

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI VE YÖNETİMİ PROGRAMI**

**KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA KURULLARININ
İŞLEYİŞLERİ; HOLLANDA VE BELARUS ÖRNEKLERİ İLE
KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HÜSEYİN ÇELEBİ

İSTANBUL, 2023

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI VE YÖNETİMİ PROGRAMI**

**KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA KURULLARININ
İŞLEYİŞLERİ; HOLLANDA VE BELARUS ÖRNEKLERİ İLE
KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HÜSEYİN ÇELEBİ
180203004**

**Danışman
(Dr.Öğr.Üyesi Alidost Ertuğrul)**

İSTANBUL, 2023

29/08/2023

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mimarlık Anabilim Dalı Kültürel Mirasın Korunması ve Yönetimi tezli yüksek lisans programı öğrencisi 180203004 numaralı **Hüseyin ÇELEBİ**'nin hazırladığı "Kültürel Mirasın Korunmasında Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarının İşleyişleri; Hollanda ve Belarus Örnekleri ile Karşılaştırılması" konulu tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 29.08.2023 Salı günü saat 11:00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Çokluğu/Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının "Kültür Varlıklarını Koruma Kurullarının İşleyişleri; Hollanda ve Belarus örnekleri ile Karşılaştırılması" şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. Dr. Öğr. Üyesi Alidost ERTUĞRUL (Danışman)	KABUL
2. Doç. Dr. Mine ESMER	KABUL
3. Doç. Dr. Ömer DABANLI	KABUL
4.
5.
6. (İkinci Danışman)*.....

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hüseyin Çelebi

TEŐEKKÜR

Öncelikle tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Alidost ERTUĞRUL'a yol göstericiliği ve katkılarından dolayı,

Çalışmalarım süresince bilgi, öneri ve görüşlerini benden esirgemeyen mesai arkadaşım Sayın Dr. Handan Tüzmen'e,

İngilizce ve Rusça metinlerde bana destek olan hayat arkadaşım İna ÇELEBİ'ye,

Son olarak, bu zor zamanlarımda bana cesaret ve sabırla destek olan tüm arkadaşlarıma sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Hüseyin Çelebi

KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA KURULLARININ İŞLEYİŞLERİ; HOLLANDA VE BELARUS ÖRNEKLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Hüseyin Çelebi

ÖZET

Bu çalışmada kültürel mirası koruma kavramının tarihsel gelişimi ve bu gelişmeye bağlı olarak korumaya yönelik faaliyetlerde tek yetkili kurum olan Koruma Bölge Kurullarının öncüleri olan kurum ve kuruluşların tarihsel gelişimleri araştırılarak, kültürel mirası koruma politikalarının zamanla uğradıkları değişimleri ve en son şekillerinin kültürel mirasın korunmasına olan etkisinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Osmanlı imparatorluğundan bugüne kadar kültürel mirası koruma faaliyetlerinin nasıl evirildiği, hangi kurumlar tarafından ele alındığı, mevcut mevzuat içinde önemli bir role sahip olan 2863 sayılı yasa ve alt mevzuat olan yönetmelik ve ilke kararı incelenerek mevzuat içinde Koruma Bölge Kurulu müdürlüklerine tanınan hak ve yetkiler açıklanmaya çalışılmıştır.

Uluslararası yasal düzenlemeler incelenerek ülkemizde koruma çalışmalarını ne ölçüde etkilediği değerlendirildikten sonra örnek devletler olarak seçilen Hollanda ve Belarus'un kültürel mirasın korunmasındaki mevzuatı ile koruma sürecini yürüten kurumların ülkemizdeki kurum ve mevzuatla karşılaştırılarak öneriler getirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kültürel Miras, Koruma Bölge Kurulları, 2863 sayılı yasa, Tescil.

THE FUNCTIONING OF CULTURAL ASSET COMMITTEES FOR THE PROTECTION; COMPARISON WITH THE EXAMPLES OF THE NETHERLANDS AND BELARUS

Hüseyin Çelebi

ABSTRACT

In this study, it is aimed to evaluate the historical development of the concept of cultural heritage protection, the historical development of the institutions and organizations that are the pioneers of the Conservation Regional Boards, which is the only authorized institution in the activities for protection, the changes that the cultural heritage protection policies have undergone over time and the effect of the latest forms on the protection of the cultural heritage.

It has been tried to explain how the concept of protectionism developed from the Ottoman Empire to the present and which institutions dealt with the concept of protection. By examining the law no. 2863 and the sub-legislation regulation and policy decision in force within the legal framework, it has been tried to determine the rights and authorities granted by the legal framework to the protection board directorates.

After examining the international legal regulations and evaluating the extent to which they affect the conservation efforts in our country, suggestions have been made by comparing the legislation of the Netherlands and Belarus, which were selected as sample states, on the protection of cultural heritage and the institutions that carry out the protection process with the institutions and legislation in our country.

Anahtar kelimeler: Cultural Heritage, The Law Numbered 2863, Registration.

ÖNSÖZ

İstanbul III Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunda çalışıyor olmam doğrudan kültür varlıklarının korunması ve tespit çalışmaları gibi faaliyetlerin bir parçası olarak koruma dünyasının içinde yer alıyor oluşum, bu alandaki birikimlerim ve gözlemlerim tezim sırasında son derece faydalı oldu. Tez çalışmalarına başladıktan kısa bir süre sonra dünyayı kasıp kavuran COVID-19 salgını sebebiyle kütüphane ve arşive belgelerini ulaştırmakta büyük zorluklar yaşandı. Ancak koruma dünyasının içinde olmamdan dolayı zorluklar yaşanmasına rağmen eksikliklerin üstesinden gelmek zor olmadı.

Ağustos, 2023

Hüseyin Çelebi

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1. KORUMA OLGUSUNA İLİŞKİN GENEL KAVRAMLAR VE İŞLEVLERİ	3
1.1. KORUMA OLGUSU	3
1.2. TANIM VE İÇERİKLERİ:	7
1.3. KORUMA ŞEKİLLERİ:.....	10
1.4. KORUMA İŞLEVLERİ:.....	13
İKİNCİ BÖLÜM	17
2. KORUMA OLGUSUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ	17
2.1. AVRUPA DA ÇAĞDAŞ KORUMANIN GELİŞİMİ.....	22
2.1.1. Uluslararası Düzeyde Yapılan Toplantılar	25
2.1.1.1. Atina Konferansı	27
2.1.1.2. Venedik Tüzüğü	29
2.1.1.3. Venedik Tüzüğünden Sonraki Antlaşma ve Tüzükler:.....	31
2.2. TÜRKİYE’DE KORUMANIN GELİŞİMİ:	33
2.2.1. Osmanlı Döneminde Korumanın Gelişimi:	33
2.2.2. Cumhuriyet Döneminde Korumanın Gelişimi:	36
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	50
3. KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE KURULLARININ YASAL DAYANAKLARI VE İŞLEYİŞLERİ	50
3.1. YASAL DÜZENLEMELER:	51

3.1.1. 2863 Sayılı Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda	
Yapılan Düzenlemeler	51
3.1.2. Yönetmelikler	57
3.1.3. İlke Kararları.....	63
3.2. KORUMA KAVRAMININ KURUMSAL YAPISI	68
3.2.1. Kùltür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu	72
3.2.2. Kùltür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları.....	73
3.2.3. Yerel Yönetimler	79
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	83
4. HOLLANDA VE BELARUS (BEYAZ RUSYA)'NUN KORUMAYA	
YÖNELİK ÇALIŞMALARI.....	83
4.1. HOLLANDA	83
4.2. BELARUS (BEYAZ RUSYA).....	92
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA	104

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1.1: Koruma Anlayışın Gelişim Aşamaları ve Kabul Gören Yaklaşımlar	21
Şekil 3.1: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü	71
Şekil 4.1: Hollanda’da Koruma Faaliyetlerinde Bulunan Kurumlar	91
Şekil 4.2: Belarus’ta Kültürel Mirasın Korunması ve Denetlenmesinden Sorumlu Kurum ve Kuruluşlar.....	99

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser/yer
a.g.e.	Adı geçen eser
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
ed. veya haz.	Editör/yayına hazırlayan
s.	Sayfa/sayfalar
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
yy.	Yüzyıl
KTVKK	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
ANN	Asar-ı Atika Nizamnamesi
MAN	Muhafaza-i Abida Nizamnamesi
GEEAYK	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
AAED	Asar-ı Atika Encümen Daimisi
EEMGM	Eski Eser ve Müzeler Genel Müdürlüğü
TKTVKYK	Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu
KTVKYK	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu
KUDEB	Koruma Uygulama ve Denetim Büroları

GİRİŞ

Kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasının önemi ülkemizde ve dünyada gün geçtikçe artmaktadır. Artan önemle birlikte kültürel mirası koruma politikalarında gelişim göstermekte ve bu gelişime bağlı olarak kültürel miras politikalarında sürekli değişim göstermektedir. Tezin temel araştırma sorusu Türkiye'deki kültürel mirası korumada yektin olan Koruma Bölge Kurullarının koruma pratiğine ve kültürüne ne ölçüde katkı sağladığı ve uluslararası mevzuat ile kuruluşlardan ne ölçüde benzerlik gösterdiği.

Bu çalışmada koruma kavramının tarihsel gelişimi bu gelişmeye bağlı olarak ülkemizde kültürel mirası koruma ilişkin çalışmaları kontrol eden ve uygulamaları denetleyen tek organ olan Koruma Bölge Kurullarının öncüleri olan kurum ve kuruluşların tarihsel gelişimleri araştırılarak, kültürel mirası koruma politikalarının zamanla uğradıkları değişimleri ve en son durumlarını ortaya koyduktan sonra kültürel mirasın korunmasına olan etkisi ile uygulama süreci değerlendirilecektir. Ülkemizde olduğu gibi dünyadaki kültürel mirasa olgusunun tarihsel süreci incelendikten sonra seçilen iki örnek ülkedeki mevzuat ve kuruluşlar incelenecektir.

Çalışmada öncelikle amaca uygun olarak tarihi çevre ve kültürel miras kavramı ele alınmıştır. Bu amaçla kütüphane ve literatür araştırması ardından Koruma Bölge Kurullarının UNESCO ilkelerinin doğrultusunda Türkiye'deki ve dünyadaki gelişimi irdelenmiştir. Gelişim doğrultusunda uluslararası kültürel miras koruma tüzükleri ve yönetmeliklerinin Türkiye'deki yasal ve yönetsel etkileri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Uluslararası yayımlanan koruma mevzuatları ile ülkemizdeki mevzuatlar aşamalı olarak incelenmiştir. Ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler irdelenerek ülkemizde koruma çalışmalarını ne ölçüde etkilediği anlatılmıştır. Yine bu bağlamda ülkemizdeki siyasi ve politik atmosferin mevcut mevzuatı nasıl etkilediği ortaya konulmuştur.

Son aşamada, ÷lkemize nazaran k÷lt÷rel mirasın korunması konusunda daha iyi bir seviyede bulunan ve ağdaş korumayı pratikte uygulamasından dolayı örnek devlet olarak seçilen Hollanda ile 20.yy s÷per g÷lerinden biri olan Sovyetler Birliğinin k÷lt÷rel mirasa yaklaşım politikalarını anlamak için eski bir Sovyet devleti olan Belarus'un k÷lt÷rel mirasın korunmasındaki mevzuatı ile koruma s÷recini y÷r÷ten kurumların ÷lkemizdeki kurum ve mevzuatla karşılaştırması yapılarak öneriler de getirilmiştir. Son b÷lümde ise bu gelişme s÷recindeki öznel deneyimler ve g÷zlemler de dikkate alınarak genel değerlendirme sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KORUMA OLGUSUNA İLİŞKİN GENEL KAVRAMLAR VE İŞLEVLERİ

1.1. KORUMA OLGUSU

Kültürel mirasın korunmasındaki amaç, belli bir çağdaki hayat biçimini, herhangi bir kültür birikimi ait olduğu devirdeki gibi olsun ya da ister başka devirler ait olsun günümüze ulaşan kültürel mirası gelecek nesillere ulaşmasını sağlamaktır. Kültürel mirasa ait varlığın sahip olduğu nitelikler ve değerler korumanın başlıca sebepleri olmaktadır. Dolayısıyla korumayı gerektiren sebepler kültürel mirasın ait olduğu manevi, kültürel ve fonksiyonel değerler olarak sıralanabilir.

Koruma kavramı; Modern “koruma” kavramı ve beraberinde gelişen tartışmalar dünyanın gündemine XIX. yüzyılda girmiş olmakla birlikte günümüze ve geleceğe ilişkin önemli bir tartışma başlığı olmaya devam etmektedir. Dünya üzerinde önceki zamanlardan kalmış olan doğal ve kültürel varlıkların çeşitli nedenlerle yok edilmesine neden olan gelişmeler sonrasında korumaya ilişkin tartışmalar yoğun bir şekilde sürmektedir. Bu tartışmalar beraberinde neyin korunacağı, korumanın nasıl olması gerektiği, koruma faaliyetlerinin hangi yasalar ve kurumlar eliyle yapılacağı gibi başlıkları gündeme getirmektedir (Ertuğrul, 2018, s. 63).

Günümüz koruma düşüncesiyle ortaya çıkan koruma kavramının kapsamında, Arkeolojik sit koruması, tarih çevre, doğal çevre koruması, gibi çok geniş ve farklı alanlarda koruma eyleminin etkinliği görmekteyiz.

Kültürel mirasın korunması düşüncesi, tarihin ve hayatın sürekliliği içinde meydana gelen maddi kültür birikimlerinin, toplumu ve insanlığı hafızasız bırakmamak için meydana getirilen yeni mekânsal ve her türlü maddi nesne ile uyumlu hale getirerek, sosyal ve kültürel sürekliliği sağlanmaya yönelik insanların bütün çabalarıdır.

Tarihin en canlı somut örnekleri olan kültürel miras bileşenlerini herhangi bir sebeple ortadan kaldırmak insanların geçmişleriyle olan bağlarını koparmak demektir. Kültürel mirası koruma, korumaya uygun olan özellikleri dış etkenlere karşı korumayı ve bunların varlığını temin ederek geleceğe taşımayı amaçlar. Yukarı da sözü edilen maddi devamlılığın yanı sıra, kültürel mirasın günlük hayatın içinde kullanılarak yer almaları ekonomik anlamda fayda sağlar ve canlı bir şekilde sürdürülebilirliği sağlanmış olur. Buradaki amaç, kültürel mirasın devamlılığını, yaşamla uyumu ile değerlerini kaybetmeden sağlamasıdır. Bu sayede gönüllü veya imkânsızlıklar nedeniyle terk edilen, metruk durumdaki eski eser yapıların kullanım işlevleri itibarıyla günlük hayatta kullanılmaları sağlanarak, bir dekor olarak görülmeleri engellenebilir.

Çeşitli dönemlere ait toplumların sahip oldukları, sosyal, ekonomik, kültürel ve doğal koşullar sonucu oluşan değerleri geleceğe aktarılmayı amaçlayan koruma olgusu artık ulusal boyuttan uluslararası boyuta taşınmıştır. Kültür mirasın korunması medeniyet tarihinin başlangıcına kadar uzanan bir olgudur. Dini gerekçelerle başlayan kültürel mirası koruma, zamanla bağımsızlığın simgesi niteliğini kazanmış ve toplumları yöneten kişi ve zümreler, inşa ettikleri kalıcı ve anıtsal yapılarla güçlerini geniş halk kitlelerine kabul ettirmeye çalışmışlardır. Zamanla yönetime ağırlığını koyan burjuvazi çok daha kabul edilebilir bir yöntem uygulamış, meydana getirdiği kültürü ile anıtları korumak için kanunlar çıkartmış ve topluma kültürel mirası koruma bilincini aşılamanın olanaklarını eğitim sistemi içinde analiz etmeye ve topluma kabullendirmeye çalışarak kültürel mirasın korunması için istenen koşulların yaratılması amaçlanmıştır. Gelişmiş ülkelerde kültürel mirası koruma çalışmaları 1940'lara kadar tek bina ölçeğinde iken II. Dünya Savaşı'nın yıkıntıları arasında doğan kültürel mirası koruma bilinci özellikle Avrupa'da halkın içinden gelen üst düzey yönetici ve aydınlar koruma konusuna toplumcu bakış açısı getirmiştir.

Kültürel mirası korumada belli bir grubun oluşturduğu sosyal, ekonomik ve kültürel düzeyin kanıtı niteliği olarak anıt eseri koruma politikası zamanla yerini toplumun tüm bireylerini kapsayan sit alanını korumaya devretmiş ve bu dönüşümle beraber kültürel mirasın kapsamında radikal değişiklikler olmuştur.

Kültürel Mirası koruma tanımı günümüzde giderek genişleyen, bir yapıyı korumadan kentsel gelişme bağlı olarak kentin merkezinde kalan kültürel mirası, bir arada bulunduğu bölgelerin korunmasına kadar kentin içinde bulunan ve çevresini saran tabiat varlıklarını korunmasını da içinde barındıracak şekilde değişime uğramıştır.

Kültürel Mirası koruma> Anıt Eser

Kültürel Miras Alanları koruma > Sit alanı

Doğal ve Tabiat çevre koruma > Karma ya da Doğal Sit

Günümüzde tarihi çevrenin korunması kaygısı toplumun gelişen gereksinimleri doğrultusunda yaşayan kent dokuları olarak değerlendirilmesi ülkelerin kültürel ve tarihi miraslarına, tarihlerine verdikleri değerin en önemli göstergesidir.

Kentsel sit alanlarının yok edilmesi veya zarar görmesi, sadece mimari ve estetik açıdan değil, kültürel-tarihi mirasın yok edilmesi açısından da önemlidir. Dolayısıyla tarihi dokuların ve beraberindeki mimari-estetik niteliklerin korunması ihtiyacı, gelecek nesillere aktarılan kültürel miras birikimin fiziksel mekân ve mimaride görülmektedir.

Kültür varlıklarını korumanın ana prensibi, eski eser yapı ve sit alanlarının koruma kullanma dengesi gözetilerek yeni nesillere ulaştırılmasıdır. Bu sayede kültürel miras muhafaza edilebilir, hem de ekonomik değer kazanmaktadır. Kültürel mirasın sonsuza kadar var olması ve değişmeden kalması mümkün değildir. Dolayısıyla hedef, yıpranmayı ve yok olmayı hızlandıran faktörlerin kontrol altına alınması, korunmasının sürekliliğini sağlamayı ve kriz durumlarında uygun davranarak toplumu oluşturan kesimlerce benimsenmesini teşvik etmeyi amaçlar. Bu amaçla yapılan tüm çalışmalarda kültürel mirasın özgün kimliğini kaybetmemesi amaçlanmalıdır.

Kültürel mirasa ait yapı yok edilerek yeni yapı doğru üretilemez. Bu nedenle kültürel mirası orijinal hali ile korumak ve günümüz ihtiyaçlara göre kullanılması, kültürel mirası koruma politikasının önemli bir parçası olmalıdır. Çağdaş korumada, kültürel mirasın fiziki yapısı mümkün olduğu kadar korunmalı (kültürel mirası fiziki

yapısı orijinal veya aslına yakın olarak muhafaza edilmeli) ve eser, amacına yakın başka kullanımla donatılmalıdır. Bu ilkelere göre kültürel mirasın fiziksel onarımının ardından; eski eser yapıların kullanıma açılması gerekir ancak verilecek işlevin yapının asli koşullarını zorlamaması en dikkat edilmesi gereken başlıklardan olmalıdır.

İkinci olarak, kültürel miras ve (yerleşimin bütünüyle) sit alanıyla birlikte ele alınması gerekmektedir. Korunma alanına yapılması zorunlu yapı ve şehir çapındaki faaliyetlerde, kültürel miras aracılığıyla günümüze ulaşan tarihi, kültürel, sanatsal, toplumsal ve ekonomik verilerin muhafazası ilk dikkat edilmesi gereken hususlardandır. Dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli konu ise yapılması zorunlu olan restorasyon faaliyetleri sırasında kültürel mirasın eserin iç planının tanınmayacak hale getirilmemesinin önemli olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Kültürel mirasın korunmasında ana hedef, nesiller boyu gelen bilginin devamını sağlamak, ihtiyaca uygun olarak yeniyi doğru ve test edilmiş bilgi ile yapabilmektir. Kültürel mirasın korunmanın hedefi eskiyi tekrarlamak ya da yeniden üretmek değildir.

Kültürel mirasın korunmasına neden gereksinim vardır? Sorusuna öncelikle verilecek cevap “geçmiş bir bütünlük içinde tanımak” olmalıdır. Dolayısıyla bunun farkında olarak bugüne nasıl geldiğimizin nedenlerini açıklayabiliriz. Geçmişte yapılan doğru ve yanlış uygulamaları ortaya koymak, önceden yapılan müdahaleleri doğru ortaya koyan bilgilerin korunmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Tarihe romantik açıdan yaklaşmak, yukarıda bahsedilen hedeflere ulaşabilmenin önünde bir engeldir. Kültürel mirasın mekânsal biçimleriyle yeniyi yapmaya kalkışmanın tarifi yapılan kültürel mirasın korunmasıyla ilgisi bulunmamaktadır. Kültürel mirasın korunması, toplum da bilinç oluşturan, vatandaşlar arasında bağları güçlendirerek, tarihlerine sahip çıkarak, yaşadıkları yere aidiyet duygusuyla bağlılık oluşturan bir araçtır. Kültürel mirasın korunması çalışmaları bünyesinde eskiye ait tarihi dokuyu tahrip etmeden, eskiye saygılı ve bağlı kalarak sivil, anıtsal, mimari muhafaza edilmelidir. Bundan dolayı, söz edilen değerlerin doğru anlaşılması ve bilimsel yöntemlerle incelenmesi geleceğe sağlıklı ulaştırılması adına önemlidir. Kültürel mirasın koruma çalışmaları bir anlamda insanları bilinçlendirme ile benzer bir çabadır. Açıklandığı

üzere kültürel mirası koruma çalışmalarının ulusal bir hedefi vardır. Bu hedefin yerine getirilmesi, vatandaşların birbirleriyle olan ilişkilerini kuvvetlendirir; toplumları birbirine bağlayan en önemli ortak değer ortak tarihleridir. Toplumsal hafızanın en belirgin öğeleri kültürel miras varlıklarıdır.

Koruma, sadece mevcut değer ve belgeleri geleceğe aktarmak için değil, aynı zamanda yeni mimarinin oluşumuna kaynak olması açısından da önem taşır. Bu husus, kültürel sürekliliğin de ön koşuludur (Madran, 1992, s. 62).

Kültürel mirası koruma, salt Kanun ve ilkeler ile kurum-kuruluş oluşturularak sağlanamaz. Toplumda kültürel miras bilincinin oluşmasında koruma kriterlerinin benimsenmesi de önemlidir. Bu anlamda bakım, tamir ve restorasyon çalışmalarının yanında teorik faaliyetlerin de desteklenmesi faydalı olacaktır. Çözüm odaklı analizler ile yapıcı müdahaleler, kültürel mirasın, tabiat, tarihi, estetik ve turizm değerlerini korunması ile kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması için gerekli yenileme çözümleri olarak değerlendirilebilir. Bu noktada korumanın toplumun tüm fertleri tarafından sahiplenmesi bu açıdan önem taşımaktadır. Yeni teknolojiler kullanırken, çözümleyici bir perspektiften bakmak ve kültürel mirası bilincini geliştirecek eğitim politikaları ile desteklemek yapılması gereken adımlardan olmalıdır.

1.2. TANIM VE İÇERİKLERİ:

Tarihi ve kültürel açıdan değerli yapılar, geçmişin devamı açısından bir belge niteliğindedir. İçerisinden çıktıkları topluluk ve medeniyetlerin o dönemdeki kültür, teknoloji, yaşam ve estetik anlayışını bünyesinde barındıran birer anıt durumundadırlar.

“Koruma” eyleminin evrensel standartlarda gerçekleştirilebilmesi ve tarihi yapıların özgünlüğünün bozulmaması için yasal düzenlemelerde değişikliklere gidilerek Dünyadaki korumaya ilişkin güncel tanımlamalar ve standartlar örnek alınmıştır.

23 Temmuz 1983 tarih ve 18113 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda

korumaya ilişkin bazı tanımlar belirtilmiş olup, bu tanımları değerlendirmek faydalı olacaktır.

Kültür Varlıkları; tarih öncesi ve tarihi çağlarda toplumsal hayatın nesnesi olan bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili, yaşanılmış devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün nitelik taşıyan karada, yer altında veya su altında bulunan her türlü taşınır ve taşınmaz varlıklardır.

Sit; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır.

Taşınmaz Kültür Varlıkları; Tarih öncesi ve tarihi çağlara ilişkin bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla alakalı bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde toplumsal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki tüm taşınmaz varlıklardır.

Kentsel Sit; Mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan ve bir arada bulunmaları sebebiyle teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan, kültürel ve tabii çevre elemanlarının (yapılar, bahçeler, bitki örtüleri, yerleşim dokuları, duvarlar) birlikte buldukları alanlardır.

Tarihi Sit; Önemli tarihi olayların cereyan ettiği ve bu sebeple korunması gerekli yerleridir.

Arkeolojik Sit; Antik bir yerleşmenin veya eski bir medeniyetin kalıntılarının bulunduğu yer veya su altında bilinen veya meydana çıkarılan korunması gerekli alanlardır.

Koruma; ve Korunma; Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleridir.

Korunma alanı; Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının muhafazaları veya tarihi çevre içinde korunmalarında etkinlik taşıyan korunması zorunlu olan alandır.

Ören yeri; Tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli uygarlıkların ürünü olup, topoğrafik olarak tanımlanabilecek derecede yeterince belirgin ve mütecanis özelliklere sahip, aynı zamanda tarihsel, arkeolojik, sanatsal, bilimsel, sosyal veya teknik bakımlardan dikkate değer, kısmen inşa edilmiş, insan emeği kültür varlıkları ile tabiat varlıklarının birleştiği alanlardır.

Koruma amaçlı imar plânı; Kanun uyarınca belirlenen sit alanlarında, alanın etkileşim-geçiş sahasını da göz önünde bulundurarak, kültür ve tabiat varlıklarının devamlılığı ilkesi doğrultusunda korunması amacıyla arkeolojik, tarihi, tabiat, mimarî, demografik, kültürel, sosyo-ekonomik, mülkiyet ve yapılaşma bilgilerini içeren alan araştırmasına bağlı olarak; hali hazır haritalar üzerine, koruma alanı içinde yaşayan hane halkları ve çalışma gösteren iş yerlerinin sosyal ve ekonomik yapılarını iyileştiren, istihdam ve katma değer yaratan stratejileri, koruma esasları ve kullanma şartları ile yapılaşma sınırlamalarını, sağlıklılaştırma, yenileme alan ve projelerini, uygulama etap ve programlarını, açık alan sistemini, yaya dolaşımı ve araç ulaşımını, alt yapı tesislerinin tasarım esasları, yoğunluklar ve parsel tasarımlarını, yerel sahiplilik, uygulamanın ekonomik ilkeleri uyarınca katılımcı alan yönetimi modellerini de içerecek şekilde hazırlanan, hedefler, araçlar, stratejiler ile plânlama kararları, tutumları, plân notları ve açıklama raporu ile bir bütün olan nazım ve uygulama imar plânlarının gerektirdiği ölçekteki plânlardır.

Yönetim alanı; Sit alanları, ören yerleri ve etkileşim sahalarının tabiat bütünlüğü içerisinde aktif bir şekilde korunması, yaşatılması, değerlendirilmesi, belli bir bakış açısı ve tema etrafında geliştirilmesi, toplumun kültürel ve eğitsel ihtiyaçlarıyla buluşturulması hedefiyle, plânlama ve koruma konusunda yetkili merkezî ve yerel yönetim ile sivil toplum kuruluşları arasında iş birliği sağlamak için oluşturulan ve sınırları ilgili idarelerin görüşleri alınarak Bakanlıkça belirlenen yerlerdir.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın kuruluşunu düzenleyen 644 sayılı KHK'de değişiklik yapan 648 sayılı KHK'ye ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları iptal edilmiştir. Kültür ve Tabiat Varlıkları ayrılıp farklı kurul ve komisyonlara ayrılarak farklı bakanlıkların bünyesine geçmesi ile yeni bir kavram ortaya çıkmıştır.

Etkileşim-geçiş sahası; Korunması gerekli kültür varlıklarını ve sit alanlarını doğrudan etkileyen, sit bölgeleriyle bütünlük gösteren, daha önceden sit sınırları içindeyken sit sınırları dışına çıkarılmış veya sit sınırları dışında tutulmuş korunacak sokak, meydan, yapı grupları ve benzerlerinin yer aldığı, sit bölgeleri arasında kalmış, siteleri doğrudan etkileyen veya koruma amaçlı imar planlarının hazırlanma aşamasında göz önünde bulundurulması gereken alanlardır.

Yukarıda yasa içerisinde sözü edilen tanımlamalar Dünya'daki koruma yaklaşımlarının izlerini Türkiye'deki yasal düzenlemelerde takip etme fırsatı vermektedir. Güncel uluslararası tartışmalar ve gelişmelere bağlı olarak yasa kapsamında ele alınan korumaya ilişkin tanımlamaların da değiştiğini gözlemek mümkün olmaktadır.

1.3. KORUMA ŞEKİLLERİ:

Kelime anlamı; “muhafaza etmek, himaye etmek, olduğu gibi saklamak” olarak açıklanan koruma kavramı sözlük anlamı olarak bir varlığı tehlike ve dış müdahalelere karşı güvence altına almaktır. Kentsel ölçekte koruma kavramı, kent bilim terimleri sözlüğünde “kentlerin belli kesimlerinde yer alan çağ bilimsel mimari değeri yüksek yapılarla anıtların ve doğal güzelliklerin gelecek kuşakların da yararlanması için her türlü yıkıcı, saldırgan ve zararlı faaliyetler karşısında güvence altına alınması” olarak tanımlanmaktadır.

“Niçin koruyacağız” sorusunun cevabı, yeterince bellidir: “Yaşamın ve tarihin sürekliliğine, değişirliğine ve gelişirliğine inandığımız için koruyoruz.” Korumanın temelinde, tarihin sürekliliği kavramının kabul edilmesi yatmaktadır (Batur, 1975, s.15).

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası'nın 3. maddesinde koruma; “... taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleri” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca aynı Yasanın yapı esasları alt başlığında bulunan 18. maddesinde; “...Gruplandırma yapılmadıkça, onarım ve yapı esasları belirlenemez... Bunlardan I. grup kapsamında olanların rölöve, restorasyon ve restitüsyon projelerinin uygulama çalışmaları, yapının

özelliğine göre kalem işleri, ahşap, demir, taş işleri ve restorasyon konularında uzmanlaşmış kişilerce yapılır” hükmü yer almaktadır.

Kültürel mirası koruma kavramı, onarım ya da restorasyon kavramı ile iç içedir. Yapın korunması, önlenemeyen dış etkiler ve fiziki etkenler sonucu oluşan yıpranmaların giderilmesi ile mümkündür. Korumak için çaba harcadığımız değerler bir taşınmaz ya da obje olmakla birlikte koruma eylemi bir süreçtir. Bu süreç de hayatın ta kendisidir ve insana ait olduğu için de kültürdür. Bu bağlamda kültürel mirası koruma kavramı, kültürel bir sürecin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kültürel mirası koruma, sadece kültürel bir yaklaşım olmayıp, kentsel yaşamın devamlılığını sağlayan ekonomik ve sosyal süreçleri de içermektedir.

Koruma şekilleri, farklı zaman ve kişiler tarafından birçok farklı şekilde ifade edilmiştir. Bunun sebebi teknoloji ve anlayış gelişip değiştikçe müdahale şekilleri ve yöntemler değişikliğe uğramaktadır.

Korunacak kültürel mirasın önemi fiziksel ve fonksiyonel durumuna, kültürel önemine göre yapılacak koruma müdahale çeşitleri, kültürel mirasın eşsiz özelliğini olduğu gibi muhafaza ederek restore ederek, bilimsel kurallara uyarlayarak koruma, yeniden işlevlendirerek ve çevresel etkenleri kontrol altına alarak koruma biçiminde uygulanabilir.

Korumanın Fiziksel Biçimleri:

Tek Yapıda Koruma:

Tek yapı bazında kültürel mirası korumada 3 farklı uygulama türü incelemektedir.

a). Kültürel Mirası Koruma:

- Spontane koruma: bilinçli bir müdahaleye tabi kalmadan yapının ilk yapıldığı gibi korunması
- Bilinçli koruma: planlı programlı bir şekilde yapıya müdahaleye ederek korunması.

b). Restorasyon: Kültürel mirasın korunmasına gerek olduğuna karar verildikten sonra, yapının hangi yöntemlere orijinal hali ile ayakta sağlam kalabileceği konusu araştırılır.

c). Yeniden Yaşatma: kültürel miras varlıklarının bazıları, restorasyon geçirdikten sonra fonksiyonlarını sürdürmeye devam ederler, bazılarında iç planda değişikliğe gidere farklı fonksiyonlarla kazandıkları yeni kimliklerle varlıklarını devam ederler.

- Pasif yeniden yaşatma: Yapıların müzecilik anlayışına uygun olarak yaşatılmasıdır.

- Aktif yeniden yaşatma: modern işlev kazandırarak yaşatmak söz konusudur.

Duygusal Koruma Biçimi:

Bu konudaki en duygusal yaklaşım Cengiz Bektaş'tan gelmektedir.

Kültürel mirası Korumadan neyi anladığını “Neyi korumak isteriz?” sorusuna cevap verirken buluyor, Bektaş'a göre;

“Bizim için değerli olanı, tarihsel olanı.... Bize dek yaşayarak gelebilmiş olanı, ön açmış, ön açan geleneği... Böyle bir şeyin bozulmamasını, niteliklerini yitirmemesini, yıpranmamasını, yok olmamasını isteriz. Giderek bütün bu özellikleri ile bizden sonra da sürsün, yasasın isteriz. Çocuklarımıza, torunlarımıza da aktarmak isteriz onu... Onlar da değerini bilsinler isteriz...”

Böylece onlarda kültür kişiliklerini, geleceklerini daha sağlıklı, daha insana yakışacak biçimde kurabileceklerdir. Bunun için aldığımız önlemlerin tümü, “koruma” eylemine girer. Bu önlemler, bir kandilin, bir resmin, bir yontunun, bir kilimin, bir yapının her türlü sanat yapıtının, niteliklerini yitirmesini önlemeye, yıpranmasını durdurarak yaşamını uzatmaya dek varır” (Bektaş, 1992, s1-2).

Genel olarak, kültürel mirası koruma kavramını duygusal olarak benimsemek, mevzuat çerçevesinde gönülsüz, zorlama şeklinde koruma düşüncesinden daha etkili ve kalıcı olmaktadır. Ülkemiz halkının genel özelliği incelendiğinde yaşanmışlıklara ve geçmişe bağlı bir yapısı vardır. Bunun temelinde aile ilişkilerinin sağlam olması da yatmaktadır. Fakat aile yapısını ayakta tutabilmek için günümüz şartlarında ülkemizde çeşitli nedenlerle ekonomik kaygı, tembellik ve bireysellik kavramları ne yazık ki içerik bulmaktadır. Bu yüzden içimizde saklı olan anılara bağlılık ve romantizm içgüdüğü dışarıya yansımamaktadır. Şanslıyız ki içimizde taşıdığımız koruma-kollama içgüdüğü saydığımız olumsuz sebeplerin ortadan kalkmasıyla

kendiliğinden düzelebilecek olgulardır. Sorunların ortadan kalkmasını veya azalmasını sağlayabilmek için bilinçli ve saygın bir kişilik ve vatandaşlık sergilenmesi gerekmektedir.

1.4. KORUMANIN İŞLEVLERİ:

Koruma olgusuna yaklaşımda alınan kararlara toplumun farklı gruplarından farklı tepkiler gelmektedir. Bunun nedeni korumanın kültürel, ideolojik, politik, ekonomik, sosyal, mekânsal ve hukuki boyutlarıyla olan ilişkisidir. Bu yüzden kültürel mirası koruma olgusu sabit olmayan bir duruma sahiptir. Günümüzde kültürel mirası koruma düşüncesi, sadece gündelik hayatın çevresini değil, aynı zamanda tarihi eser ve yapıları koruyan modern hayatın ihtiyacı olan değişiklikleri de göz önünde bulundurup buna göre çözüm getiren bir anlayıştır. Bundan dolayı korumanın yüklediği işlevleri dört grup içinde toplamak mümkündür.

Ekonomik İşlevi:

Hızlı bir şekilde değişen modern hayatın değişen ihtiyaçları karşılamak için şehirlerin sürekli yenilenmeye ihtiyacı bulunmaktadır. İnsanın hayatına giren her yeni ihtiyaç için bütünüyle yeni şehirler ya da yeni bina yapılması parasal açıdan gerçekçi olmayışından dolayı, mevcut binaların kullanılması ve yeni ihtiyaçlara göre fonksiyon değiştirilerek dönüşmeleri kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her yapı kendi inşa edildiği çağın gereksinmelerini karşılayacak nitelikte biçimlendirilmiştir. Dolayısıyla toplumsal yapı ve gereksinimler değiştiğinde, işlevini yitiren yapılar büyük kesimi ortadan kalkar. Bununla birlikte, yapılar genellikle uzun ömürlü ve dayanıklı kuruluşlardır. Bu nedenle de mimari koruma eylemleri, geçmişten günümüze kadar ulaşan yapıları yeniden işlevlendirip kullanıma sunma olanağı getirirler. Böyle bir yaklaşım “yapı israfı” diye adlandırabileceğimiz durumu da bir dereceye kadar önleyebilir. Bunu, korumanın ekonomik işlevi diye adlandırabiliriz. Fakat Türkiye’de eski konut alanları, yapım özellikleri nedeniyle, yeniden işlevlendirilmeye yatkın değildirler. Özellikle, çağdaş sağlık donatımının, eski ahşap ya da hıms yapılarımıza yerleştirilmesi olanaksız gibi gözüküyor. Aşırı

bir genelleme olarak nitelendirilse bile, ülkemizde eski konutları korumanın ekonomik bir olmayacağı söylenebilir (Tanyeli, 1979,s. 31).

Ayrıca, binalar çağın ihtiyaçlarına göre değişkenlik gösterebilmektedirler. Bu nedenle ihtiyaçlar cevap veremeyen fonksiyonunu kaybeden bina yıkılmaktadır. Ancak, yeni ihtiyaçlar karşısında fonksiyon değiştirerek birtakım müdahaleler ve değişikliklerle bu binaların hayatta kalma süreleri uzayabilir.

Bunun kazancı yeniden inşaattan daha fazladır. Böylece eski yapılardan ekonomik bir değer olarak yararlanılabilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde gelişen sanayi ve hızlı kentleşme sonucu buna paralel olarak oluşan ekonomik sorunlar, bunun yarattığı sosyal ve fiziksel bozukluklar tarihi çevreyi koruma sorunu arka plana düşmektedir. Kentler daha çok rant elde edilecek arsa ve yapı ticaretinden sağlanan kazancı maksimize edecek biçimde gelişmekte, arsa fiyatlarındaki korkunç artışlar dolayısıyla ekonomik ömrü henüz dolmamış yapılar yıkılıp yerine çok katlı yapılar yapılmaktadır. Bu gelişme de arka plana düşen eski kent parçalarının gittikçe artan baskı karşısında dayanamayacağı açıktır. Bunun önüne geçebilmek için de “Eski kent alanlarını gerekli parasal kaynakları ayırarak değerlendirmek gelişmiş toplumlar için karlı bir yatırım olabilmektedir” (Kuban, 1975, s.22).

Koruma eyleminin başarısını arttırmak için gerekli mali destek sağlanarak, koruma işlemlerini daha etkin ve verimli bir şekilde kullanarak, halkın da katılımıyla sağlanabilir. Tabi bunun için de ülkenin ekonomik politikasında tarihsel değerlerin korunması için gerekli kararların alınması gerekmektedir (Resuloğlu, 2005, s.16).

Korumanın Sosyal-Tarihsel İşlevi;

Sosyal-Tarihsel işlev eldeki kentsel çevrenin önemli tarihsel olayları anımsatması ya da eski sosyo-ekonomik yapıyı simgeleyen ipuçlarını içinde barındırması olgusunu anlatmak istiyoruz. Sanat tarihi açısından önem taşıyan yapı, yapı topluluğu ve kentlerin korunması da, bu işlevlerin sınırları içine girmektedir. Bu açıdan bakıldığında korunmanın tarihsel işlevi “müzelik” bir nitelik taşımaktadır (Tanyeli, 1979, s.31).

Kişilerarası ilişkiler düzenlendiğinde tarihi alanlara müdahale ve uygulamalar öngörülebilir bir duruma gelecektir. İnsanlar için en sağlıklı yol toplumun gelişiminde teknolojik gereçlerle kültürel mirasın bir bütün olarak doğru oranlarda harmanlanarak kullanılmasıdır. Yaşamın sürekliliği insanın geçmişinden geleceğine uzanan yarattığı fiziksel yaşam bütünlüğüdür. Gerçekten kültürel miras tanımının içeriği, insanların toplum yaşamına ağırlığını koyması ile gerçekleşmektedir. İnsanlar, bazen tarihin kendisine bıraktığı değerlere doğru ya da yanlış yollardan sahip çıkabiliyor ve dolayısıyla bu değerler yaşamaktadır.

Korumanın Kültürel İşlevi:

Kültürel miras öğelerini barındıran sit alanları geçmişten günümüze bir dizi işlevleri içermektedir. Sit alanların korunması, kentin sahip olduğu sağlam imajının korunması için de önemlidir. Tarihi süreç içerisinde toplumların üretim tarzı ve sosyal yaşamlarının fiziksel mekâna yansması ile oluşan çevre koruma düşüncesi, gelecekteki kültürel mirasın temelini de oluşturmaktadır. Farklı tarihsel dönemlerde yaratılan çevrenin korunması düşüncesi, toplumun mevcut çevre hakkında bilinçlendirilmesi ve gerçekleştirilmeyen kültürel miras faaliyetlerini barındırmasından dolayı zorunludur.

Teknolojik gelişmenin bir sonucu olarak geçmişten uzaklaşan gelişmiş toplumlar, geçmişlerini anlamak ve bilmek, somut unsurlarıyla ortaya koymak ve diğer toplumlara ve gelecek nesillere aktarmak için önemli bir ihtiyaç oluşturmaktadır. Kültürel miras öğeleri bu ihtiyaç için kullanılacak en somut ve doğru araçlardır.

Tarihi çevre ve dokunun tahrip edilmesi, kültürel değerlerin de zamanla yitirilmesine neden olur. Geçmişe ait değer ve anılarını yitiren toplumların gelecekleri yok olmaya mahkûmdur.

Mekânsal İşlevi:

Yukarda anlatılan tüm sosyal, ekonomik ve kültürel değerleri bir araya getirerek onların ihtiyaç ve tercihlerine göre farklılık gösteren mimari öğeler oluşturmaktadır. Bu nedenle tarihi çevre ve anıt eser örnekleri, sahip oldukları estetik

değerleri ve mimari nitelikleri nedeniyle koruma altına alınması gereken kültürel miras olarak karşımıza çıkmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KORUMA OLGUSUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarihte ilk insanların bir topluluk olarak bir araya geldiklerinde koruma içgüdüsünün çeşitli nedenlerle yaşamda önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu topluluklarda sürdürülebilirlikle ilgili korkular, inançlar, semboller ve kaygılar insanların koruma önlemleri almasına yol açılmıştır. Kültürel düzeyi de gösteren kültürel mirası koruma ihtiyacı birkaç nedenden kaynaklanabilir. Başka bir deyişle, farklı sebepler ve amaçlar korunma ihtiyacına işaret etmektedir. Mevcut kültürün devamlılığının sağlanması, toplum bireylerinin yaşadığı çevrenin ve toprağın korunması gibi amaçlarla “kültürel mirasın korunması” ihtiyacını zorunlu kılmıştır. Tarihi olayların gerçekleşmesinin sosyal ve ekonomik gelişmenin en önemli göstergesi kültürel mirasın korunmasıdır. Kültürel mirası korumada soyutu somut hale getirmek esastır. Bu bir anlamda soyutun görünür ve elle tutulur hale getirmesiyle açıklanabilir.

Tarihte ilk koruma çalışmaları, devletin ve dinin etkisi altında, devlet binaları ile dini yapılarda yapılmıştır. Bu eserler, hem temsil ettikleri gücün etkisini artırmak, doğal ve fiziksel bozulmayı engellemek için korumuş ve restore edilmiştir. Antik Mısır ve Mezopotamya medeniyetlerinde koruma daha çok dini inanç ve ritüellere göre gelişmiştir. Antik Mısır yerleşimleri hem yerleşim planlaması hem de koruma girişimlerinin ilk örnekleri olarak kabul edilmekte, kutsal yapılar ve çevreleri ile yerleşim düzeni bu çalışmaların odak noktası olmaktadır.

Roma İmparatorluğu’nda şehrin tamamı bir sanat eseri olarak kabul edilir ve önceki dönemlere ait yapıların korunması temel kaygılardan biridir. İmparatorluğun çöküşünden sonra, İtalya’nın kültürel mirasını koruma arzusu zamanla azaldı. Hristiyanlığın yayılması, dönemi kültürel mirasın korunması açısından talihsiz bir dönem teşkil etmektedir. Bu dönemde Hristiyanlığın hızlı yayılması için Hristiyanlık dışındaki tüm dinlerin sembolü olan her türlü dini objeyi ortadan

kaldırmaya çalışılmışlardır. Bu dönemden sonra Orta Çağ'da Roma ve Helenistik eserler yok olmuştur.

Pers Kralı Dara'nın Persepolis'te yer alan "... sen ki gelecek günlerde kayalara oyduğum bu kitabeyi göreceksin, buradaki insan suretlerini bozma ve tahrip etme, ...onların korunmalarını sağla" biçiminde süren yazıtın bu tür bir kalıcılık sağlamaya yönelik olduğu söylenebilir, Kalıcı olma çabasından kaynaklanan merkezi otorite kökenli koruma olgusunun en gelişkin olduğu antik kültür ortamı kuskusuz eski Roma'dır. Hadrian döneminden kalan "Codex Aedificatis Privatis" bir evin; içindeki heykel, vazo gibi değerli eşyalarını veya sütunlar, mermer kaplamalar, kiremitler, kütüphane rafları gibi yapısal parçalarını satmak amacıyla yıkılmasını yasaklar. 'Eski Eser'e verilen değer dünya kültür tarihinin önemli bir evresi olan Rönesans'ta daha belirgin bir hal almıştır. O dönemde halk bir sanatçıyı övmek istediğinde, sanatçının ürettiği yapıtın 'eskilerden hiç de aşağı olmadığını belirtmek zorunda idi. Burada 'eski' ile anlatılmak istenen yapıtın, Eski Yunan ve Roma yazarlarının övgüsünü kazanan ünlü ustaların sanatlarıyla eşdeğer tutulmasıydı (Öztürk, 2007, s.9).

İnsanların geçmişlerine olan bağlılığı ise korumanın bir diğer önemli kaynağını oluşturmaktadır. Zenginliğin gelişimi ile birlikte gelişen bu bağlılık, giderek yaygınlaşmış, geniş halk topluluklarında dahi belli ölçülerde, sahip çıkma ve sahiplenme bilinci gelişmiştir. Sahip çıkmanın inançsal, sanatsal ve anısal sebepleri hiçbir dönemde bir diğerini olumsuz yönde etkilememiş, bilakis güçlendirerek insanlığı günümüz koruma bilincine ulaştırmıştır.

Aristokrasinin ve dinlerin en güçlü olduğu Orta Çağ'da, egemenliğin sembolleri olarak kabul gören binalar, anıtsal dini yapılar yoğun inşa edildi. Yeni Çağ'la birlikte ekonomi yönetimine yeni bir sınıf olan burjuvazinin katıldığı görülmektedir. Bu sınıfın oluşumuna karşın varlığının devamını atalarından kalan malların korunmasında bulan aristokratların yönetimindeki etkinliğinin daha kaybolmadığı 18.yy'da modern koruma mevzuatına kaynaklık eden koruma kanunları çıkarmıştır. Avrupa ülkelerinde meydana çıkan bu ilk koruma kanunlarında, dini yapıların yanı sıra korunan yapıların ve sanat eserlerinin tümünün, yönetici azınlığa ait olduğu görülmektedir. Korumanın bu niteliği aristokrasinin

mirasına konan burjuvazi tarafından hiç değiştirilmemiş, aksine yasalar ile daha da kuvvetlendirilmiştir”. Demokrasiye geçişle birlikte, yönetimler toplumsal yaşantıdaki iyileştirmelere önem vermişler, bunu gerçekleştirebilenler daha sonra, koruma mevzuatlarında halka dönük değişiklikleri yapmışlardır. Koruma olayındaki bu son içerik değişikliği 20.yy’ın oluşum halindeki bir olgudur ve henüz birçok ülke ve yöneticilerince kabul edilip uygulanmamaktadır. Halkın yönetimi olan demokratik rejimde, korumanın yeni bir boyutu olan halkın doğrudan koruma olayına katılması ortaya çıkmıştır. Korumanın bu yönü çok eskilere dayanmaktadır ancak halkın katılımı ile ortaya çıkan koruma örnekleri henüz pek azdır. İnsanla ilgili tüm etkinliklerin belli bir disipline ve kurallara bağlanması bir uygarlık göstergesidir. Toplumlar bu kuralları işletmeleri ölçüsünde düzenli ve kalıcı olabilirler. Bu genel doğru, bugün olduğu gibi geçmişte de hep var olmuş, insanlar yazıyı icat etmeden önce de örf, adet ve anane olarak belli disiplinler içinde yaşamasının gereğini duymuşlardır. Uygarlık tarihi, bu açıdan toplumsal kuralların gelişim tarihidir. Geçmiş hakkında bize en sağlıklı bilgileri bu kurallar iletmiştir.

Kültürel mirası korumada bugün uygulanan yöntemlerin başlangıcı 1789 Fransız ihtilalinin ardından atıldığını söylenebilir. Fransa’da büyük kentlerde yaşayan halk ile burjuvalar, yönetici olan diğer iki sınıfa, aristokratlara ve kiliseye karşı ihtilal başlattı. Krallık döneminin yönetici sınıfını cezalandırmak için onları temsil ettiği düşünülen bütün eserlerin yok edilmesine başlandı. Eserlerin yok edilmesinden rahatsız olan Victor Hugo gibi bazı yazarlar ve aydınlar, “Biz bu ihtilali yaptık, ama binaların ne günahı var; binalar bizim hepimizin malı; binaları niçin yok ediyoruz” şeklinde tepkilerini göstermiştir. Özellikle ilgisizlikten ötürü, o dönemde yıkılması planlanan Notre Dam Katedrali’ne¹ dikkat çekmek için Notre Dam’ın Kamburu tarzında edebiyat eserler meydana gelmiştir.

Korumanın bireysel önemi açısından Victor Hugo’nun 1832’de yayınlanan “Fransa Anıtlarının Yok Edilmesi” adlı makalesi günümüzdeki koruma kuramlarının aşağıda belirtilen en önemli ilkelerinden bahsetmektedir;

¹ 15 Nisan 2019 tarihinde çıkan yangında katedralin çatısının tamamı çöktü ve kulesi yıkıldı.

“ mülkiyet hakları kimin olursa olsun tarihi ve antikal bir yapının yok edilmesi izni şu kendini bilmez spekülörlere verilmemelidir. Onların gözü kara çıkarları insanlığın onurundan üstün olamaz.

Bir yapının iki niteliği vardır: Kullanımı ve güzelliği.

Kullanımı mal sahibine aittir; fakat güzelliği herkesindir. İkinci nitelik tüm mülkiyet haklarının üstünde yer alır” (Avcıoğlu, 2018, s.78).

19. yüzyılda bilimsel bir temele oturan koruma uygulamalarının düşünsel kökeni ise Avrupa’dır. Koruma düşüncesinin gelişiminde ilk asama olarak Fransa, İngiltere ve İtalya’da “üslup birliğine varış” kaygısıyla yapılan gelişigüzel onarımlar; bunun tartışmaya yol açmasıyla tepki olarak hiç restorasyon yapılmamasını isteyen “romantik görüş”ün ileri sürülmesi sürecin ana parçalarıdır (Ahunbay, 1996, s.8).

Farklı amaçla olsa da, eski eserlerin korunması, eski uygarlıklardan günümüze en somut bilgileri ulaştıran birer öge olarak, belge niteliğine de sahip olmuşlardır. Ancak ne yazık ki, geçmişten günümüze bilgi aktaran bu yapıların korunmasını sağlayan asıl amacın, bu yapıların simgesel işlevini korumak olması, bu canlı tarih belgelerinin toplumun sadece küçük bir bölümünün, yönetici elit sınıfın sosyal, ekonomik ve kültürel düzeyleri hakkında bilgi edinme şansı ile yetinmemize neden olmuştur. Asıl büyük toplum kesimini oluşturan halkın yaşantısını belgeleyen taşınmazlarla ilgili tam örneğe rastlamak, sadece rastlantıya bağlı kalmıştır (Örnek, 1996, s.8).

DÖNEMLER	ÖNE ÇIKAN KORUMA YAKLAŞIMLARI
Rönesans	Tek Yapı Ölçeğinde
XVIII. YY	Fransız Devrimindeki Yıkımlara Tepki Olarak Ortaya Çıkan Yaklaşım
XIX. YY	Sanayi Devrimi Sonucu Doğal ve Kültürel Çevreye Bir Bütün Olarak
1931 Atina Konferansı	Anıt Eser ve Çevresine Saygı Gösterme Belgelemenin Önemi
1933 Atina Kongresi	Geçmişe ait Kültür Varlıklarının Korunarak Anlatımı Sorumluluğu
1945	Birleşmiş Milletlerin Kuruluşu
1946	UNESCO'nun Kuruluşu
1957 Paris Kongresi	Tek Anıt Kavramından Sit Kavramına Geçiş
1964 Venedik Tüzüğü	II. Dünya savaşının Yarattığı yıkıma karşı, Anıt Eserin ve Çevresinin Korunması
1965	ICOMOS'un Kuruluşu
1972 UNESCO Dünya Mirası Koruma Sözleşmesi	Dünya Mirası Kavramı ve Listesi/ Üstün Evrensel Değerler/Bütünlük/ Özgünlük/ Alan Yönetimi
1975 Amsterdam Bildirisi	Avrupa'ya özgü mimari mirasın korunması
1979 Burra Tüzüğü	10 Adımlık Koruma Sürecinin Tanımlanması
1987 Washington Tüzüğü	Kent-Bölge Planlaması/Katılımın Önemi
1993 ICOMOS Sri Lanka	Kentsel Gelişmeye Uygun Bütüncül Koruma
1994 ICOMOS Nara	Kültürel Mirasın Korunmasında Özgünlük
1996 ICOMOS Sofya	Kayıt ve Listelemenin Önemi
1999 ICOMOS Meksika	Kültürel Turizm ve Sürdürülebilirlik
2002 ICOMOS Madrid	Kültürel Çeşitlilik
2003 UNESCO Sözleşmesi	Kültürel Miras, Kültürel Kimlik Zararının İnsanlık Suçu Olarak Tanınması
2005 UNESCO Sözleşmesi	Sosyal Çeşitliliğin Korunması/ Kültürlerarası iletişim
2006 UNESCO Sözleşmesi	Somut Olmayan Kültürel Miras
2008 Quebec Deklerasyonu	Kültürel Mirasın Ruhü
2011 Valetta İlkeleri	Kültürel Miras ve Kültürel Çeşitliliğin Kalkınma Kaynağı
2011 Dublin İlkeleri	Endüstriyel Kültürel Miras Alanları
2017 Yeni Delhi İlkeleri	Ahşap Kültürel Mirasın Korunması
2017 Salalah Rehberi	Kamusal Arkeolojik Alanların Yönetimi

Şekil 1.1: Koruma Anlayışın Gelişim Aşamaları ve Kabul Gören Yaklaşımlar.

(Hazırlayan: H. Çelebi)

2.1. AVRUPA DA ÇAĞDAŞ KORUMANIN GELİŞİMİ

Kültürel miras kavramı, kültürel mirası koruma bilincinin oluşması ile gelişimi zengin Batı Avrupa devletlerine has bir süreçtir. Bu tanımlar Rönesans, Sanayi Devrimi ve milliyetçi devlet kavramının ortaya çıkışı ile yakından ilişkilidir. 1789 Fransız ihtilalinin ardından krallık dönemine ait eserleri yok etmek, bir dönemi yok etme amacıyla birçok anıt yağmalanmıştır. Öte yandan 19. yüzyıl başlarında meydana gelen tepkiler sonucu anıtların korunmasına yönelik bilinçli, organize ve kapsamlı çalışmalar başlatılmıştır.

Özellikle gelişmiş Avrupa devletlerinde anıtsal eserleri korunmaya yönelik ilk kanuni tedbirler 18. ve 19.yy'larda uygulanmaya başlanmış. Bu konuda ön araştırmalar yapmak üzere çeşitli birimler meydana getirilmiştir. Bu dönem, kanuni normların ve kurumsal düzenlemelerin eski eserlerin bilinçli korunmasının ilk kez ortaya çıktığı dönem olarak tanımlanmaktadır. Avrupalılar, çeşitli sebep ve şekillerde, genellikle geçmişlerinin ait somut bilgilere sürekli bir ilgi göstermişler ve günümüzde pek çok kültürel mirasın korunmasını neden olmuşlardır.

1789 yılındaki Fransız İhtilali sırasında kültürel mirasın burjuva ve aristokrasinin sembolleri olarak yok edilmesine gösterilen tepki, detaylı ve sistematik koruma çabaların başlamasına neden olmuştur. Sanayi Devrimi sonrasında mevcut hayattan ve çevreden uzaklaşıp tarihe sığınma düşünce akımlarının yol açtığı tarihe ilgiden kültürel mirasa bakım ve onarıma dönüşmüştür.

Özellikle Avrupa'da 19.yy'da milliyetçilik akımların gelişmesi bir açıdan, kültürel mirası koruma çabalarını desteklemiştir. Ulus devlet olma özelliklerini yeni elde eden Avrupa devletleri; kültürel ve tarihi mirası milletlerin oluşturulmasını meşru kılacak bir destek aparatı olarak benimsemişlerdir. Bu devirde, korumaya ilişkin bilimsel araştırmalar hız kazanmış ve arkeolojik kazıların önemi fark edilmiştir. Bu çalışmalara rağmen, kültürel mirasın korunması sadece önemli anıt eserlerin korunması ile sınırlı kalmıştır. Hatta bu çalışmalar abartılarak öyle bir boyuta taşınmıştır ki sadece anıtsal yapıların etrafındaki yapılar yıkılarak etrafları boşaltılmıştır. Bununla anıtsal eseri daha heybetli bir şekilde ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu davranış genel olarak belirli dönemlere ait çevresel değerlerin

kaybolmasına sebep olmuştur. Uzun bir süre koruma kavramı anıtsal eserlerin korunmasından öteye gidememiştir.

19.yüzyılda. modern hayata uymayan kültürel bölgelerin ortadan kaldırılarak yerine dönemine uygun yeni yapıların konulması gerektiğini savunan bir düşünce de gelişmiştir. Fransa’da Haussmann’ın Paris de uyguladığı temizleme, geniş ve düz yolların ulaştığı görkemli meydanların ortasında tarihsel yapıları tek başına sergileme tavrı, Viollet le Duc’ün yapıları tekil olarak ele alma eğilimi ile birlikte, Ecole de Beaux-Arts geleneği içinde gelişen ve Le Corbusier²’ye kadar uzanan bir tutum içinde geliştirmiştir. Le Corbusier, eski kentlerin yeniden düzenlenmesine ilişkin görüşleriyle bu düşüncenin en tanınan savunucularındandır (Erder, 1975, s.161).

19. yüzyıl ortalarında, büyük kentlerin tarihsel merkezlerine yığılan kentsel nüfusun yarattığı toplumsal ve fiziksel yıpranmanın önüne geçmek isteyen birçok kent yönetimi, çareyi tarihsel dokuyu ortadan kaldırarak yerine yeni bir düzen getirmekte bulmuşlardır. Eskiye ortadan kaldıran planlama anlayışının yarattığı tepki, bu kez sanayi devriminin yeniliklerinden kaçarak tarihe sığınan akımlarla birleşerek, özellikle ortaçağ yapılarının onarıldığı, korumaya elverişli bir ortamın yaratılması ile sonuçlanmıştır (Altınıydız, 1997, s.13).

20. yüzyıl Anıt eserlerin korunmasına yönelik faaliyetlerin yoğunlaştığı, birçok devlette kültürel mirası korumanın ancak bir planla sağlanabildiği, bu nedenle kanunların çıkarıldığı, koruma ve kontrol komisyonlarının sorumlulukların arttırıldığı bir dönemdir. Kültürel mirasın korunması konusunda ilk uluslararası çalışma 1904 yılında İspanya’nın başkenti Madrid’de toplanan “VI. Uluslararası Mimarlar Kongresi”dir. Mimari anıtların korunması ve onarımı konusunda ilk uluslararası kararlar ve ilkelerin alındığı bu kongrede sadece “anıtsal eserleri” kapsayan korunacak eserlerin “yaşayan” ve “ölü” olarak iki gruba ayrılmış bunlara uygulanacak müdahale biçimleri belirlenmiş ve bu müdahalelerin kesinlikle uzman mimarlarca yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Fransa’da 1887 ve 1913 tarihli yasalar da anıtsal yapıların korunmasına ilişkin ilk ciddi ve önemli gelişmelerdir. Bu yasalar tarihi çevreler ve doğal

²Le Corbusier olarak tanınan Charles-Edouard Jeanneret (6 Ekim 1887 - 27 Ağustos 1965) İsviçre asıllı Fransız mimar. Modernizm'e ve uluslararası tarz'a yaptığı katkılar ile tanındı.

çevrelerin korunmasına yönelik olumlu gelişmelerin temelini oluşturmuştur (Okyay, 2001,s.34).

Tüm dünyaya model olan İtalyan restorasyon teorileri, İtalya'da bir sistem olarak karşımıza çıkıyor.11 maddelik Carta Del Restauro modern restorasyonun ilk anayasasıdır. Bu ilkeler, 1931'de Atina'da düzenlenen Uluslararası Tarihi Anıt Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'nde kabul edilmiştir.

Tarihi çevre ve korumanın daha çok anıtsal yapıları korumaya yönelik olduğu 19. yüzyılda, zaman içinde eser ölçeğinden Sit ölçeğine doğru bir gelişim yaşanmıştır. Bu gelişmeler, 1931'de Atina'da, tarihi eserlerin korunmasını tartışmak üzere bir araya gelen mimarlar ve teknisyenler tarafından tartışılmıştır. Tarihi çevre, birbirinden ayrı eserler olmayıp, bir arada tarihi, geleneksel ve görsel unsurlar taşıyan kasaba ve şehirlerin kendine özgü karakterini oluşturan tüm unsurların değerlendirilmesidir.

Avrupa'da kentsel ve kırsal koruma çabaları 1945'ten sonra hız kazanmış, II. Dünya savaşı sırasında yıkılan, çoğu kez çağdaş yapılanma ve endüstrileşme ile karakteri bozulan tarihi kentlerin uğradığı kayıplarla bilinçlenen kamuoyu bu konuya çözüm yolları aramaya başlamıştır (Ahunbay, 1996, s.239).

Kültürel mirasın korunması, restorasyonu ve uluslararası düzeydeki ilkelere ilişkin uygulamada birlik oluşturarak buna dair karar vermek ve bunları uluslararası esaslara bağlamak amacıyla da Venedik'te 25-31 Mayıs 1964 tarihleri arasında toplanan II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi "Venedik Tüzüğü" olarak bilinen kararları almıştır. Tüzükte; korumanın sürekliliğinin sağlanması, kültürel mirasın modern teknolojiler kullanılarak, peyzaj düzenlemesi, arkeolojik sitlerde yapılacak müdahale konularına açıklayıcı bilgiler getirilmiştir. Bu içerikle Venedik Tüzüğü, tarihi eserlerin ve çevrelerinin korunmasına ilişkin modern fikirleri bir araya getirmektedir. Modern restorasyon ilkelerinin gelişimi açısından Venedik Tüzüğü, kültürel mirasın ve şehirlerin korunması ile restorasyonunun öncelikli olarak gündeme geldiği İkinci Dünya Savaşı'ndan sonrası büyük önem kazanmıştır.

1975 yılında Brüksel’de yapılan Avrupa Konferansında kültürel mirasın korunmasından sorumlu Bakanların katılımıyla düzenlenen toplantıda, özellikle Avrupa ülkelerinin koruma politikalarına yaklaşımları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu toplantıda, koruma kavramının, Mimari Miras tanımı ile çevresiyle uyumlu ve kent planlama politikaları ile bütünleşmiş bir kavram olarak kabulüne karar verilmiştir. Bunun sonucunda “Bütünleşik Koruma Kavramı” ortaya atılmıştır. 1975 yılında Avrupa Konseyi tarafından ilan edilen Avrupa Mimari Miras Yılı çerçevesinde yürütülen faaliyetler neticesinde, 26 Eylül 1975 tarihinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından Avrupa Mimari Miras Tüzüğü hazırlanarak onaylanmıştır.

Avrupa ülkelerinde kültürel mirasın korunmasında halkın katılımı çok önemli bir role sahiptir. Bununla birlikte merkezi yönetimlerin bazı yetkilerinin yerel yönetimlerde olması, yerel yönetimlerin koruma uygulamalarında aktif, yönlendirici konuma getirmiştir.

2.1.1. Uluslararası Düzeyde Yapılan Toplantılar

Kültür mirasın korunması konusunda ilk uluslararası girişim büyük kısmını Avrupa devletlerinden katılımın olduğu İspanya’nın başkenti Madrid’de 1904 tarihinde alanında uzman katılımcıların bir araya gelerek toplandığı VI. Uluslararası Mimarlar Kongresi’dir. Kültürel mirasın korunması ve anıt eserlerin restorasyonu ilişkin ilk uluslararası politikaları belirleyen toplantı, sadece anıt eserlere uygulanacak koruma işlemlerini tanımlamış ve bu işlemlerin kesinlikle uzman mimarlarca uygulanması gerektiği üzerinde fikir birliğine varılmıştır.

I. Dünya Savaş sonrası, çatışmaların getirdiği yıkımlar doğal olarak ulusal kültür ait kalıntılara ilgi arttırmış, modern onarım çalışmaları yapılmış tek eserlerin onarımında izlenecek ilkeler belirlenirken eski eserlerin kentsel ve doğal çevreleri ile birlikte değerlendirilmesi gereği bu ilkeler arasında yer almıştır (Akçura, 1997, s.13).

1930’larda koruma anlayışı, uluslararası düzeyde tartışmaların yapıldığı, yasaların çıkarıldığı bir dönem olmuştur. Düzenlenen uluslararası kongre ve çalıştaylar ile kültürel mirasın çevre koruma sorunları ortak çözümler getirilmeye çalışılmıştır. 1931 tarihinde Yunanistan’ın başkenti Atina şehrinde düzenlenen I. Uluslararası Tarihi Anıtların Korunması için ilgili Mimarlar ve Teknisyenler

Kongresinden sonra, koruma yöntemlerini tanımlamak için bir tüzük taslağı hazırlanmış ve katılımcılar tarafından onaylanmıştır.

Kültürel mirası korumaya ilişkin ilk önemli teşebbüs olarak bilinen Atina Tüzüğü bu kongre sonrasında doğmuştur. Anıtsal yapıların kullanımının Atina Tüzüğü'nün temel ilkelerine dayanması, tarihi kimliğine saygı gösterilmesi, binaların ve çevrelerinin korunması ve onarımı için modern teknolojinin kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. Atina Tüzüğü'nde vurgulanan bir diğer konu da belgeleme ve uluslararası dayanışmadır. İlgili kararlarda her ülkenin, anıtsal yapıların envanter listesi oluşturma ve koruma alanında uluslararası deneyim ve bilgi alışverişinde bulunulması ile işbirliği yapılması önerilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı, dünya devletlerini kültürel miras konularına bir bütün olarak bakmaya zorlamıştır. Uluslararası boyuta ulaşan böyle bir durum ortaya çıkmış ve eski eserler ile çevresel-kültürel mirasın korumasına ilişkin olgular uluslararası bilgi ve deneyim alışverişi ortamı oluşturmuştur. 20.yüzyılın ortalarında birbirinden farklı uluslararası kurum ve kuruluşlar meydana gelmiştir.

1945 yılında UNESCO *Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu* (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), 1946 yılında ICOM *Milletlerarası Müzeler Konseyi* (International Council of Museums), UNESCO bünyesinde 1959 yılında ICCROM *Kültür Varlığını Koruma ve Restorasyon İçin Uluslararası Araştırma Merkezi* (International Centre of The Study of The Preservation and Restoration of (Cultural Property), 1965 tarihinde ise yine UNESCO tarafından özellikle sit alanlarının restorasyonu ile ilgilenen uluslararası bir kuruluş olan ICOMOS *Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi* (International Council for Monuments and Sites) kurulmuştur.

1960'lardan gerçekleşen uluslararası toplantılarda, neyin korumaya değer olduğunun tanımı tek yapıdan, çevreyi koruma boyutuna doğru değişmiştir. Kültürel mirasın korunmasına ilişkin Atina Tüzüğü'nden sonra diğer önemli adım 1964'te Venedik'te atılmıştır. Venedik'te II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimarlar ve Teknisyenleri Kongresi, neyin korunmaya değer olduğu tanımını çevre koruma alanına geçilmesi de önemli bir adım olmuştur.

2.1.1.1. Atina Konferansı

Uluslararası Müze Örgütü tarafından 1931 yılında düzenlenen Atina konferansı ile 19. yüzyılın sonlarında Avrupa'da öncelikli olarak önemli anıtların korunması için oluşturulan fonlar sayesinde tarihi çevrenin korunması ile başlayan kentsel koruma uygulamaları ilk kez uluslararası düzeyde tanımlanmıştır.

Toplantıda anıtsal olmayan kentsel mirasın önemi ve sorunları gibi öncü fikirler ortaya çıkmıştır. Atina'da tamamı Avrupa ülkelerinden 118 uzmanın katıldığı Birleşmiş Milletler himayesindeki etkinlikler kapsamında “*1. Tarihi ve Artistik Anıtların Korunması Uluslararası Konferansı*” Türkiye’den Sedat Zeki adlı bir diplomat katılmıştır. Konferansta tarihi yapılar için her devletin tescil işlemi yapması, koruyucu önlemleri alması gereği ve anıtlara duyulacak saygının kazandırılmasında eğitimin rolü vurgulanmış, anıt korumada uluslararası işbirliği öngörülmüştür (Erşan, 2009, s.48).

Hazırlanan sözleşmede yapılar yapılırken yerleşmelerin kişiliğine ve dış görüntülerine özellikle çevreleri özel itina isteyen tarihi anıtların etrafına saygı gösterilmesi gerektiği ve onarımlarda çağdaş yöntemlerin kullanılabilineceği belirtilmiştir. Hatta bazı yapı kümeleri ve bazı özellikleri olan güzel görünüşlü manzaraların oluşumu korunmalıdır denilmiştir. Her ülkenin eserlerini fotoğraflayarak açıklayıcı notlar eklemesi istenerek envanter oluşturulması gerekliliğinin üzerinde durulmuştur. Atina Tüzüğü’nde üzerinde durulan bir başka nokta da belgeleme ve uluslararası işbirliğidir. Bu konuda alınan kararlarla her ülkenin anıt belgeliğini oluşturması ve koruma konusunda uluslararası bilgi ve deneyim alışverişi ve işbirliği yapılması önerilmiştir (Ahunbay, 1996, s. 18).

İtalya’da Carta Del Restauro (İtalyan Restorasyon Tüzüğü) 1931 yılında kabul edildi. Carta Del Restauro da kabul gören ilkeler; mimari mirasın tek yapı ölçeğinde uygulanmasına ilişkin kriterleri belirlemektir. Söz konusu tüzükte, anıtın devamlı bakımı sağlanmalı, Ant esere farklı zamanlarda yapılmış mimari eklemelerin korunması ve restorasyonu ile ilgili sorunlar detaylı bir şekilde tartışılmıştır.

Atina Konferansı sonrasında kültürel mirası koruma konusundaki işbirliği artarak sürmüştür, 1933 yılında III. Uluslararası Modern Mimarlar Kongresi de yine

Atina’da yapılmış, sonuç bildirgesi olarak Atina Antlaşması kabul edilmiştir. Bu antlaşmada kültürel mirası koruma aşağıdaki gibi tanımlanmıştır; “Geçmişin önemli tanıkları, önce tarihi ve duygusal değerleri, sonra da insanlığın yaratıcı gücünün en üst düzeyde birleştiği, gözle görülür yetenekleri nedeniyle saygı duyulmalıdır. Bu eserler, insanlığın ortak mirasıdır; onları sahip olanlar veya onları korumakla görevlendirilmiş olanlar, kültürel mirası buldukları gibi gelecek asırlara aktarmakta haklı olan her şeyi yapmakla yükümlü olanları korumakla görevlidirler” konferans sonunda kültürel mirasın özellikle geçmiş bir kültürün anlatımı olduğu için muhafaza edilmesi üzerinde durulmuştur.

Bu kongreye Türkiye’den katılmış olan şehir plancı-mimar Burhan Arif Mimar (Arkitekt) dergisinde yayınladığı makalesinde geleneksel kent dokularında korunacak ana noktaların Osmanlı’nın anıtsal yapıları olduğunu, bunların dışındaki ahşap dokunun kaldırılıp kentlerin sıhhileştirilmesi gerektiğini belirtir (Çoşkun, 2012, s. 90).

Ayrıca Antlaşmada Atina Konferansında tartışılan düşüncenin tam tersi olan anıtın tek başına korunması fikri kabul edilmiştir. Bu durum fark eden ülkeler tarafından uygulanmamış, ancak bazı ülkeler tarihi kent dokularına büyük ölçüde zarar vermişlerdir. Atina Antlaşması; bazı ülkelere gösterişsiz sivil mimarlık örnekleri yıkım yoluyla kent merkezlerinde yeni yapılara yer açarken, kendiliğinden oluşmuş sosyal dokunun yok edilerek yerine çok katlı yerleşme ve zengin aileler yerleştirme fikrini getirmiştir (Erşan, 2009, s. 48).

Atina Anlaşmasını 1954’te imzalanan Avrupa kültür antlaşması izlemiştir. 1957 yılında Sit alanları ile ilgili olarak, Paris Kongresi (Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri I. Kongresi) ‘kent içindeki tek anıt’ tanımından ‘anıt olarak kent’ tanımının gelişiminin başlangıcını oldu. Kongredeki en önemli tartışmalardan biri de sit alanlarının korunması ile mevzuat arasındaki zorlu denge olmuştur. Bütünleşik koruma olarak isimlendirilen, şehirlerin sosyal, ekonomik ve politik olarak yeniden canlandırılmasına ilişkin tartışmalar, Fransa’da Malraux Yasası olarak bilinen bir yasanın temelini oluşturdu.

Avrupa’da kentsel ve kırsal koruma önlemlerinin hızlanmasına neden olan faktör II. Dünya Savaşı’nda yıkılan şehirlerin kayıplarını bilen vatandaşların çare arayışları olmuştur. Kırsal ve kentsel sit alanların korunmasına yönelik fikrin temeli 1960’lı yılların ortasına rastlar.

2.1.1.2. Venedik Tüzüğü

Koruma konusunda uzmanlaşmış teknikerlerin ve bilim adamlarının 1957 yılında Paris’te yaptığı Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresinde tartışılan konular. 1964 yılında İtalya’nın Venedik şehrinde toplanan II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi “Venedik Tüzüğü” adıyla anılan kararları almıştır. 1931 tarihinde kabul edilmiş olan Atina Anlaşması’nın II. Dünya savaşıdan sonra ortaya çıkan eksiklerin değerlendirildiği, yeni yaklaşımlar geliştirmek üzere kültürel mirasın bakım ve onarımı konusunda Uluslararası Tüzük olacak olan “Venedik Tüzüğü” hazırlanmıştır. Tek yapı ölçeğinde Eski eser kavramı terk edilmiş yerine tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir alanı içeren sit kavramı almıştır. Venedik Tüzüğü, tanımlar, amaç, koruma, onarım, tarihi yerler, kazılar ve yayın başlıkları altında toplanmış 16 maddeden oluşmaktadır.

Venedik Tüzüğü’nün çok önemli bir belge olduğunu ve bunu hazırlayanların başarılı bir iş yapmış olduklarını belirtmek gerekir. Nitekim tüzüğün hazırlandığı yıl ve takip eden pek kısa süre içinde birçok ülke bu ilkeleri resmen benimsemiş ve bunları çoğu kez yasalarında dahi yansıtmıştır. Bu tutum böyle bir tüzük için o sıralarda var olan gereksinmeyi de ortaya çıkarmıştır (Erder, 1975, s. 167).

1960 yıllarına kadar uygulamalardaki ortak hataları önleme amacı, eksiklikleri tamamlama davranışı güncel sorunlara tepkileriyle birlikte tüzüğün bütününde görülmektedir. Bunlar tüzüğün tanımlama, amaç, koruma, onarım, tarihi yerleşmeler, kazılar ve yayınlar adı altındaki ana bölümlerinde izlendiği gibi maddelerin kendi içinde de teker teker görülebilmektedir (Erder, 1975, s. 170).

Venedik Tüzüğü’nde, korunması gerekli kültürel mirası kavramı genişletilmiş, ayrıca, “anıtsal sanat eserlerini” ve “kültürel önemi olan basit eserler” de içeriyordu (1. ve 2. Maddeler). Kültürel mirasın hem tarihi belge hem de sanat eseri olarak

değerlendirilmesi gerektiğini belirten tüzükte; kültürel mirası olarak tanımlanan yapıtı kullanma ve gündelik hayatta değerlendirilen eserlerin çevresi ile birlikte kullanılması ve yerinde muhafaza edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Müdahalenin uzmanlık gerektirdiği, güncel müdahalenin kendini gösterdiği ve müdahalenin izlerini taşıdığı, restorasyonun üslup birliği (çok dönemli bir yapının sadece bir dönemini önemsemek) amaçlamadığı, esere yapılan bütün müdahaleler ve mevcut durumunun da önemli olduğunun altı çizilmiştir.

Venedik Tüzüğü'nün 1. maddesinde; “Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar”, ‘Korumanın Amacı’ bölümünü içeren 6. maddede ise; “Anıtın korunması, ölçeği dışına taşmamak koşulu ile çevresinin bakımını da içine almalıdır” hükmü yer almaktadır.

Modern restorasyon ilkelerinin gelişimi açısından önemli olan Venedik Tüzüğü öncelikle II. Dünya Savaşından sonra, tarihi yapının ve şehrin korunması ile yenilenmesi konularına ağırlık vererek gündeme taşınmasıyla ortaya çıkmıştır. Varşova ve Prag gibi şehirlerde korumacı uygulamaların yapıldığı bir dönemde kültürel bellek kavramının görünürlük kazanması, tarihe yeni bir bakış açısının oluşması ve savaş sonrası korumacılıkta fikir birliği oluşturulmasında Tüzüğü'n özel bir yeri vardır. Tüzükte; uzmanlar, yerel yönetim ve sivil toplum temsilcileri en yüksek yürütme organını oluşturur. Yenilenen Kentsel alanlarla ilgili tüm bürokratik kademeler, projelerin bürokratik labirentte kaybolmama ve faaliyetlerin uzamaması amacıyla geçici olarak bu üst yürütme organına bağlanacaktır. Tüzükte, genel olarak korumanın devamlılığının sağlanması, anıtların modern yaşamda sosyal amaçlarla kullanılmasının ve değerlendirilmesinin kabul edilmesi, arkeolojik alanların onarımı, çevre düzenlemesi ile genel restorasyon faaliyetlerinde modern teknolojinin kullanılması konularını ele almıştır.

1964 yılında Venedik Tüzüğü'nün kabul edilmesinden sonra 1965'te ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi, kültürel mirasın korunması ile ilgili önemli bir uluslararası kuruluştur. 15'i ICOMOS'un kuruluşuna katılan ve bugün Türkiye'nin de içinde bulunduğu 107 üyesi ile kültürel miras çalışmaları için ortak bir dil ve payda sağlıyor. Her yıl

koruma ilke ve uygulamalarına ilişkin çeşitli toplantılar düzenlenmekte, tartışmalar ve uluslararası görüş alış-verişinin olduğu bir zemin oluşturmaktadır.

Venedik Tüzüğü aradan 30 yıl geçtikten sonra 1994'te düzenlenen bir uluslararası toplantıda ele alınarak değerlendirilmiştir. Türkiye'de de konu koruma eğitimi veren kuruluşlarda tartışılmış; ilkeler hala geçerli olduğu yönündeki yaygın kanı Prof.Dr. Cevat Erder tarafından "*Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır*" şeklinde ifade edilmiştir. 2018'de ICOMOS Fransa, Venedik Tüzüğü hakkında Avrupa ICOMOS'larından görüş toplamış ve ilkelerin güncelliği konusu tartışılmıştır (Ahunbay, 2019, s. 26).

2.1.1.3. Venedik Tüzüğünden Sonraki Antlaşma ve Tüzükler:

Venedik'te 1964 yılında yapılan toplantıdan sonra kültürel mirasın korumasında hassasiyet sahibi uzmanların birlikte hareket etme ve örgütlenmesine ivme kazandırmıştır. Venedik Tüzüğünde kabul edilen ilkeleri uygulamak için bir yıl sonra Varşova'da UNESCO bünyesinde ICOMOS kurulmuştur. UNESCO ve ICOMOS dışında Avrupa Konseyi Kültür Komitesi bünyesinde gerçekleşen toplantılar ile kültürel miras da dâhil olmak üzere her türlü konuda tartışma ortamı yaratarak güncel konularda karar alınmasına yardımcı olmaktadır.

1968 Ekonomik Gelişme İçinde Kültürel Mirasın Değerlendirilmesi (Tunus)

1968 Kültürel Mirasın ve Sitlerin Korunmasında Bilimsel, Teknik ve Yasal Prensipler ve Kriterler (Paris)

1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme (Paris)

1975 Avrupa Mimarlık Mirası Bildirgesi (Amsterdam)

1976 Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rollerini Konusunda Tavsiye (Nairobi)

1985 Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi (Granada)

1987 Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (Washington)

1990 Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü (Lozan)

1992 Avrupa Kentsel Şartı (Strasbourg)

- 1992 Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (Valetta)
- 1993 Anıtların, Yapı Topluluklarının ve Sitlerin Korunması Çerçevesinde Eğitim ve Mesleki Eğitime Yönelik Kılavuzlar (Kolombo)
- 1994 Nara Özgünlük Belgesi (Nara)
- 1996 Anıtların, Yapı Gruplarının Belirlenmesi İçin İlkeler (Sofya)
- 1999 Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü (Mexico)
- 1999 Kültürel Öneme Sahip Yerlerin Korunması Tüzüğü (Burra)
- 2000 Kültür Mirasının Özgünlüğü ve Tarihî Rekonstrüksiyonu Tüzüğü (Riga)
- 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (Paris)
- 2003 Mimari Mirasın Analizi Korunması ve Strüktürel Restorasyonu için İlkelere İlişkin Tüzük (Zimbabwe)
- 2008 Kültürel Miras Alanlarının Yorumu ve Sunumu Tüzüğü (Quebec)
- 2011 Endüstri Mirası Sitleri, Yapıları, Alanları ve Peyzajlarının Korunması İçin ICOMOS-TICCIH Ortak İlkeleri (Dublin)
- 2011 Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri (Paris)
- 2017 Ahşap Mimari Mirasın Korunması İçin İlkeler (Delhi)
- 2017 Kamusal Arkeolojik Alanların Yönetimi İçin Salalah Rehberi (Yeni Delhi)

2.2. TÜRKİYE’DE KORUMANIN GELİŞİMİ:

Anadolu toprakları eski eser çeşitliliği açısından oldukça zengin bir bölge de yer almaktadır. Birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış yerleşim yerlerinin bulunmasından dolayı büyük öneme sahip bir bölgedir. En eski yerleşmelerinden Şanlıurfa (Göbekli Tepe), Diyarbakır (Çayönü), Burdur (Hacılar) ile Konya (Çatalhöyük) sahip olduğu çok sayıdaki yerleşmelerden bir kaçıdır.

Türkiye’de korumanın gelişimi Avrupa ile paralellik göstererek çeşitli kanun, bildirge ve ilkeler doğrultusunda koruma anlayışı sürdürülmeye çalışılmıştır. Korumanın evrensel standartlarda gerçekleştirilebilmesi ve tarihi yapıların özgünlüğünün bozulmaması için yasal düzenlemelerde değişen teknoloji ve yaşam standartlarına göre değişikliklere gidilerek uluslararası alanda yer alan korumaya ait tanımlamalar ve standartlar örnek alınmıştır.

2.2.1. Osmanlı Döneminde Korumanın Gelişimi:

Osmanlı toplumunda, onarım ve ‘eski eser’e karşı takınılan tavırlar bir çelişkiler dizisi olarak özetlenebilir. Bilinçsizlik ve bilgisizlik olarak tanımlanabilecek davranışlar, parasal kaynaklarda azalma ve fiziksel eskimenin de etkisiyle, kültür varlıklarının tahribine ve yok olmasına neden olmuştur. Buna karşın yine aynı imparatorluk, başta vakıf kurumu olmak üzere, günümüze kadar gelebilen sayısız eserin bakım, onarım ve değerlendirme işlemleri için çok etkin mekanizmalar ve süreçler yaratabilmiştir. Özellikle Klasik Çağ’da (16.-18. Yy.), onarım ve koruma nedenleri arasında, dinsel değer yargıları, geleneklere bağlılık, yapıların kullanılma ve ekonomik değerleri ve vakıf kurumunun gerektirdiği devamlılığı sürdürme kaygısı yer almaktadır. “Belli bir malın, kamu yararına sonsuza kadar tahsisi” olarak tanımlanan vakıf, gerek yapıların oluşması, gerekse yaşamlarını sürdürmesi için yarattığı ve kendi kendini yenileyen kaynaklarla, onarım tarihinin en etkin ve olumlu kuruluşlarının başında gelir. Vâkıfın yazılı belgeleri olan vakfiyelerde yer alan çeşitli hükümler, onanma ve bakıma verilen önemin göstergeleridir (Madran, 1996, s. 60).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde eski eserler fıkıh hükümlerine bağlı olarak “malik ve sahipleri olmayan taşınabilir eşya” olarak tanımlanmıştır. Uzun süre eski eser taşınabilir eşya kabul edildiğinden heykel, sütun, yazılı tas, mücevher, takı,

çanak arasında bir fark gözetilmemiş ve “ören alanları”, kazı alanları ile ortaya çıkan bütün eşyaların başka yerlere taşınabileceği kabul edilmiştir. Bu dönemde Anadolu Selçuklularından beri Anadolu’da var olan ve Kanuni Sultan Süleyman’dan sonra yaygınlaşan “vakıf” kurumu, belli yapıların, her türlü gereksinimi düşünerek, korunması sağlanmıştır. “Hayrat” diye belirttiğimiz bu yapıların bakımı için vakfedilen “akarlar” dahi bir ölçüde korunmuştur (Örnek, 1996, s. 23)

Osmanlı yönetiminde asıl girişimler Abdülmecit tarafından gerçekleştirilmiştir. Tanzimat dönemiyle başlatılmıştır. Fransa’yı ziyaret eden padişah, izlenimleri sırasında eski eserlere verilen önemi de görmüş, İstanbul’a dönünce özellikle Yalova ve Sultanahmet Meydanı’ndaki Bizans Dönemi kalıntılarının korumaya alınmasını emretmiştir. Bu, Osmanlı Devleti zihniyeti açısından çok yeni bir olaydır. O güne kadar sadece eski savaş anıları olan askeri gereçlerin korunduğu ülkemizde, bilinçsizce de olsa, evrensel kültür belgelerinin korunmasının ilk adımı atılmış olur (Resuloğlu, 2005, s. 35).

Osmanlı İmparatorluğunun Klasik Çağı’nda sürdürülen onarım hareketleri, Batılılaşma sürecinde de devam etmiştir. Konu ile ilgili yasal düzenlemelere bakıldığında, asar-ı atika (eski eser) olarak nitelendirilen değerlerin, 19. yy. ortalarına kadar fıkıh kurallarına bağlı olduğu görülür. Asar-ı atika’dan dolayı da olsa bahseden ilk yasal düzenleme, 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi’dir. Kanunname’nin 107. maddesi, *tesadüfen bulunan taşınır eserlerden bahsederek, bunların bulana ait olduğunu* söyler. Aynı yıl çıkan ‘Ceza Kanunnamesi’nde de kutsal hayır yapılarını yıkanların cezalandırılacağı belirtilmiştir (m.133). 1848 ve 1864 yıllarında yayınlanan ve kentleşme düzenine ilişkin ilk yasal düzenlemeler olan Ebniye Nizamnamelerinde yangınları önlemek amacıyla, yapıların onarımına yönelik bazı hükümler vardır. Ancak, İmparatorluğun korumayla doğrudan ilgili ilk yasal düzenlemesi, 1869 tarihinde yayınlanan Asar-ı Atika Nizamnamesi (AAN) dir. Yedi madde olan bu nizamname, hemen tümüyle arkeolojik kazılara yönelik olup, kazı yapacak kurumların izin almasını ve buldukları eserleri yurt dışına çıkarmamalarını öngörmektedir (Madran, 1996, s. 61).

Eski eserlere yönelik ilk örgütlenme ise, bir müzecilik hareketi olarak görülmektedir. 16.yy. dan itibaren Saray’ın silah deposu olarak kullanılan Aya İrini

Kilisesi'nin, Tophane Müşiri Fethi Ahmet Paşa tarafından düzenlenerek 1846 yılında ziyarete açılması, genellikle Türk Müzeciliğinin başlangıcı olarak kabul edilir. Müze, 1873 yılında, Aya İrini'den Çinili Köşk'e taşınır. Böylece, müzecilikte 'toplamacılık' dönemi sona ermiş, 'sergileme/inceleme' dönemi başlamıştır. 1869 Nizamnamesinin yetersiz kalması üzerine, 1874 yılında ikinci AAN yayınlanmıştır. Bu nizamnamede, ilk kez eski eser tanımı ve sınırlandırılması yapılmış, ayrıca, günümüze değin sürecek bir kavram olarak, eski eserlerin devlet malı olduğu hükmü getirilmiştir. Yeni yasal düzenlemelerin ilki olan 1884 tarihli AAN, Türk eski eserler hukukunun temeli sayılmaktadır. Bu düzenlemeyle, tanımlar kapsamlı hale gelmiş, eski eserlerin yurt dışına çıkartılması önlenmiş ve taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına ilişkin bazı önlemler getirilmiştir. İlk üç nizamnamenin uygulanması sonucu elde edilen deneyimler, yeni bir düzenlemeyi gerektirdiğinden, İmparatorluğun son AAN³ 1906 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Madran, 1996, s. 61).

Söz konusu 4 AAN'nin ortak özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Eski eser devlet malıdır.
- Eski kavramı, Osmanlı Devletinden önceki devlet ve medeniyetlere ait eserler.
- Taşınır eserler onu bulanların malı sayılı, bu nedenle Osmanlı Devletinden yurtdışına rahatlıkla eser çıkarılabilmekteydi.
- Taşınmaz eski eserlerin korunması hakkında yeteri hükümler bulunmamaktadır.

İmparatorluğun korumayla ilgili son yasal düzenlemesi ise, 1912 yılında yayımlanan Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi (MAN) dir. Bu nizamname, yeni bir eski eser tanımı yapmakta, uygulamaya yönelik kimi kararları yerel organlara bırakmaktadır. 21.5.1917 tarihinde kurulan Asar-ı Atika Encümeni Daimisi (AAED)⁴, Osmanlı İmparatorluğunun korumayla ilgili son örgütüdür. (Madran, 1996, s. 61).

³1906 yılında kabul edilen Son Asar-ı Atika Nizamname 1972 yılına kadar yürürlükte kalarak bu konudaki en uzun ömürlü düzenleme olmuştur.

⁴Encümen yönetmeliğinin 2. maddesinde "*Bu encümenin reisi İstanbul'da ve İstanbul ili içerisinde bulunan bütün eski eserleri ve anıtları ve tarihi yerleri ve meşhur binaları kütüğe geçirecek ve bunlar hakkında eserler yayınlacaktır*", hükmü yer alır.

İmparatorluğun son yıllarına kadar koruma konusunda gösterilen bütün çabalar sınırlı sayıdaki aydınlar arasında kalmış, eski eser sevgisi yaygınlaştırılmamış; yeterince ilgi çekilememiş, bilinç uyandırılmamış, Asar-ı Atika Nizamnameleri; eski eserlerin yıkımını, özel ‘irade-i seniyelerle’ ya da kaçak olarak yurt dışına çıkarılmasını önlemeye yetmemiştir (Zeren, 1981, s. 31).

2.2.2. Cumhuriyet Döneminde Korumanın Gelişimi:

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında batılılaşma ve modernleşme akımı Osmanlı İmparatorluğu ile bağlarını koparma yönündedir. Modernleşme, batıya benzeme düşüncesi, yaşantıda yenilenme çabası, yönetim seklinin değişmesi, din ve yönetim kurumlarının dağıtılmasına ve pek çok eski yapının işlevsiz kalmasına neden olmuştur. Bu dönemde yeni kurulan ulus, tarihi kökenlerini Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmaya çalışan kültürel kökenin eski Anadolu Uygarlıklarına ve Orta Asya'nın eski uygarlıkları ve Türk toprakların kurulan eski devletlerle dayandırılması amaçlanmış, bu amaçla çeşitli arkeolojik kazılar ve araştırmalar başlatılmıştır. Ancak Osmanlı imparatorluğunun birçok yasa ve kurumu Milli mücadele ve Cumhuriyetin ilk yıllarında muhafaza edilerek kullanılmaya devam edilmiş ya da yerlerine yenileri kurulmuştur.

TBMM'nin oluşmasından hemen sonra, Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına (seçim yöntemine) Dair Kanun çıkarılmış ve bu kanunun birinci maddesinde sayılan Bakanlıklar arasında, Şeri 'ye ve Evkaf Vekaleti ile Maarif Vekâlet'ine de yer verilmiştir. Böylece, korumayla ilgili iki ana kurum Cumhuriyet döneminde de göreve devam etmektedir. Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasından sonra oluşan ilk Heyeti Vekile (Bakanlar Kurulu), 9 Mayıs 1920 günü Meclis'te programını okumuş, 10 Mayıs 1920 gününde de Maarif Vekâlet'ine bağlı olarak, bir Müdür ve bir Katip kadrolu, Türk Asar-ı Atikası Müdürlüğü kurulmuştur. Daha çok müzecilik hizmetlerini yürütmekle görevli olan bu birim, bir yıl sonra Hars (Kültür) Müdürlüğü adını almıştır (Madran, 1997, s. 63).

1924 yılında da yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti hükümeti 1917 yılında kurulan Eski Eserler Encümeni Tüzüğünü “İstanbul'da Müteşekkil Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeninin (MAAE) Teşkilat ve Vazifelerine Dair Talimatname” adı

altında yeniden düzenlemiş ve onaylamıştır. Bahse konu İstanbul Eski Eserleri Koruma Encümeni, oluşumu, üyelerin nitelikleri, seçimi ve ömür boyu daimi olması bakımından, 1951 yılında kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nu anımsatmaktadır (Madran, 1997, s. 64). 1933 yılında, tüm ülkedeki eserlerle ilgili karar alma yetkisi olan Anıtları Koruma Komisyonu kurulmuş, 1945 yılında da ülkedeki kültür varlıkları ve müzelerin durumunu tartışmak üzere Eski Eserler ve Müzeler I. Danışma Komisyonu toplanmış, koruma alanında bir karar ve denetim mekanizması oluşturulmasına dair yaklaşımlar öngörmüştür. Toplantıdan altı yıl sonra 1951 yılında, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı GEEAYK kurulmuştur (Madran, 1997, s. 77).

1930'lu yıllar koruma çalışmalarının yoğun bir şekilde uygulanmaya çalışıldığı yıllar olmuştur. Atatürk'ün 1931 yılında Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği telgraf bu döneme ilişkin koruma hassasiyetini göstermektedir.

“Son tetkik seyahatimde, muhtelif yerlerdeki müzeleri, eski sanat ve medeniyet eserlerini de gözden geçirdim.

“1. İstanbul'dan başka. Bursa, İzmir, Antalya, Adana ve Konya'da mevcut müzeleri gördüm. Bunlarda, şimdiye kadar bulunabilen bazı eserler muhafaza olunmakta ve kısmen de ecnebi mütehassısların yardımı ile tasnif edilmektedir. Ancak, memleketimizin hemen her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin, ileride tarafımızdan meydana çıkarılacak olanların ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap hale gelmiş olan abidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerinde ve hafriyat illerinde kullanılmak üzere arkeoloji mütehassıslarına kafi lüzum vardır. Bunun için, Maarifçe harice tahsile gönderilecek talebeden bir kısmının bu şubeye tahsisinin muvafık olacağı fikrindeyim.”

“2. Konya'da asırlarca devam etmiş ihmaller sebebiyle büyük bir harabiyet içinde bulunmalarına rağmen, sekiz asır evvelki Türk medeniyetinin hakiki şaheserleri kıymetli bazı mebanî vardır. Bunlardan bilhassa Karatay Medresesi, Alaaddin Camii, Sahipata Medrese, Cami ve Türbesi, Sırçalı Mescid ve İnce Minare, derhal ve müstacelen tamire muhtaç bir haldedir. Bu tamirin gecikmesi, bu abidelerin kamilen inhirasını mucip olacağından, evvela asker işgalinde bulunanların tahliyesinin ve kaffesinin mütehassıs zevat nezaretiyle tamirinin temin buyrulmasını rica ederim.”

Atatürk'ün uyarıları dikkate alınmış; ihmal edilen anıtların onarımı için girişimler başlatılmıştır. O tarihlerde ülkemizde koruma alanında yetişmiş, uzmanlaşmış mimar sayısı çok azdır. Avrupa'ya öğrenci gönderilerek oradaki birikim ve gelişmelerin ülkemize aktarılması için girişimler başlamıştır. Türkiye'de araştırmalar yapan Prof. Albert Gabriel 1938'de Vakıflar dergisinde yayınlanan

“*Tarihi Türk Abidelerinin Tamiri ve İhyası*” konulu makalesinde, henüz koruma mimarları olmayan genç Türkiye Cumhuriyeti’ne anıtların korunması için ilginç önerilerde bulunmuştur. Tarihi yapıları korunmak için merkezi bir örgütlenmeye gerek olduğunu belirten Prof. Albert Gabriel, kültür varlıkları ile ilgili ayrıntılı envanter çalışması yapılmasını önermiştir. Prof. A. Gabriel’in örgütlenme ve koruma alanında uzmanlaşan mimarların yetiştirilmesi ile ilgili önerileri dönemin yöneticileri tarafından dikkate alınmış; bu amaçla konuya ilgi duyan, henüz öğrenci iken İstanbul’un anıtlarının tescil fişlerinin hazırlanmasında çalışan Y. Mimar Ali Sami Ülgen koruma alanında eğitim almak için 1938’de Almanya’ya gönderilmiştir (Ahunbay, 2019, s. 24).

Bu dönemde çeşitli kanunlarda koruma konusu ele alınmıştır. Medeni Kanun’da eski eserin bulan kişiye ait olacağı hükmü yer alırken; Ceza Kanunu’nda eski eserlere zarar verenlerin cezalandırılması konusunda maddeler yer almıştır. Yine bu yıllarda planlama açısından en önemli kanunlardan biri olan Yapı Yollar Kanunu’nda korunması gerekli eski eserlerin her yönünde 10 metre açıklık bırakılarak korunması öngörülmüştür. Fakat hazırlanan bu kanunlar eski eser ve dokuların korunmasında etkili olamamıştır.

Cumhuriyetin ilk otuz yılını irdelediğimizde; 1920-30 arasının bir geçiş ve hazırlık dönemi olduğu, ikinci on yılın (1931-1940) yasal ve örgütsel düzeyde en çok etkinliğin gerçekleştiği bir dönem olduğu, 1940-1950 yılları ise, bir önceki dönemin hazırlıklarının kullanan, bu nedenle etkinlik açısından daha az zengin, ancak kurumsallaşma açısından daha oturmuş bir görünüm vermektedir.

1945 yılında toplanan Eski Eserler ve Müzeler 1. Danışma Komisyonu da, imar planları ile eski eserlerin korunması arasında olması gereken sıkı ilişkinin, mevcut yasal düzenlemelerle sağlanamadığına değinmiş ve yeni hazırlanacak Eski Eserler Kanun Tasarısı’nda, imar planlarının onanmasından önce, Maarif Vekaletinin olurunun alınmasına ilişkin bir hükmün yer alması önerilmiştir. Danışma Komisyonu, ayrıca imar planları onanmış yerleşmelerde, ayrıntılı planların hazırlanması sürecinde, anıtların durumunun değerlendirilmesi için ilgili yerlerle işbirliği yapılmasını öngörmüştür (Madran, 1997, s. 83).

Cumhuriyetin kuruluşundan 1951 yılına kadar kültürel mirasın nasıl ele alınacağı ve yıpranmalara ne şekilde müdahale edileceği net olarak belirlenmemiştir. 1940'lı yıllarda Anadolu'daki anıtsal eserlerin bakımı ve restorasyonunda uzman eksikliğinden rahatsız olan branşlarında kıdemli bazı teknik görevliler sorunun, yetkili uzman kişilerden oluşan bir komisyonun izni ve denetimi ile problemlerin çözüleceğini önermiştir. Bu öneriler dikkate alınarak 1951 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren 5805 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun hazırlandı. 1951 yılında, Türkiye'de koruma projelerini inceleyen ve denetleyen ilk mekanizma olan Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) resmen kurulmuştur. GEEAYK kurulduğunda Kurul Ofisi ilk olarak İstanbul'da, 1976'dan itibaren ise Ankara'da ikinci ofis açılmış, Kurul toplantıları her iki ofiste dönüşümlü olarak yapılmaktaydı.

Bu dönemde, Kültür Varlığı yapıların tescil işlemleri üzerinde bir örgütlenme çabası görülmektedir. Dönemin Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde çalışan tespit ve tescil bürosu, tarihi yapıların tespit işlerini yürütmektedir. Ancak tespit işleminin ardından neler yapılacağı, bina üzerindeki bu yaptırımın uygulamaya nasıl aktarılacağı konusunda kapsamlı bir düzenleme yapılmamıştır. Celal Esad Arseven'in önerisi üzerine 26.07.1954 tarih ve 296 sayılı kararda, eski eserlerin tescili konusunun önemi üzerinde durulduğu ve tescil işleminin diğer ülkelerde nasıl yapıldığıyla ilgili bir araştırmanın Ali Saim Ülgen, Celal Esad Arseven ve Tahsin Öz'den oluşan bir komisyon tarafından yapılması ve bu konunun tekrar Kurul gündeminde görüşülmesi sonucu alınmıştır (Durukan, 2004, s. 52).

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu üyeliği daimi bir statüye sahipti. Bu üyeler çoğunlukla üniversite öğretim üyeleri arasından seçiliyordu. Başkan ve Başkan yardımcısı Kurul üyeleri tarafından, kalan üyeleri ise topluca seçilirdi. Kanuna göre kurul üyelerinin "mimarlık, şehir plancısı, tarih, arkeoloji ve sanat tarihi" alanlarından bir ya da birkaçında seçkin kişiler olması veya bu alanlarda eser vermiş olmaları da şart koşulmuştur. 1973 yılında 1741 Sayılı Kanun ile 5805 sayılı GEEAYK Kanununda değişiklik yapılmıştır. Kurulun ilk oluşum aşamasında

on altı olan Kurul üye sayısı yirmi bire çıkarılarak asıl ve seçilmiş üye tanımı üretilmiştir. Üyelerin on tanesi üniversitelerde öğretim görevlisi olması koşulu vardı. Ancak bu üyeler Bakanlıkça seçilen sekiz üye tarafından atanır. İlk GEEAYK Ofisi İstanbul'da, ikinci GEEAYK Ofisi 1976 yılında Ankara'da açılmıştır.

1973 yılında 1741 Sayılı Kanun ile 5805 sayılı GEEAYK Kanunundaki değişiklikle Yüksek Kurulun oluşumundaki bu düzenleme ile hükümetlerin karar alma sürecinde siyasi baskının başladığını belirtmekte ve Yüksek Kurulun yeni üyelerinin çoğunun 1983 yılında kabul edilen 2863 sayılı Kanunla oluşturulmuştur. Yüksek Kurul yeni üyelerinin büyük çoğunluğu üst düzey bürokratlardan oluştuğu için Kurulun eski özerkliğini kaybederek, bağımlı hale gelmiştir. Kurul önceden Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğüne, daha sonra Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü (EEMGM) ile Vakıflar Genel Müdürü (VGM) Kurul bağlı olarak çalışmalarını yürütürken, 1976'dan sonra üniversite öğretim görevlileri dışından EEMGM, VGM, Turizm Genel Müdürü ve Planlama ve İmar Genel Müdürü de Kurula katılmaya başladı. 1951'den 1983'e kadar GEEAYK üyeleri üniversitelerin branşların da uzman bilim insanları görev⁵ almaktaydı.

GEEAYK, Devlet adına koruma kararları alan özerk bir kuruluştur. Eski eserlerin korunmasında kesin yasak getirme zorunluluğu, bu konuda her zaman halk ile devleti karşı karşıya getirmiştir. Korumanın mali yönden katılma ve katlanma zorunluluğu kişilerce her zaman tepki ile karşılanmış, eski eser koruma bilincinin henüz yaygınlaşmadığı ülkemizde, kişilere haksızlığa uğradığı kanısı vermiştir. Bunun sonucunda doğal olarak devlet adına koruma olayına karşı tepki yaratmıştır. 1951 yılından sonra tespit ve tescil işlemleri GEEAYK tarafından yapılmaya başlanmış, 1970-1980 yılları arasında çalışmalar hız kazanmış, tespit ve tescil tek yapı anlayışından 1973 yılından sonra sit anlayışına bırakmıştır.

GEEAYK'nun aldığı karar metinlerinin; sivil mimarlık örnekleri ve sitelerin de korunması gerektiğini vurgulaması, koruma uzmanı mimarlar yetiştirilmesini

⁵Bu bilim insanları arasında; Celal Esat Arseven, Ekrem Akurgal, Arif Müfit Mansel, Semavi Eyice, Rıfık Melül Meriç, Doğan Kuban, Abdullah Kuran, H. Kemal Söylemezoğlu, Behçet Ünsal, Cevat Memduh Altar, Bahadır Alkım, Cevdet Bayburtluoğlu, Orhan Alsaç, Osman Turan, Semra Ögel, Tayyip Gökbilgin, İsmail Tunalı, Ümit Serdaroğlu, Cevat Erder, Feridun Akozan, Remin Biler, Fahrettin Kırzioğlu Ali Saim Ülgen, Sedat Hakkı Eldem, Mahmut Akok, Hüsrev Tayla ve Sedat Çetintaş gibi önemli isimler bulunmaktaydı.

teşvik etmesi ve korumaya dair kriterleri belirlemeye ilişkin hususlar içermesi, dönemin koruma ortamında belli prensipleri geliştirmesi ve bir arşiv oluşturması açısından önemlidir. GEEAYK'ın 1952-1973 yılları arasında aldığı, çoğunluğu İstanbul'da bulunan ve tek yapı tescilleri ile uygulama ve tavsiye niteliği taşıyan kararlar oluşturulmuştur.

GEEAYK Kuruluşundan hemen sonra taşınmaz, eski eserlerin korunması konusunda önemli kararlar almaya başlayanmış, aldığı önemli kararlar arasında eski eserleri yaşatmak için bunlara bir işlev verilmesi ilişkin GEEAYK 10.08.1953 gün ve 155⁶ sayılı kararı, eski eserlerin çökme tehlikesi olsa da yıkılmayıp onarılması ilişkin GEEAYK 19.03.1956 gün ve 466⁷ sayılı kararı ile 06.06.1956 gün ve 506⁸ sayılı kararı, Kurul tarafından korunmaları gerekli görülmeyen yapıların yıkılmadan önce rölövelerinin kurula gönderilmesine ilişkin GEEAYK 06.08.1957 gün ve 707 sayılı kararların etkileri hala devam etmektedir.

Koruma konusunda önemli bir diğer girişim de 1957 tarih ve 7044 sayılı yasa ile geçmişte vakıf mülkiyetinde bulunan tarihi ve mimari kıymeti olan eski eserlerin Vakıflar Genel Müdürlüğüne devrine dair kanunun 1. Maddesinde; "...aslında vakıf yolu ile meydana gelmiş, çeşitli kanunlarla hazine, belediye ve özel idarelerin mülkiyetine geçmiş korunmaları gerekli tarihi ve mimari kıymeti olan eski eserlerin" mülkiyetinin tekrar Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmiş olmasıdır.

1960'lı yıllar ülkemizde kentleşme olgusunun hızlandığı bir dönem olmuştur. Bu hızlı kentleşme, göç ve takip edilemeyen gelişim-değişim süreci nedeniyle özellikle İstanbul'da birçok eski yerleşim bölgelerinde değerli eski konutların yıkımını beraberinde getirmiş. Bu Anıtlar Yüksek Kurulu'nda belli bir huzursuzluk yaratmış ve önlem zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 1969 yılı ile 1975 yılı arasında aldığı toplu koruma kararları, ülkemize çok farklı bir koruma anlayışını getirmiş, sokak, mahalle ve kent boyutlarındaki tescil kararları, bir

⁶Restorasyon sonrası tescilli yapılarda işlev değişikliği olursa bu çalışmaya ilişkin hazırlanan projenin yetkili kurumların onayından sonra uygulanacaktır.

⁷Korunması gerekli kültürel miras yapıların mal-i inhidam durumunda olsa dahi yıkılmayacağı, yapının mevcut durum analizi yapılarak korunması ve restorasyona ilişkin alınması gereken önlemleri kapsayan raporun hazırlanması ile birlikte ivedilikle onarımına başlanması kararı verilmiştir.

⁸Kurul tarafından yıkılma kararı verilen binaların yıkılmadan önce rölövesinin hazırlanması ve fotoğflanarak hazırlanan bilgi-belgelerin Kurula iletilmesi gerektiği belirtilmiştir.

yerde, toplumları oluşturan tüm sosyal katların yaşantısını belgeleyen taşınmaz kültür varlıklarını koruma sorununu gündeme getirmiştir. Asar-ı Atika Nizamnamesinin eski eser koruma ölçeği, korumanın yöntemlerine ilişkin kuruluşlar arası belirsizlik tek yapı ölçeğinden alansal ölçeğe ilişkin korumaya yanıt veremediğinden, 1973 yılında yürürlüğe konan 1710 sayılı “Eski Eserler Yasası” ile ülkemizde arkeolojik, kentsel doğa ve tarihi sit alanları koruması başlatılmıştır (Resuloğlu, 2005, s. 42).

Cumhuriyetin ilanından sonra doğrudan koruma alanında çıkartılan ilk yasası 1710 sayılı Eski Eser Yasasıdır. Söz konusu yasa çıkarıldığı günden yürürlükten kaldırıldığı 23.7.1983 tarihine kadar çeşitli eleştiriye uğrayan yasa: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma konusunda yeni kavramlar, kısıtlamalar getirmişse de gerekli tüzük ve yönetmeliklerle desteklenmemiş, imar yasa ve yönetmelikleri ile bağlantısı kurulamamış ve soruna istenen çözümü sağlayamamıştır. Koruma ile ilgili kuruluşlara yetki ve sorumluluk verilmiş: ancak aralarında gereken eşgüdüm sağlanamadığından yetki karmaşası doğmuştur. 1710 sayılı Eski Eserler Yasası’nın yürürlüğe girmesinden sonra kanun ve yönetmeliği yeniden düzenlenen GEEAYK’ın bu dönemdeki çalışmalarını ağırlığı İstanbul ve İstanbul Boğazı’nın korunması olmuştur. GEEAYK 13.2.1976 tarih ve 8891sayılı kararı ile özellikle yerleşik alanların korunması konusunda tartışmalara yol açan Doğal ve Tarihi sit deneyiminin yasada belirtilen sit tanımı içinde yorumlanmasını kabul etmiş ve kentsel siti “yaşanılan kentlerin belli bir devirde, belli bir kesimde homojen olarak sosyal, ekonomik, kültürel durumunu yansıtan, özeller veya tarihi veya bilimsel artistik veya arkeolojik veya etnografik veya edebi veya efsanevi önemi bakımından korunmaları ve değerlendirilmeleri gereken yerler olarak tanımlanmıştır. Bu dönemde başka önemli kararlar alınmıştır. Finansal konularla ilgili GEEAYK 13.09.1970 gün ve 5550 sayılı karar⁹ ile 18.10.1975 gün ve 8666 sayılı kararı¹⁰, eski eserlerde yapılacak

⁹Özel mülkiyette ait tescilli eski eserlerin bakım ve korunmalarının maddi zorluklar nedeni ile mal sahipleri tarafından yapılmadığı takdirde mal sahiplerine devlet tarafından yardımda bulunulma ve çeşitli muafiyetlerin getirilmesi için mevzuata buna ilişkin hükümlerin konulmasına karar verilmiştir.

¹⁰Korunması gerekli kültür varlığı tescili kaydı olan taşınmaz eserlerin her türlü resim, vergi ve harçtan muaf tutulmaları gerektiğine karar verilmiştir.

yapısal müdahalelere ilişkin GEEAYK 11.09.1970 gün ve 5505 sayılı kararı¹¹ ile GEEAYK 14.1.1978 gün ve 10200 sayılı kararı¹² alınmıştır. Bu tür kararlar kurumsal alandaki yetki karmaşası azalmış ve GEEAYK'ın kendi tabi olduğu mevzuata yön vererek ve koruma işlemlerini buna göre tayin edilmesi sağlanmıştır.

5505 numaralı ilke kararının, özellikle ahşap mimarinin yoğun olduğu İstanbul ve benzeri şehirlerdeki geleneksel konut alanlarını II. grup koruma adı altında kemiren ve yok eden bir genellemeye dönüştüğünü ve söz konusu ilke kararıyla yıkımın, korumanın bir parametresine dönüştüğünü dile getirir (Çoşkun, 2012, s.132).

Bu yıllarda Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın tek yapı ve sit koruma planlaması çalışmaları esas olarak imar planlarına veri oluşturacak saptama ve belgeleme çalışmalarıdır. Kültür Bakanlığı, ilgili bakanlıklarla yaptığı ortak çalışmalarla 1710 sayılı Eski Eserler Yasası ile İmar Yasa ve Yönetmelikleri arasında bağlantı kurmaya koruma uygulamasını imar planlama süreci içinde oturtmaya uğraşmıştır. Bu çalışmalar arasında “Taşınmaz Eski Eserlerin Onarılması, Kullanılması ve İmar hukukuna Yaklaşımlarının Şekil ve Şartlarını Gösterir Yönetmelik Önerisi”, “Tespit ve Envanteri Yapılmış Sit Alanları İçinde Plan Kararlarının Tespiti”, “İmar Planlarının Tanzimi ile ilgili Teknik Şartnamede Eklenmesi ve Değiştirilmesi Düşünülen Teklifler”, “İller Bankası Genel Müdürlüğü ile Kültür Bakanlığı arasındaki İmar Planlarına Veri Olacak Eski eserleri Saptama Çalışmalarına Öncelik verilmesine İlişkin Anlaşma”, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı arasında imzalanan “tarihsel çevrenin korunması ve değerlendirilmesi için ortak yaklaşımlar getirilmesine ilişkin protokol” sayılabilir (Örnek, 1996, s. 31).

1980'ler, küreselleşme hareketlerinin etkileri dünyada ve Türkiye'de yoğun biçimde hissedilmeye başlandığı dönemdir. Türkiye, 1950'lerden sonra tarihinin ikinci büyük toplu köyden kente göç olayı gerçekleştirmiştir. 12 Eylül 1980 sonra hâkim ideoloji ve dönmenin şartlarının sonucu, GEEAYK, 1983 yılında 2863 sayılı

¹¹Korunması gerekli tescilli eserler, koruma derecelerine göre 1. Grup, 2. Grup ve 3. Grup yapılar şeklinde üç grup olarak tasnif edilmiştir.

¹² Tescil kaydı bulunan korunması gerekli eserlerin gruplandırma esaslarının genişletilmesine gerek duyulduğundan yeni gruplandırma esasları belirlenmiş ve eserlerin I-A, I-B, I-C, II-A.1, IIA. 2, II-A.3, II.A-4, II-B.1, II-B.2, II-B.3, III-A, III-B olarak gruplandırılmasına karar verilmiştir.

Kanunla kaldırılmış, ilk olarak Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu (TKTVKYK) 1988 yılında ise Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu (KTVKYK) kurulmuş ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde faaliyetlerine devam etmiştir.

Uzun çalışma ve çekişmelerden sonra (1980-83) her iki yasa da birleştirilerek “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” çıktı. Uzun çalışma ve çekişmelerle dedik. Çünkü bu Kanunun Taşınmaz Kültür ve Yüksek Kurulu ile ilgili bölümünün hazırlanmasında Anıtlar Yüksek Kurulu ve Bakanlık ilgilileri anlaşamamışlar, yasanın Danışma Meclisinde ve Milli Güvenlik Konseyindeki müzakeresinde de 32 yıllık bir deneyim olan Kurula görüşü savunacak olanak sağlanmamıştır (Alsaç, 1984, s. 8).

1983 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu 7 bölüm ve 78 maddeden oluşmaktadır. Yeni yasa ile “eski eser” tanımı, “kültür varlığı” olarak değiştirildi. 2863 sayılı kanun, bazı ayrıntılara açıklık getirilmeye çalışılmış ve sit kavramı “Tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yasadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları önemli tarihi olayların cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat güzellikleri ile korunması gerekli alanlar” olarak tanımlanmıştır. Sit tanımlamalarında tarih sınırlamaları getirilmiş ve 19. yüzyıldan önceki yapılarda kültür varlığı kabul değerlendirilmiş, buna ek olarak devletin maddi imkanları dâhilinde belirli miktarda kültür varlığı tespit ve değerlendirmeye tabi tutulur şeklindeki kesin olmaya ifadelerle kültürel mirası koruma ilişkin pratikte eksikliklerin yaşanmasına sebebiyet vermektedir.

KTVKYK başlangıçta ilke kararları ile uygulamaya ilişkin ve Sit kararları oluşturulmuştur. Ankara, bürosu 1984 yılında tüm Anadolu’dan sorumlu olarak Ankara TKTVKYK ve İstanbul, Bursa ve Trakya Bölgesinden sorumlu İstanbul TKTVKYK kurulmuştur. Yeni yapılanma ile GEEAYK’ın görevleri Yüksek Kurul ve Bölge Kurullarına devredilmiştir.

GEEAYK faaliyet gösterdiği zaman 5 bürokrat ve 16 seçilmiş üye görev yaparken, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nda 7 bürokrat ve 8 seçilmiş üye görev yapmaktadır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarında 4 bürokrat ve 5 seçilmiş üyeden oluşmaktadır. Kurullarda görev üstlenecek üyeler, mimar, şehir plancısı, hukukçu, arkeolog ve sanat tarihçisi olabilirler. Ayrıca, Koruma Bölge Kurulu toplantılarına konu ile ilgili olarak Müze Müdürü, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve ilgili bakanlık temsilcisi de gündeme alınan konularla alakalı toplantılara katılırlardı.

Yüksek Kurulun bazı görevleri 1987 tarihinde yapılan değişiklikle Koruma Bölge Kurullarına devredilmiştir. KTVKYK, 1987 tarih ve 3386 sayılı Kanunla, merkezileşmeden uzaklaşmak amacıyla KTVKK'nın yetkilerinin bazıları Koruma Bölge Kurullarına devri sonucunda, genellikle ilke kararları alan ve daha çok danışma Kurulu haline gelmiştir. 1987 tarihli 3386 sayılı yasa ile YÖK tarafından kurullara üye olarak görevlendirilen öğretim görevlilerin üyelik süresi iki dönemi geçmemek üzere beş yıl ile sınırlı tutulmuş ve koruma yüksek kurulu ile koruma kurulu üyelerinin, Kültür ve Turizm Bakanlığınca uygun görmesi halinde kurumları tarafından değiştirilebilmesi maddesi getirilmiştir. Bu durum, kurul üyeleri üzerindeki baskıyı artırmış ve bazen bilimsel olmayan kararların alınmasına neden olmuştur.

Resmi Gazetede yapılan açıklamaya göre; “Ancak bu kanunun (2863 sayılı) uygulamasından kısa bir süre geçmiş olmasına rağmen, özellikle taşınmaz kültür varlıkları ile ilgili konuların isleyişi ve ata yadigârı ile ilgili maddelerin getirdiği hükümler uygulamalarda bazı aksaklıklar getirmiştir. Bu durumda, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili yürütülen işlemlerde çıkan sorunların çözümlenmesi için 2863 sayılı kanun yeniden değerlendirilerek bu tasarı (3386 sayılı kanun tasarısı) metni hazırlanmıştır.” şeklinde gerekçe sunulmuştur (Resuloğlu, 2005, s. 46).

1987 yılında 3386 sayılı kanunla 2863 sayılı kanununda, bazı değişiklikler yapılmıştır. İlk değişiklikler tanımlarla ilgilidir. Kültür Varlıklarının tanımında “...korunmasında kamu yararı olan...” ilavesi getirilirken, tabiat varlıklarına “...estetik, bilimsel, ekolojik, biyolojik açılardan ender bulunmaları...” özellikleri

eklenmiştir. Ayrıca 1710 sayılı kanun ile tanımı yapılan sit kavramı, 3386 sayılı kanun ile tanımı geliştirilmiş ve arkeolojik sit, kentsel sit, tarihi sit kavramları mevzuatta kullanılmaya başlanmıştır.

Yine 3386 ile tespit ve tescil işlemleri ile yöntemleri tekrar düzenlenmiştir. Bu düzenlemeden sonra "... tescil edilen korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları ile sit alanlarının, koruma alanlarının tespiti ve bu alanlar içinde her türlü inşai ve fiziki müdahale yapılıp yapılamayacağı konusunda karar alma yetkisi koruma kurullarına aittir." hükmü getirilmiştir.

Koruma alanlarının tespitine ilişkin; "Korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları ile sit alanlarının korunması, görünümünün ve çevreleri ile uyumlarının muhafazası için yeteri kadar koruma alanına sahip olmaları dikkate alınır" maddesi gereğince tescil ve sit alanlarına ilişkin her türlü karar oluşturma Koruma Bölge Kurullarına tanınmıştır.

Yüksek Kurul tarafından 28.02.1995 tarihinde alınan 378 sayılı ilke kararı yürürlüğe girmiştir. Buna göre, kültür varlıklarının "yıkılmadan" onarımları temel ilke olarak kabul edilmiştir. Yıkılmadan restorasyon prensibine "istisna" oluşturacak harap durumdaki ve yeterince sağlam olmayan binalarda izlenecek yöntem konusunda her örnek için ayrı değerlendirme yapılması uygun görülmüştür (Ekinci, 2000, s. 62). Mevcut durumun revizyonuna ihtiyaç duyulmuş ve hala kültür varlıklarına müdahale biçimlerini şekillendiren 05.11.1999 tarihli, 660 sayılı "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları" başlıklı ilke kararı alınmıştır. İlke kararında; ilk grupta 'anıtsal yapılar', ikinci grupta 'çevresel değerli yapılar' olmak üzere iki grup uygun bulunmuştur. Birinci grupta özgün iç mimari detaylarına dek korunması gereken (özellikle anıtsal) yapılar, diğer grupta ise geri kalan tüm mimarlık mirasının tanımlanmaktadır. Her iki grupta da temel ilke, binaların sökülmeden, yerinden oynatılmadan, orijinal mimari özellikleriyle ve yerinde onarılmasıdır. Bu ilke kararı, kültürel ve sanatsal değerleri ile mimari özelliklerinin belgelenmesi halinde orijinal kütle ve konumuna göre hangi rekonstrüksiyon uygulamalarının yapılabileceği yönünde kriterleri belirlenmiştir.

Ülkemizde koruma kavramının tek eser korumasından başlayarak sit alanı korumasına ulaşması uzun bir sürece yayılırken, günümüzde uluslararası koruma

modellerine uygun bir anlayışa ulaşma çabaları 2004 yılında çıkarılan 5226 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile neticelenmiştir. Bu yasa ile bugüne kadar sözü edilmemiş yönetim alanı, yönetim planı, bağlantı noktası gibi yeni tanımlamalar oluşturulmuştur. Bu kanun koruma çalışmalarında, yeni kaynak imkânı sağlaması, örgütlenme modelleri üretmesi, planlama etapları ile uygulamada görev alacak sorumlulukların belirlenmesi ve kullanıcı katılımı sağlanarak sürdürülebilir bir yönetim modeli elde etmeye çalışması açısından önemlidir.

5226 sayılı Kanun’un getirdiği yeni düzenlemelerden biri de Koruma, Uygulama ve Denetim Bürolarının (KUDEB) oluşturulması olmuştur.. Daha önceki düzenlemelerde, sadece bakanlığa ait olan Kültür ve Tabiat varlıklarına ilişkin uygulamalarını denetleme görevi, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeleri kapsayacak şekilde genişletildi. Büyükşehir belediyeleri ile Bakanlıkça izin verilen belediyelerde kültür varlıkları ile ilgili faaliyet ve uygulamaların yürütülmesinden mühendislik, mimarlık, şehir planlama, sanat tarihi ve arkeoloji gibi uzmanların görevli olduğu koruma, uygulama ve denetim büroları oluşturulmasına karar verildi.

Ulusal ve uluslararası alanda eleştirilen yönetim alanı ve yönetim planı kavramları, mevzuatta ve uygulamalarda yer almadığı için 5225 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanunu'na eklenmiştir. Kanunda Yönetim alanı; sit alanları, ören yerleri ve etkileşim sahalarının doğal bütünlüğü içerisinde etkin bir şekilde korunması, yaşatılması, değerlendirilmesi, belli bir vizyon ve tema etrafında geliştirmek ve topluma katkıda bulunan yerleri planlamak ve korumakla yetkili merkezi ve yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşları arasında, kültür ve eğitim ihtiyaçlarını karşılayan yerler, ilişkin ilgili makamların görüşü alınarak sınırları bakanlıkça belirlenen koordinasyonun sağlanması amacıyla oluşturulmuş yerler olarak tanımlanmıştır.

5226 sayılı Kanun göre belediyeler, Bakanlıkça belirlenen yönetim alanları ve meskûn alanların bağlantı noktalarından koruma, değerlendirilme ve geliştirmeye yönelik uygulanacak koruma-yönetim planlarının taslak olarak hazırlanmakla görevlidir. Büyükşehirlerdeki kentsel sit alanlarının birden fazla belediyenin sınırları

içinde ise, bu görev Büyükşehir belediyesinin koordinasyonu ile ilgili belediyeler birlikte yürütür. Ayrıca ilgili belediye yönetim planını onaylan koordinasyon ve kontrol kurullarının başkanlığını yapacak olan alanı yönetim başkanını da atamaktadır.

Bu dönen Avrupa Birliğine uyum adımlarının yoğun bir şekilde atıldığı ve korumaya yönelik birçok düzenlemenin olduğu bir dönemdir. Bu dönemde, yerel yönetimlere kamu yararı gözetilmesi şartıyla kamulaştırma yetkisi tanınmıştır. 5226 sayılı Kanuna paralel olarak, 5197 sayılı, 24.6.2004 tarihli İl Özel İdaresi Kanunu, 5216 sayılı, 10.7.2004 tarihli Büyükşehir Belediyesi ve 5393 sayılı, 3.7.2005 tarihli Belediye Kanunu ile mevzuatta düzenlemeye gidilmiştir.

Koruma alanında desantralizasyona gidilerek yerel yönetimlere ağırlık kazandırılması; emlak vergisinin %10'unun "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Katkı Payı" adı altında; 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu uyarınca verilecek kredilerin ise, Valilik denetiminde en az %10'unun kültür varlıklarının bakımı, onarımı ve restorasyonlarına aktarılması 5226 sayılı yasanın olumlu yanları olarak ifade edilebilir. Yasa, ayrıca finansman temini konusunda, korumaya yapılacak katkıların teşviki için vergi indirimi uygulaması getirmiştir (Çoşkun, 2012, s. 143).

1987 yılında 3386 sayılı kanunla 2863 sayılı ile yapılan değişiklikle YÖK tarafından seçilen 2 üye ve Bakanlıkça seçilen 3 üye olmak üzere 5 sürekli üye bulunmaktadır. 5226 sayılı yasa ile gerçekleştirilen yeni düzenleme ile Bakanlıkça seçilecek üyelerin sayısı üçten beşe çıkarılarak Kurul'da görev yapacak üyelerin sayısı yediye yükseltilmiştir. Ayrıca, yasanın 3. maddesi 2. Bendine göre koruma bölge kurullarının toplantılarına, ilgili meslek odalarının 'gözlemci' sıfatıyla katılabilmeleri olanağı getirilmiş ancak, 2011 yılında yapılan düzenlemeyle ortadan kalkarak davet edilmesi halinde toplantılara katılabilme olanağı haline gelmiştir.

5225 ve 5226 sayılı düzenlemelerden sonra bir düzenleme daha yapılmıştır. 2005 tarihli 5366 sayılı "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Kültür Varlıklarının Yenilerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun" dur. İstanbul'da bu kanuna uygun olarak Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu altında görev

yapacak 2 tane ‘İstanbul Yenileme Alanları Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’ oluşturulmuştur.

17.8.2011 tarihli Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’nın kuruluşunu düzenleyen 644 sayılı KHK’de değişiklik yapan 648 sayılı KHK’ye ile Türkiye’deki kültür varlıklarını korunmasından sorumlu en yetkili kurum olan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları ve Yüksek Kurul üyelerinin görevlerine de bu kararname çerçevesinde feshedilmiştir. Buna göre, korunması gereken tabiat varlıkları, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü’nün sorumluluğundan alınarak Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı bünyesinde kurulan Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü’ne devredilmiştir. 2863 Sayılı Kanunla kurulan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu olarak değiştirilmiştir. Yeniden oluşturulmaya başlanan ve adı sadece “Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu” olan Kurullara daha önce YÖK’ün üniversiteden üye atanma yapmasına imkân veren maddesi kaldırılarak, üyelerin tümü Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından doğrudan atanmaktadır.

Kültür ile tabiat birbirlerini tamamlayan ve geçmişten geleceğe adeta yazgı birliği içinde olan “bütünleşmiş” bir kavramlardır. Koruma ile ilgili yapıları ve alınan bütün kararlarda bu iki kavram iç içe değerlendirilmiştir. 648 sayılı KHK ile getirilen bu durum uygulamada da birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Karma sitlere ilişkin işlem tesis edilmesi esnasında kurumlar arası bürokratik işlemler yüzünden zaman kaybı ve iş yükü oluşmaktadır. Karma sitlere ilişkin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında “Doğal Sit Alanları ve Taşınmaz Tabiat Varlıklarının Bulunduğu Alanların Arkeolojik, Kentsel, Kentsel-arkeolojik, Tarihi Sit Alanları ve Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları ile Bunların Koruma Alanları ve Etkileşim-Geçiş Sahasının Bulunduğu Alanlar ile Çakıştığı Yerlerde Uygulanacak Esaslara İlişkin Protokol” imzalanarak bu girift durum çözüme kavuşturulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE KURULLARININ YASAL DAYANAKLARI VE İŞLEYİŞLERİ

Dünyada koruma, ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal sürecinden bağımsız olarak gelişme göstermektedir. Çünkü gelişmiş ülkeler bu süreçleri tamamlamış, koruma düşüncesine ayrı bir önem vermeye başlamışlardır. Ülkemizde ise koruma düşüncesi, ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal yapılanma sürecinden bağımsız değildir. Cumhuriyet öncesi ve sonrası ülkemizde kültürel mirası korumaya ilişkin atılan korumaya yönelik önemli adımlar; Kesin bir koruma politikasının olmaması nedeniyle, birçok kültürel miras ait anıt ve kentsel çevrenin tahribatını yıllarca engelleyememiştir. Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve siyasi sorunları; Günümüzde artan sayıda eğitilmiş uzmana rağmen vatandaşlar arasında kültürel mirasa karşı bilinçsizliği ve isteksizliği, koruma uygulamalarını yönetememe, şehir planlaması koruma yerine “*korumama*” veya “*tekrar yap, yeni bina yap*” eğilim bulunmaktadır. Bugün ülkemizde gözlenen durum büyük ölçüde, kültürel mirası korumada asıl amacı Turizmi çeşitli yönlerden desteklemesi şeklinde algılanmaktadır.

Bu alanda özellikle 2004 yılı ve daha sonraki süreçlerde yeni düzenleme ve mali yardım çalışmaları devam etse de merkezi yönetim ve diğer kurumlarca kontrol yapılmadığı için hayata geçirilememiştir. Ayrıca, kullanıcı porsiyonundaki vatandaşların koruma bilgine sahip olmasına rağmen isteksizliği, dünyada ve ülkede başarılı uygulamaların, yanı sıra çok sayıda eğitilmiş uzmanın varlığına rağmen, yerel yönetimlerin katı yapısı ve yozlaşmış siyasi unsurlar kültürel mirası korumanın önündeki engeller olarak durmaktadır. Genellikle mali kaynakların yetersizliği ve yerel yönetimlerin yetki sorunları gibi eksikliklerde kültürel mirası korumasının engel olarak gözlemlenmektedir. Bahsi geçen durumlar karşısında Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarının tek başına bu eksiklerin üstesinden gelmesini beklemek gerçekçi değildir.

Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları; bağlayıcı nitelikte olan yasalar, yönetmelikler ve ilke kararları doğrultusunda hareket etmektedirler.

3.1. YASAL DÜZENLEMELER:

Yasalar; Toplumunu düzenlemek ve devletin yaptırım gücünü belirten kurallar, toplumun tüm hareketlerini ve devletin uygulamalarını kapsayan adalet ve eşitlik merkezli işleyiş sistemidir. Tüm kamu kurumlarının bağlı olduğu bir hiyerarşik düzen içerisinde yeri olan Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları; bağlayıcı nitelikte olan yasalar, yönetmelikler ve ilke kararları doğrultusunda hareket etmektedirler. Kültür ve Tabiat varlıklarına doğru yaklaşımda bulunmak, doğru politika, araç ve mevzuat ile korumak, geçmişi korumaktan çok geleceği doğru kurmak ve kurtarmak boyutu bütün toplumu ilgilendirmektedir. Korumanın başarısı ise zihniyet, siyaset ve bilim arasındaki ilişkilerin doğru kurulmasına bağlıdır. Yanlış işleyişlerin siyasi kadrolarca dayatıldığı bir ortamda, ülkemizin kültürel varlıklarının yok oluşlarını yaşamamak ve daha iyisini sağlayabilmek için tüm kurum ve kuruluş ile şahısların yasalar üzerinde inceleme yapması ve masaya yatırması gerekmektedir.

Türkiye’de kültürel mirasın korunmasına ilişkin ayrıntılı mevzuat bulunmasına rağmen, kültürel mirasın korunmasının mevcut yasal-kurumsal çerçeveden uygulama-kontrol aşamasına kadar farklı içerik ve ölçekte pek çok sorun bulunduğu, bu sorunların farklılaşarak çoğaldığı ama maalesef çözüme yönelik sonuçların aynı hızla oluşmadığı görülmektedir.

3.1.1. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda Yapılan Düzenlemeler

23.07.1983 tarih ve 18113 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 78 madde ve 7 bölümden oluşmaktadır. 1. bölüm genel hükümler, 2. bölüm korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları, 3. bölüm korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları, 4. bölüm araştırma, sondaj, kazı ve define arama, 5. bölüm Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Koruma Bölge Kurulları, 6. bölüm ikramiye ve cezalar, 7. bölüm diğer hükümleri içermektedir.

Bu kanunun bazı maddeleri ilk kez 1987 tarih ve 3386 Sayılı “2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun Bazı Maddelerinde Ek ve Değişiklik Yapan Kanun” ile değiştirilmiştir.

17 Haziran 1987’de kabul edilen 3386 Sayılı Ek Kanun ile günümüzde de geçerli olan bazı değişiklikler mevzuattaki eklenmiştir. Ek Kanun ile 2863 Sayılı Kanun’da yapılan değişiklikler genellikle koruma bölge kurulları ile ilgili bölümlerdir. 3386 Sayılı Kanun’la Kültürel mirası koruma konusunda faaliyet yürüten Yüksek Kurul kavramı muhafaza edilerek, söz konusu kurul ilke kararlarını oluşturan bir danışma kuruluna dönüştürülmüştür. Koruma Bölge kurulları ise bu günkü işlevleri verilerek ülke genelinde sayıları artmıştır.

3386 Sayılı Kanun’la 2863 Sayılı Kanun’un bazı maddelerinde, aksaklıkları giderici değişiklik yapılmıştır. İlk değişiklikler tanımlarla ilgilidir. Kültür varlıklarının tanımında “...korunmasında kamu yararı olan...” ilavesi getirilirken, tabiat varlıklarına “...estetik, bilimsel, ekolojik, biyolojik açılardan ender bulunmaları...” özellikleri eklenmiştir. 1710 sayılı kanun ile ilk kez sit tanımı yapılırken, 3386 sayılı kanun ile tanımı değiştirilerek, arkeolojik sit, kentsel sit, tarihi sit kavramları mevzuata girmiştir.

3386 ile 2863 sayılı Kanunun 7. maddesinde, Tespit ve Tescil başlığını taşıyan maddenin 2. fıkrasında yer alan “... yapılacak tespitlerde, kültür ve tabiat varlıklarının tarih, sanat, bölge ve diğer özellikleri dikkate alınır. Devletin imkânları göz önünde tutularak, örnek durumda olan ve ait olduğu devrin özelliklerini yansıtan yeteri kadar eser, korunması gerekli kültür varlığı olarak belirlenir.” Bu tanımlamalarda yeteri kadar eser kavramı koruma çalışmaları için özendirici olmayan bir niteliktir. Korunması gerekli kültür varlıklarının içinden bazılarının örnek olarak seçilmesi koruma düşüncesine ters düşen bir durumdur. Kenti kent yapan öğeler veya eserleri birbirinden ayırt etmek yanlış bir değerlendirmedir. Koruma olayı çevresiyle bütünlük arz eden durumlarda vücut bulur.

3386 Sayılı Kanun ile kültürel mirasa ilişkin tespit ve tescil işlemlerinin prosedürü yeniden tanımlamıştır. Bu tanımdan hareketle “... tescil edilen korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları ile sit alanlarının, koruma alanlarının tespiti ve bu

alanlar içinde her türlü inşai ve fiziki müdahale yapılıp yapılamayacağı konusunda karar alma yetkisi koruma kurullarına aittir.” denilmektedir

Sit alanlarının tespitinde, “Korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları ile sit alanlarının korunması, görünümünün ve çevreleri ile uyumlarının muhafazası için yeteri kadar koruma alanına sahip olmaları dikkate alınır” denilmekte olup, sit alanı konusunda karar alma görevi Koruma Bölge Kurullarına verilmiştir.

3386 sayılı kanunun Koruma Amaçlı İmar Planı için getirdiği değişiklikler de sit olarak ilan edilen alan için imar planının en geç iki yıl içinde yapılması, Koruma Kurulunca onaylandıktan sonra ilgili belediye ve ayrıca ilgili kurum ve kuruluşlara yazı ile bildirilmesi, bu tebligattan sonra en geç üç ay içinde belediye meclisinde karara bağlanması şeklinde tanımlanmıştır.

3386 sayılı kanunla Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu (TKTVKYK) ile koruma kurullarında görüşülecek konu belediye sınırları içinde ise belediye temsilcisi, ilgili bakanlık konuları varsa Valilik tarafından temsilci katılımı uygulaması getirilmiştir.

3386 Sayılı Kanun ile 2863 Sayılı Kanun’un eksiklikleri giderilerek. Koruma Bölge Kurulları belirlenen imar mevzuatı çerçevesinde de faaliyet yürütmeye başlamışlardır. Koruma Bölge Kurullarının yapısı 2863 Sayılı Kanun’dan farklı olarak değiştirilmemiş olup, TKTVKYK yapısı yedi üyenin asil, sekiz üyenin de temsilci olarak on beş üyeden oluşturulmuştur. Kurul başkanının GEEAYK’tan farklı olarak seçimle değil, asil üyeler arasından seçilmesi bu yasayla belirlenmiştir. Başkanın belirlenmesi bile karar oluşturma sürecinde bürokrasinin ne kadar etkili olduğunun kanıtıdır.

2004 yılında kabul edilen 5226 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ”la Türkiye’de kültürel mirası koruma konusunda mevcut kurumsal yapının güçlendirilmesini ve mevcut mevzuatın uluslararası standartlara uygunlu hale getirilmesini amaçlamaktadır.

Söz konusu 5226 Sayılı Kanun ile Kültürel mirasın korunmasına ilişkin yeni birtakım kaynaklar olanakları oluşturmak, uygulamaya hususunda güncel kavramlar

ve örgütlenme şekilleri oluşturmak ile mevcut idari karar oluşturma süreçlerini hızlandırmak gibi amaçlarla yürürlüğe sokulmuştur.

5226 Sayılı Kanun ile 2863 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununu 3. maddesinde bulunan tanımlara yeni ek tanımlar ve değişiklikler dikkat çekicidir. Bu yenilikler kültür varlıkları, ören yeri, koruma amaçlı imar planı, çevre düzenleme projesi, yönetim alanı ve yönetim planı gibi yeni tanımların açıklamalarıdır.

2863 Sayılı Kanun'un 9. madde, değişikliğe uğrayan koruma mevzuatı ile koruma bölge kurullarınca taşınmaz kültür ve tabiat varlığına hiçbir şekilde müdahale yapılmaması kararlarının geçerliliği anlatılmıştır.

2863 sayılı kanununun 10. maddesinde yapılan değişiklik ve eklemeler ile koruma, uygulama ve denetim büroları (KUDEB) kurulmuştur. Bu madde ile Belediye ile Valilik bünyesinde yapılabilecek çalışmalar açıklanmaktadır.

2863 sayılı kanununun 12. maddesinin başlığı ve içeriği değiştirilip bazı eklemeler yapılarak; 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu'nun 8 ve 18 sayılı maddelerine eklemeler yapılmıştır. Bunlara göre; bakanlık bütçesinden yeterli ödenek ayrılması, emlak vergisinin %10'unun koruma amacıyla katkı olarak belediye tarafından tahsil edilmesi, özel bir hesapta toplanan bu miktarın belediyelere vali tarafından aktarılması ve ilgili esasların İçişleri ile Kültür ve Turizm Bakanlıklarınca belirlenmesi anlatılmaktadır.

2863 Sayılı Kanun'un 17. maddesinde, belirtilen bir alanın sit alanı ilan çalışmaları, geçiş dönemi şartları, koruma amaçlı imar planı ve ilgili kurumlarla yapılan yazışmalarla sonucu meydana gelen değişiklikler alt maddeler ile fıkralar halinde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

2005 yılında yenileme alanlarının oluşturulmasına yönelik 9 maddeden oluşan, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun kabul edilmiştir. Bu kanun, yıpranan ve kültürel özelliklerini kaybetmek üzere olan alanlarda bulunan taşınmaz tarihi ve kültürel varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılmasını amaçlamıştır. Oluşturulacak yenileme alanlarının tespiti, teknik altyapısı gibi konulara yönelik maddeler içermektedir. Yenileme alanı Bakanlar Kurulu tarafından

ilanı edilir. Bu süreçlerde Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarına yetki verilmemiştir. Uygulanacak olan proje ve uygulamalarda ilgili belediye veya İl özel İdaresine tam yetki verilmiştir. 5366 sayılı kanunun diğer bir özelliği ise Toplu Konu İdaresi (TOKİ) Başkanlığı bu alanlarda proje ve uygulama yapabilecek olmasıdır. Burada amaç korumaktan ziyade yenileyerek kentsel korumayı sağlamayı amaçlamaktır.

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının kuruluşunu düzenleyen 644 sayılı KHK’de değişiklik yapılarak yürürlüğe giren 648 sayılı KHK ile Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarının durumları gözden geçirilerek Kültür ve Turizm Bakanlığı’na Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarını; Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’na da Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Komisyonları bağlanmıştır.

648 sayılı KHK, 2863 sayılı Kanun’da tanımlanan “Kültür ve Tabiat Varlıkları” bölünerek Kültür Varlıklarına dair işlemler Koruma Bölge Kurullarına, Tabiat Varlıklarına dair işlemler ise Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonlarına bırakılmıştır. Söz konusu KHK ile taşınır tabiat varlıkları dışında, bütün tabiat varlıkları ve doğal sit alanlarına ilişkin konularda karar oluşturma görevi bütünüyle yeni kurulan Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’na verilmiştir. Bu bağlamda, daha önce Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olan doğal mirasın Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı’na devredilmesinden dolayı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Bölge Kurulları isimlerindeki Tabiat terimi çıkarılmıştır. Bahsi geçen KHK sonucunda Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı bünyesinde sorumluluk alanları Bakanlıkça tespit edilen “Tabiat Komisyonları” oluşturulmuştur.

648 sayılı KHK ile yapılan bu değişiklikler,5226 sayılı “*Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*”la Türkiye’de kültürel mirası koruma alanında var olan kurumsal yapının güçlendirilmesi ve yürürlükteki mevzuatın uluslararası yasa ve ilkelere uygun hale getirilmesi amaçlanmış olsa da, söz konusu KHK ile yapılan değişiklikler, Uluslararası yasa ve ilkeler dikkate alındığında Türkiye’de bulunan doğal sitler, tabiat varlıkları ile bu yerlerle bağlantılı olan özel çevre koruma bölgeleri gibi

alanların kontrol ve yönetim yapılanması işlevsiz hale getirilerek yeni bir yapılanma meydana getirmenin koruma çalışmalarında zafiyete sebep olacağı, kontrolün zorlaştıracağı tamiri mümkün olmayan hasarlara neden olacak uygulamalara sebebiyet vereceği düşüncesi oluşmaktadır. Uluslararası mevzuat ve illkellere aykırı olan bu durum mevcut mevzuat içinde bir boşluk meydana getirmektedir. anılan KHK ile merkezi idarenin koruma faaliyetlerinde yerel yönetimleri dışlayan bir yaklaşım mevzuata hakim kılmıştır.

Kültür Varlıklarını ve Müzeler Genel Müdürlüğü olarak yenilenen kuruma bağlı çalışan Yüksek Kurul ve Koruma Bölge Kurulları üyelerinin görevleri de bu KHK kapsamında sonlandırılmıştır. YÖK tarafından, Üniversitelerin öğretim üyelerinden seçilerek görevlendirilen üyelerin atanmasına ilişkin maddesi değişikliğe uğratılmış olup Kurul üyelerinin tümü Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından doğrudan görevlendirilmektedir.

648 sayılı KHK ile 2863 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununu 3. maddesindeki tanımlara yapılan yeni eklemeler ve değişimler göze çarpmaktadır. Bunlar; Doğal (tabiat) sit, Taşınır tabiat varlıkları, Sokak sağlıklaştırma proje ve uygulamaları, Etkileşim-geçiş sahası tanımlarının açıklamalarıdır.

2863 sayılı kanunun 17. Maddesinde, Sit alanlarında geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları ile koruma amaçlı imar plânlarına ilişkin 5226 sayılı kanunla yapılan değişiklikler 648 sayılı KHK ile büyük ölçüde değişikliğe gidilmiştir.

2863 sayılı kanunun 51. Maddesinde, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Koruma Bölge Kurulları Kuruluş, görev, yetki ve çalışma şekli maddesinde eklemeler ve değişikliğe gidilmiş, yapılan değişiklikler alt maddeler ile fıkralar halinde anlatılmıştır.

2863 sayılı Kanunun 61. Maddesine yapılan eklemeler dikkat çekicidir; Koruma bölge kurullarınca alınan kararlara kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerce yapılan itirazlar, Bakanlıkça değerlendirilerek gerekli görüldüğü takdirde Koruma Yüksek Kurulu gündemine alınır.

Yapılan itirazlar, Koruma Yüksek Kurulunca incelenir ve en geç üç ay içinde karara bağlanır. Koruma Yüksek Kurulunda görüşülen itiraz konuları ayrıca koruma bölge kurulu gündemine alınmaz. Koruma Yüksek Kuruluna yapılacak itirazlarla ilgili usul ve esaslar Bakanlıkça hazırlanan yönetmelikle belirlenir hükümleri eklenmiştir.

Çeşitli tarihlerde 2863 sayılı kanunda Türkiye'nin değişen sosyo-politik duruma göre söz konusu kanunda değişiklik ve yeni eklemelere gidilmiştir.

3.1.2. Yönetmelikler

Kanun ve tüzüklerin uygulanmasında yaşanan aksaklıkları gidermek amacıyla bakanlık ve kamu tüzelkişilerince hazırlanan, düzenleyici nitelik taşıyan yönetmelikler, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma konusunda görevlendirilen kuruluşların çalışma şeklini gösteren ve bu kuruluşlarda çalışan personelin uyması gereken kuralların bütününe içeren düzenlemelerdir. Günümüzde koruma konusunda birçok yönetmelik bulunmaktadır. Hala yürürlükte bulunan kültürel mirasın Koruması konusundaki başlıca yönetmelikler resmi gazetede yayımlanma tarihine göre incelenmiştir.

10.08.1984, tarihli Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Olarak Yapılacak Araştırma, Sondaj ve Kazılar Hakkında Yönetmelik; Amacı, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na tabi taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını meydana çıkarmak üzere araştırma, sondaj ve kazı yapılması için izin verilmesine, elde edilecek varlıkların muhafaza şartlarına, eserler üzerinde araştırma yapılmasına, ilgililerin görev, yetki, sorumluluk ve hakları ile giderlerine ait esasları belirlemektir.

2863 sayılı kanununun 35 ile 49. maddelere dayanarak hazırlanmıştır. Yönetmelikte genel hatları ile Sondaj ve kazı yapacak kişilerin niteliklerinden ayrıntılı olarak tanımlar. İzin almak için Bakanlığa hangi donanımlarla müracaat edebilecekleri ve izni almak için başvuru sahibi kişilerin özellikle işlerinde uzman olmaları ve çeşitli koşullarla bir yıllık geçerliliğe sahip ruhsatname karşılığında alabilmektedirler. Sondaj ve kazı yapılabilmesi için bilimsel metotlara dayalı, uzmanlık çerçevesinde yıpranmaya meydan vermeyecek şartlar sunulur. Araştırma

kazı ve sondajlarda, süreç içerisindeki gelişimleri, çıkarılan varlıkların nitelikleri gibi araştırmanın gidişatından haberdar olmak ve her an orada bulunmak zorunda olan Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne seçilen uzman ve temsilcilerin vasıfları ve görevleri ifade edilir.

11.06.2005 Tarihli, Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Yapı Esasları ve Denetimine Dair Yönetmelik; Amaç, korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının gruplarının belirlenmesi, tadilat ve tamirata, onarımı, yapı esasları ile yapıya ilişkin proje ve uygulamaların denetim esaslarını düzenlemektir.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında tescillenen korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının gruplarının belirlenmesi, tadilat ve tamirata, yapı esasları ile yapıya ilişkin proje ve uygulamaların denetim esaslarını kapsayan yönetmelik, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 18. maddesine dayanılarak hazırlanmıştır.

11.06.2005 Tarihli, Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları, Proje Büroları ile Eğitim Birimlerinin Kuruluş, İzin, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik; Amacı, il özel idareleri, büyükşehir belediyeleri ve Bakanlıkça izin verilen belediyeler bünyesinde, korunması gerekli taşınmaz kültür (Mülga ibare: RG-28/12/2014-29219) (...) varlıklarıyla ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek, denetimlerini yapmak üzere kurulan koruma, uygulama ve denetim büroları ile il özel idareleri bünyesinde kurulan proje bürolarının ve eğitim birimlerinin kuruluş, çalışma, usul ve esasları ile Vakıflar Genel Müdürlüğü idaresindeki taşınmaz kültür varlıklarının tadilat ve tamiratlarına ilişkin esasları düzenlemektir.

1983 tarihli 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 10, 11 ve 57. maddeleri gereğince hazırlanan yönetmeliktir.

14.12.2005 Tarihli, Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği; Amacı, yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür varlıklarını koruma bölge kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı

alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması ile ilgili esas ve usulleri düzenlemektir.

İl özel idareleri ve belediyelerce oluşturulacak olan yenileme alanlarının tespitine, teknik alt yapı ve yapısal standartlarının belirlenmesine, projelerinin oluşturulmasına, uygulama, örgütlenme, yönetim, denetim, katılım ve kullanımına ilişkin usul ve esasları kapsar.2005 tarihli ve 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanuna dayanılarak hazırlanmıştır.

22.05.2010 Tarihli, Sit Alanlarında Kalan Taşınmazların Hazine Taşınmazları İle Değiştirilmesi Hakkında Yönetmelik¹³; amacı; gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan, içinde korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının bulunması nedeniyle sit alanı ilan edilen ve kesin inşaat yasağı getirilen taşınmazların Hazineye taşınmazları ile değiştirilmesi usul ve esaslarını kapsar.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 15. maddesinin birinci fıkrasının (f) bendine dayanılarak hazırlanmıştır. Bu yönetmelikte genel hatları ile I. ve II. derece arkeolojik ve I. derece doğal sit olarak tescillenen ile 1/1000 ölçekli koruma amaçlı imar planında kesin inşaat yasağı bulunan yerlerde kalan taşınmazlar için hazırlanmış bir yönetmeliktir.

Hangi sit alanlarında trampa işleminin programa alınacağı, yapılan başvurular göz önünde tutularak Bakanlık tarafından belirlenir ve çeşitli organlar aracılığı ile belirli bir süre dilimi içerisinde halka duyuru yapılır. Programla ilgilenenler 60 gün içerisinde o yılki trampa programından yararlanmak isteyenler gerekli mercilere başvurarak istenen gerekli belgeleri hazırlamaktadırlar. Başvurunun şekil ve inceleme yöntemleri belirtilerek, başvuru sahipleri tebliğ edilen bedele karşı ilgili defterdarlığa itirazda edebilmektedirler.

¹³8.2.1990 tarihli, Kesin İnşaat Yasağı Getirilen Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Bulunduğu Sit Alanlarındaki Taşınmaz Malların Hazineye Ait Taşınmaz Mallar ile Değiştirilmesi Hakkında Yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır.

Devlet halkın bu mağduriyetini azaltmak adına takas (trampa) yöntemine gitmektedir. Her ne kadar olumlu bir durum olarak görünse dahi, takas yapılacak taşınmazın bulunduğu konum ve niteliği ile mevcut taşınmaz arasındaki eşdeğerliği sağlamak pek mümkün görünmüyor. Ekonomik açıdan zarardan kar ediliyor gibi görünmesinin yanı sıra sosyal açıdan tatminkâr olduğu söylenemez. Ayrıca trampa projesini neye dayanarak, hangi sıklıkta, projeye konu taşınmazların konumları hangi kriterlere göre seçildiği ve eşdeğerlik kriterleri açık olarak yönetmelikte ifade edilmemektedir.

*13.03.2012 Tarihli, Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik*¹⁴; Amacı, Bu Yönetmelik 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 3. maddesinde tanımlanan ve 6. maddesinde açıklanan korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının, korunma alanlarının ve doğal sitler hariç olmak üzere sitlerin tespit ve tescili ile ilgili usul ve esasları düzenlemektir.

21.7.1983 tarih ve 2863 sayılı Kanunun 09.01.2015 tarih değişik 7, 8 ve 10. maddelerine dayanılarak hazırlanan yönetmelik genel olarak; Tek yapı veya sit ölçeğinde yapılacak olan tespit değerlendirme kıstasları belirtilir. Kentsel, arkeolojik ve tarihi sit olabilmesi için sahip olması gereken yeterlilikler, tescil etmeye değer taşınmaz kültür varlıkları nitelendirilir. Tespit sonucu, Tescile layık görülenler için gerekli olan belgeler sıralanır. Ayrıntılı fotoğraflar, çizimler (haritalar üzerine ayrıntılı olarak işlenecek lejantlar) ve ekipçe hazırlanan rapor (rapora dahil olan listeleme biçimleri) en önemlileridir. Tescil kararının ardından tescillenen yerde ilgili kurum ve maliklerine tebligat yapılması konuları ile tescil kayıtlarının kaldırılmasını içermektedir.

*19.04.2012 Tarihli, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu Ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları Yönetmeliği*¹⁵; Bu yönetmelikle, ülkemizde var olan korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarıyla ilgili sorumlulukların, bilimsel

¹⁴10.12.1987 tarihli, Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır.

¹⁵2.1.2005 tarihli, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Bölge Kurulları Çalışmaları ile Koruma Yüksek Kuruluna Yapılacak İtirazlara Dair Yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır.

temellere göre yürütülmesi için oluşturulan Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarının meydana geliş, çalışma prensibi ve esasları ile Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarının oluşturduğu kararlara karşı Koruma Yüksek Kurulu düzeyinde yapılacak itirazlarla ilgili usul ve esasları belirlemektir.

21.07.1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile 16.6.2005 tarihli ve 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun 2 ve 3. maddelerine dayanılarak hazırlanmıştır.

27.05.2015 Tarihli, Taşınmaz Kültür Varlıklarına Yardım Sağlanmasına Dair Yönetmelik¹⁶; Amacı, özel hukuka tabi gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının korunması, bakım ve onarımı için Bakanlıkça yapılacak aynı, nakdi ve teknik yardımların usul ve esaslarını belirlemektir.

21.7.1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 12. maddesine dayanılarak hazırlanmıştır. Kültür varlığına yardım sağlanacak için başvurması gereken kurumlar ve hazırlaması gereken bilgi-belgeler belirtmiştir. Yapılacak yardımın miktarı ve sağlanması gereken şartlar hakkında bilgiler verilmektedir. Yapılacak yardımı başvurularını değerlendirip onaylayacak komisyonun oluşumu, görev ve yetkileri açıklanmaktadır.

22.08.2015 Tarihli, Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Ait Katkı Payına Dair Yönetmelik¹⁷; Amacı, belediyelerin ve il özel idarelerinin görev alanlarında kalan taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla tahakkuk eden emlak vergisinin %10'u oranında tarh (koyma, belirleme), tahakkuk ve tahsil edilecek katkı payının uygulama esaslarını belirlemektir.

21.7.1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 12. maddesinin sekizinci fıkrası ile 12.11.2012 tarihli ve 6360 sayılı On

¹⁶15.7.2005 tarihli, Taşınmaz Kültür Varlıklarının Onarımına Yardım Sağlanmasına Dair Yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır.

¹⁷13.4.2005 tarihli, Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Ait Katkı Payına Dair Yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır

Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 3. maddesinin üçüncü fıkrasına dayanılarak hazırlanmıştır. Taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına ait katkı payının tarh, tahakkuk ve tahsiline, tahsil edilen tutarın katkı payı hesaplarına aktarılmasına ve bu hesaplarda toplanan tutarın kullanılmasına ilişkin usul ve esasları kapsar. Katkı payının tarh, tahakkuku ve tahsili yapılması ile katkı payının nasıl hesaplanacağı belirtilmektedir. Taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla hazırlanan projeler için katkı payına başvurunun yeri ve zamanı istenecek belgeler ile katkı payı aktarılacak projelerin nitelikleri hakkında bilgi vermektedir.

27.11.2015 Tarihli, Alan Yönetimi İle Anıt Eser Kurulunun Kuruluş Ve Görevleri İle Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik; Amacı, ören yerleri, sit alanları ve etkileşim sahaları ile bağlantı noktalarının kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütlerinin koordinasyonunda sürdürülebilir bir yönetim planı çerçevesinde korunması ve değerlendirilmesini sağlamak, yönetim alanlarının belirlenmesi, geliştirilmesi, yönetim planlarının hazırlanması, onaylanması, uygulanması ve denetlenmesi ile alan yönetimini gerçekleştirmek üzere görev alacak danışma kurulu, alan başkanı, eşgüdüm ve denetleme kurulu, denetim birimi ve anıt eser kurulunun görev, yetki ve sorumluluklarının belirlenmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.

Sit alanları, ören yerleri ve etkileşim sahaları ile bağlantı noktalarının yönetim alanlarının belirlenmesi, yönetim planlarının hazırlanması, onaylanması, uygulanması ve denetlenmesi ile alan yönetimini gerçekleştirmek üzere görev alacak danışma kurulu, alan başkanı, eşgüdüm ve denetleme kurulu, denetim birimi ve anıt eser kurulunun görev, yetki ve sorumluluklarının belirlenmesine ilişkin usul ve esasları kapsar. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun Ek 2. maddesine dayanılarak hazırlanmıştır.

3.1.3. İlke Kararları

Kültür varlıklarının korunmasında mevcut mevzuat çerçevesinde kanun ve yönetmeliklerden sonra gelen en önemli mevzuat unsuru ilke kararlarıdır. Fonksiyonu ve kapsamı açısından uygulamalar ilişkin en canlı, korumanın ruhuna en yakın, işleyiş sistemidir. Kültür Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu tarafından, yol göstermek ve çalışmaların aksamaya uğramaması amacıyla uygulanan sistem teorik açıdan uygun olsa da işleyiş açısından tam olarak öyle görünmemektedir. Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurullarının sorunlarla karşılaştığı taktirde sadece o soruna ilişkin dar kapsamlı spontane o anda verilen kararlardan ibarettir. Bu sebeple yol göstermekten ziyade ilke kararları, kısa dönemde mağduriyet giderici özelliğe sahiptir denebilir. Benzer konulara ilişkin birbiri ardınca değiştirilen, tekrarlanan, iptal edilen kararlar bunun kanıtı olarak gösterilebilir. Her sorun, bir önceki karar kriterlerine göre sorun çözücü nitelik taşımadığı, daha açık ifadeyle çözümü kolaylaştıracak yol gösterici özelliğe sahip olmadığı hatta kimi diğer kararlarla çeliştiği için, hem uzun vadede sorun çözmeyi uzatmakta, hem Kültür Varlıkları Koruma Yüksek Kurulunun dar zamanını işkâl etmekte hem de yeni çelişiklere gebe olduğu ve tatminkar bulunmayan sayısız iptal edilmeyi bekleyen ilke kararları ile karşılaşılmasına neden olmaktadır.

Çalışmamızın yapıldığı Haziran 2023 tarihinde yürürlükte bulunan İlke kararları yayımlandıkları yıllara göre derlenmiştir.

1996 yılı;

420- (Planlama Sırasında Etkileme Geçiş Alanı Olarak Göz önüne Alınması Gerekli Görülen Alanlara İlişkin Esaslar)

434-(Koruma Kuruluna Sunulacak Projelerin Hazırlanmasında Uyulması Gereken Hususlar)

1999 yılı;

658- (Arkeolojik Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları ile 594 sayılı ilke kararının iptali)

660- (Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakımı ve Onarımı ile Rölöve- Restitüsyon-Restorasyon Projesi Hazırlama Esasları)

662- (Tescil Kaydı Bulunmayan Taşınmaz Kültür Varlığı Özelliğindeki Yapılar ve Yapı Elemanları ile 428 ve 591 sayılı ilke kararlarının iptali)

663- (Taşınmaz Kültür Varlıkları ile Korunması Gerekli Kültür Varlığı Özelliği Gösteren Yapıların Tespiti ve Korunmalarına ilişkin Konuların Değerlendirilmesi Aşamasında Dikkate Alınacak Esaslar ile 544 ve 590 sayılı İlke kararlarının iptali)

664- (Sit Alanı Dışındaki Üzerinde Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı Bulunan Parsellerin Koruma Alanı ve 635 sayılı İlke kararının iptali)

665- (Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İle Koruma Alanları ve Sit Alanları Üzerine Konulacak Her türlü Işıklı ve Işıksız Tabelalar İle Çevresinde Yapılacak Donanımlar ve 638 sayılı İlke kararının iptali)

2000 yılı;

676- (661 Sayılı ilke Kararının Güncellenmesi)

679- (Koruma Kurullarınca sit ve geçici dönem yapılanma koşulları ile alt ölçekli planların değerlendirilmesi ve bu açıdan Koruma Kurullarınca koruma-kullanma dengesi açısından irdelenmesi)

2001 yılı;

680- (660 Sayılı ilke Kararı Uygulamanın Denetimine Konusunda Yeniden Değerlendirmesi)

688- (Rüzgar Enerjisi Santrallerinin Koruma Kurullarınca Değerlendirilmesi)

2002 yılı;

696- (Arkeolojik, Doğal, Tarihi Sit Alanları İle Sit Alanları Dışındaki Tescilli Kültür ve Tabiat Varlığı Parsellerinin Koruma Alanlarındaki Tescilsiz Parsellerde Uygulamaların Denetlenmesi ve İskan İzni)

2003 yılı;

701- (Özel Çevre Koruma Bölgelerinde yer alan arkeolojik sit alanlarındaki Uygulamalara ilişkin)

2005 yılı;

702-(Kentsel Arkeolojik Sit Alanları Koruma ve Kullanma Koşulları)

709- (Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tescil Kaydının Yeniden Değerlendirilmesine İlişkin İşlemler ile 426 sayılı İlke kararının iptali)

710- (2863 Sayılı Kanuna Muhalefetten Açılan Davalar ilişkin ile 438 sayılı İlke kararının iptali)

2006 yılı;

712- (Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik'in uygulanmasında ortaya çıkan sorunların değerlendirilmesi ile 647,674 ve 690 sayılı İlke kararlarının iptali)

714- (I. ve II. derece arkeolojik sit alanlarındaki ören yerlerinde açığa çıkarılan taşınır kültür varlıklarının korunması ve sergilenmesine yönelik mekanların ve ziyaretçilere yönelik açık otopark, wc gibi ünitelerin düzenlenmesine ilişkin ile 572 sayılı İlke kararının iptali)

715- (701 sayılı İlke kararlarının geliştirilmesi)

716- (Karayolları Güzergahı Üzerinde Yer Alan Mimari ve Tarihi Değeri Bulunan Köprülerin Tadilat, Tamirat ve Esaslı Onarımları İle 1269 nolu İlke kararıyla değişmiştir ve 430 sayılı İlke kararlarının iptali)

725- (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 2863 Sayılı Kanun Kapsamına Giren Alanlarda Su Ürünleri Üretim ve Yetiştirme Tesislerine İlişkin ile 627 sayılı İlke kararının iptali)

2007 yılı;

729- (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun Anıt-Heykeller ilişkin ile 441 sayılı İlke kararının iptali)

730- (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun Kültür ve Tabiat Varlığı Olarak Tescilli Mezarlık Alanlarındaki Ağaçlar ilişkin ile 592 sayılı İlke kararının iptali)

731- (Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare ve Denetiminde Olan Cami, Mescit, Türbe vb. Kültür Varlıklarının Müdahale Biçimleri Uygulama ve Denetimine ilişkin ile 711 sayılı İlke kararının iptali)

737- (Koleksiyoncuların Envanterinde Bulunan Taşınmaz ve Taşınmaz Parçaları)

2008 yılı;

745- (Ören Yerleri ve Ören Yerlerinde Bulunan Arkeolojik Taşınmaz Kültür Varlıklarının, Bakanlıkça Tüzel Kişilere 5225 ve 5228 sayılı Kanunlar Kapsamında Kullandırılabilceğine ilişkin)

2010 yılı;

762- (Sit Alanlarını İçeren 1/25000 Ölçekli Çevre Düzeni Planlarına ilişkin)

773- (Koruma Şansını Kaybetmiş Veya Mimari Özelliğini Tümü İle Yitirmiş Taşınmaz Kültür Varlıklarına ilişkin)

2011 yılı;

2- (Koruma Amaçlı İmar planların yargı kararları ile uygulamasının durdurulması veya iptal edilmesi halinde,2863 sayılı yasanın17. maddesinin geçerli olduğu ile 761 sayılı İlke Kararının iptali)

775- (Sit Alanlarında, Koruma Alanlarında ve Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarına Bitişik Parsellerdeki Tescilsiz Yapıların Tadilat ve Tamiratlarına ilişkin ve 661 sayılı İlke kararının iptali)

2012 yılı;

25- (Taşınmaz Kültür Varlıklarının İn-situ Konumda Olmayan Mimari Parçalarına ilişkin)

26- (Taşınmaz Kültür Varlıklarında Yapılacak Tamamlamalara ilişkin)

35- (Depremde Hasar Gören Tescilli Taşınmaz Kültür Varlıkları İle Sit Alanları ve Etkileşim-Geçiş Sahaharındaki Yapılarda Yapılacak Uygulamalara ilişkin ve 24 sayılı İlke Kararının iptali)

36- (Baraj Alanlarından Etkilenen Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına ve 765 sayılı İlke kararının iptali)

37- (Yerleşim Alanlarında; Mevcut Arkeolojik Sitlerin veya Daha Önceden Varlığı Bilinmeyen Ancak Yeni Yapılanma, Alt Yapı Çalışmaları ya da Doğal Afetler Sonucu Ortaya Çıkan-Çıkarılan Kültür Varlıklarının Korunması ve Değerlendirilmesine ilişkin)

2013 yılı;

243-(660 sayılı İlke Kararının 3. bölümünün son fıkrasının değiştirilmesi)

2014 yılı;

271- (Tarihi Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları ile 421 sayılı İlke kararın iptali) 340- (37 ve 658 sayılı İlke kararları geliştirilmesi)

372- (763 sayılı İlke Kararının iptaline)

2015 yılı;

373- (680 sayılı İlke Kararının değiştirilmesi)

2016 yılı;

536- (Tescilli parsellerin korunma alanlarında kalan ve korunma alanı belirlenmemiş tescilli parsellere komşu olan veya cephe veren tescilsiz yapılara ilişkin uygulamaları hakkında)

562- (658 sayılı İlke kararı geliştirilmesi)

2017 yılı;

681- (Kentsel Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları ile 720, 736 ve 774 sayılı İlke Kararlarının iptali)

837- (Tehlike arz eden tescilli kültür varlığı kalıntılarının belgelenmesinden sonra kaldırılması hakkında)

2018 yılı;

922- (660 sayılı İlke Kararının I. bölümünün yeniden yapma (Rekonstrüksiyon) bölümün değiştirilmesi hakkında)

1110- (İdari Davaya Konu İşlemler Hakkında Kesin Karar Alıncaya Kadar, Koruma Bölge Kurulları ve Koruma Yüksek Kurulunca Karar Alınabileceğine İlişkin ve 21 ile 533 sayılı İlke kararlarının iptali)

3.2. KORUMA KAVRAMININ KURUMSAL YAPISI

Ülkemizde kültür mirasının korunması ve denetlenmesinden Kültür ve Turizm Bakanlığının büyük bir ağırlığı bulunmaktadır. 2863 sayılı Kanunun 10. Maddesinde; (Bkz: 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu) denilmektedir. Ancak Kültür ve Turizm Bakanlığının her türlü denetimimin dışında bulunan istisnai kurumlarda bulunmaktadır. Bu istisnai kurumlar 2863 sayılı Kanunun 10. Maddesinde 2018 yılında yapılan değişiklikle “...Cumhurbaşkanlığı ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin idare ve kontrolünde bulunan kültür ve tabiat varlıklarının korunması, kendileri tarafından yerine getirilir. Bu korunmanın sağlanmasında, gerektiğinde, Kültür ve Turizm Bakanlığının teknik yardımı ve işbirliği sağlanır.” şeklinde düzenlenmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı denetiminde olup, Milli Savunma Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Devlet Demir Yolları Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü ile Belediyeler sahip oldukları kültürel mirasın bakım ve onarımından sorumlu diğer kurum ve kuruluşlardır. Başbakanlığa bağlı olan Vakıflar Genel Müdürlüğü Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçildikten sonra Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlanmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı faaliyet yürüten, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü; Osmanlı Devleti zamanında “Tedrisati Aliye” adıyla yapılan müzecilik çalışmaları, Kurtuluş savaşı yıllarına denk gelen 1922 yılında “Asar-ı Atika ve Müzeler” ismiyle örgütlenerek müdürlük birimince çalışmalara başlanmıştır. 1933 yılında kabul edilen (Maarif Vekâleti Merkez ve Taşra Teşkilatı Vazifelerine) ilişkin kanun ile “Antikiteler ve Müzeler Direktörlüğü” adı ile Maarif Vekâleti (Milli Eğitim Bakanlığı) bünyesinde yer almıştır. 1946 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın kuruluşuna dair yasa hükmü gereği Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adını alarak faaliyetlerine devam etmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde kültür çalışmalarını gerçekleştiren müdürlükler, 1965 yılında Kültür Müsteşarlığı etrafında bir araya gelmişlerdir. Kültür Bakanlığının 971 yılında kurulması ile Kültür Müsteşarlığının bütün görevleri yeni kurulan Bakanlığa aktarılmıştır. 1972 yılında yapılan düzenleme ile Kültür Bakanlığı ortadan kaldırılarak tekrar müsteşarlık haline getirilerek Başbakanlık bünyesine alınmıştır. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü müsteşarlık bünyesinde kalmaya devam etmiştir.

Kültür Bakanlığı 1974 yılında tekrar kurulmuş ve Müsteşarlığının görevleri de yeni kurulan bu Bakanlığa devredilmiştir. Kültür Bakanlığı 1977 yılında bu sefer Millî Eğitim Bakanlığı ile birleştirilerek, Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı kurulmuştur. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü kurulan bu yeni Bakanlığın bünyesinde faaliyetlerine devam etmiştir. Bir yıl geçmeden Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı bölünerek tekrar Kültür Bakanlığı kurulmuştur. Kültür Bakanlığı 1982 yılında bu sefer Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile birleştirilerek Kültür ve Turizm Bakanlığı adını almıştır. Kültür Bakanlığı, 1989 yılında yine Kültür ve Turizm Bakanlığından ayrılarak Kültür Bakanlığı ismini yeniden alarak çalışmalarına devam ettirmiştir. Bütün bu süreçlerde Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü hep kültürün bir parçası olarak devam etmiştir. Aynı yıl Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün adı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı şeklinde değiştirilmiştir. Söz konusu Başkanlık, Kültür Bakanlığı bünyesinde çalışmalarına devam ederken 1989 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ile Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü şeklinde iki farklı Genel Müdürlüğe bölünmüştür. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ile Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğünün görev ve yetkileri ayrı ayrı belirlenerek Kültür Bakanlığı bünyesindeki çalışmalarını 2003 yılına kadar devam ettirmişlerdir. 2003 tarihinde, Kültür ve Turizm bakanlıkları tekrar birleştirilmiş ve Genel Müdürlüğün ismi de “Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü” olarak değiştirilmiş olup hala bu isim ile faaliyetlerine devam etmektedir.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Türkiye de taşınır ve taşınmaz kültürel mirası varlıklarının incelenmesi, tespiti, muhafaza edilmesi,

bakımı, restorasyonu ve değerlendirilmesinin yanında yurt dışına kaçırılmasının önlenmesi için gerekli faaliyetler yürütmektir.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün ana sorumluluk ve görevleri kısaca aşağıda özetlenmiştir;

- 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu hükümlerini yerine getirmek için oluşturulan Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarının görevlerini yerine getirilmesini sağlamak amacıyla araştırma, inceleme, tespit vb. gibi her türlü çalışmayı yapmak ya da yapılmasını olanak sağlamak,

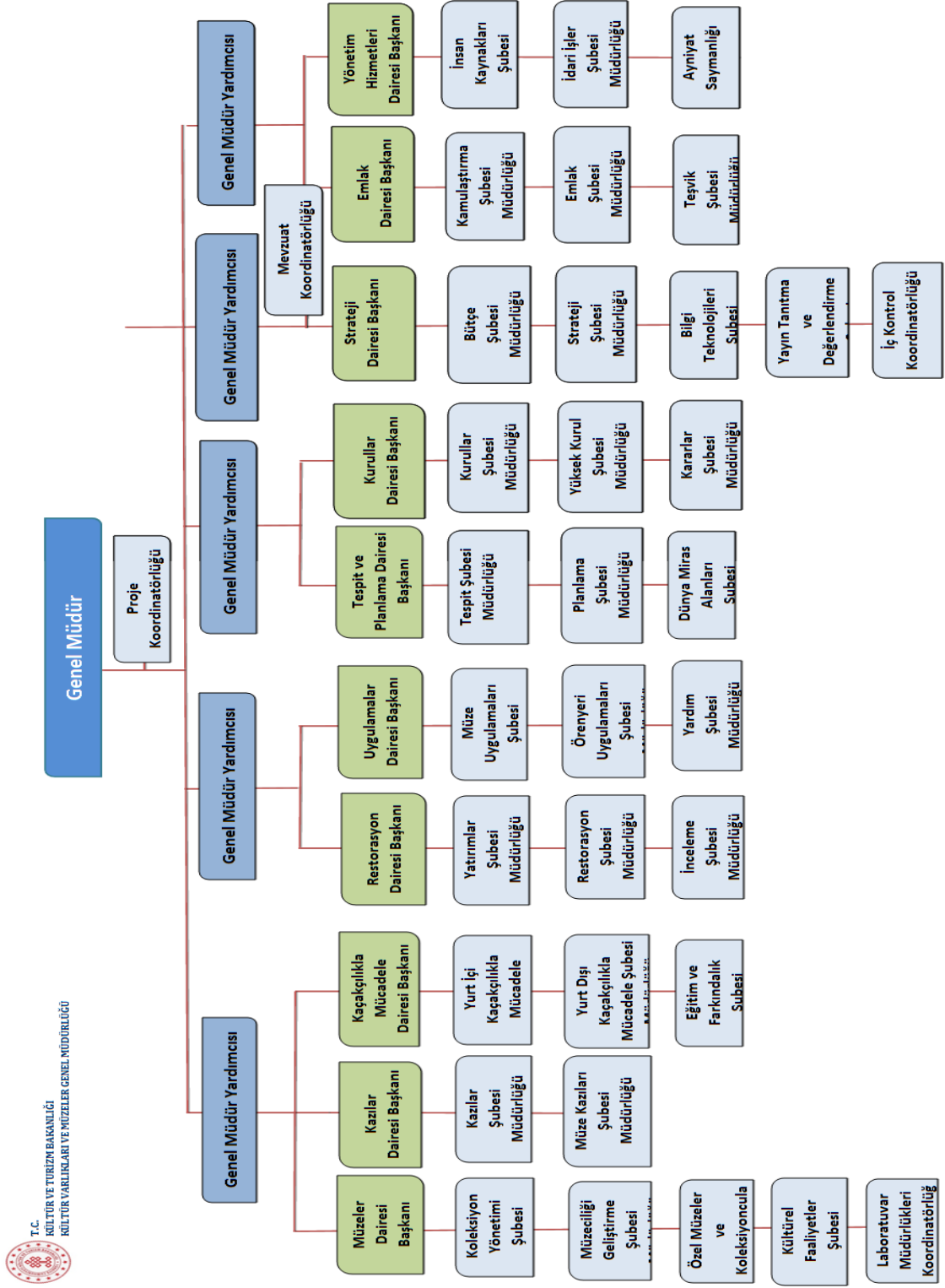
- Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarınca oluşturulan kararlarının uygulanmasına ilişkin çalışmaların yürütülmesini ve koordinasyonunu idare etmek,

- Genel Müdürlük tarafından uygun bulunması halinde Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları ile (KUDEB) birimlerinin oluşturulmasına dair Bakanlık makamına teklif sunmak ve bu birimlerin idare ile ihtisas çalışmalarını düzenleyerek yürütmektir.

- Kültürel Mirasın korunması ilişkin çalışmaların bilimsel temellere dayalı olarak ilerlemesi için Yüksek Kurul tarafından alınan ilke kararlarına üretilmekte, uygulamaya dair kararları üreten Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüleri de anılan Genel Müdürlüğe bağlı olarak faaliyet göstermektedir.

Ayrıca Türkiye genelinde Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne bağlı 19 ilde taşra örgütlenmesi olan Rölöve ve Anıtlar Müdürlükleri bünyesinde, korumacılık konusunda uzman personel görev almaktadır¹⁸.

¹⁸ Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Kütahya, Muğla, Samsun, Sivas, Trabzon ve Van Rölöve ve Anıtlar Müdürlükleri bulunmaktadır.

Şekil 3.1: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Teşkilat Şeması

(Kaynak: Genel KVMGM web sitesi¹⁹)

¹⁹ <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43039/merkez-teskilati.html>

3.2.1. Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu

1983 tarihli 2863 sayılı yasa ile 1951'de kurulmuş olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kaldırılmış, zaman içerisinde çeşitli isimler koruma faaliyetini devam ettirmiş kurumlar bulunsa da Günümüzde Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun işlevini Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları sürdürmektedir.

Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu; Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde faaliyet yürüten, Anıtlar Yüksek Kurulu adıyla da bilinmektedir. Korunması gerekli kültür varlıklarının korunmasını, restorasyon ile uygulanacak müdahalelere ilişkin ilke kararlarını almaktır. Bölge Kurulları arasında gerekli iletişimi kurarak, Bölge Kurullarınca alınan kararların birbiri ile çelişmesini önlemek ve pratikte oluşan sorunları analiz ederek görüş bildirmek suretiyle, ilgili Bakanlığa yol göstermektir. İlgili Bakanlıklarca Yüksek Kurulu gündeminde görüşülmesi talep edilen ve gündeme alınan konularda karar üretmek, Bölge Kurul gündemine alınarak üretilen karara, kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerce yapılan itirazları görüşüp karar üretmektir.

Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu yeleri ve üyelik süreleri; Bakan Yardımcısı, Cumhurbaşkanınca Cumhurbaşkanlığından görevlendirilecek bir ye, Bakanca Bakanlıktan görevlendirilecek  ye, evre, şehircilik ve İklım Bakanlığının ilgili genel müdürü, Orman Genel Müdürü veya yardımcısı, Vakıflar Genel Müdürü veya yardımcısı, Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürü veya yardımcısı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürü veya yardımcısı, olmak üzere on kurum temsilcisi ye ile koruma bölge kurulu yelerinden Bakanlığca seçilecek altı ye ile birlikte toplam on altı üyeden oluşmaktadır.

Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun ilgili bakanlık temsilci üyelerinin, üyelik süreleri görevde buldukları süre boyunca devam eder. Bakanlık temsilci üyelerin herhangi bir nedenlerle görevlerinde ayrılması halinde, yerlerine yeni temsilci atanır.

Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun çalışma şekli; Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun toplantı gündemi Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne yapılan başvurular arasından tarih, konu ve önemine göre belirlenir. Aylık toplanma sayısında net bir süre yoktur. Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu salt çoğunlukla toplanır, toplantıya katılan üyelerin oy çoğunluğu ile karar verilir. Gündem de görüşülen konuya ilişkin üyelerden birinin herhangi bir ilişkisi var ise Yüksek Kurulu toplantısına katılamaz ve oy kullanamaz. Koruma Yüksek Kurulu tarafından verilen kararlar kesindir, aynı konu ilgili Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından bir daha gündeme alınmaz. Ancak, Yüksek Kurul kararlarına karşı yargı yolu açıktır.

3.2.2. Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları

Bölge Kurulların çalışma düzeni yasa ve yönetmeliklerle düzenlenir, ancak Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun aldığı ilke kararlarına uymak zorundadır. Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurul, ilke kararları dışında Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarına karışmamaktadır, tavsiye niteliğindeki kararlarını, uyulması zorunlu “ilke kararı” halini alarak geçerliliğini ülke geneline yaydığı yaymaktadır. Bundan dolayı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarının göreceli olarak Yüksek Kurula tabi hale gelmesi açısından önem taşımaktadır. Türkiye’deki Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulundan başka Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı Kültür Varlıklarını ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nden iş ve işlemlere yönelik talimatlar gelmektedir. Kurul müdürlerinin gelen bu talimatlar ile mevzuat arasında sıkıştıkları bu durumun düzeltilmesi elzemdir. Bu doğrultuda Yüksek Kurulun almadığı ilke kararlarını net ifadelerle belirtmesi ve Yüksek Kurulun yol göstermekten ziyade denetleyici rol üstlenmesi gerekmektedir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğün ise yol göstermekten ziyade idari yönden çözüm üretme ve personelin özlük haklarının iyileştirilmesi görevini yüklenmesi faydalı olacaktır. Bu nedenle Bölge kurulların ne Bakan’a, ne de Bakanlığın ilgili birimlerine bağlı olmadan tam bağımsız çalışması gerekmektedir. Bu tür durumlar Yasadan beklenen sonuçlara ulaşılmasını engellemektedir. Genel Müdürlüğün günümüzde Bölge Kurullarına

yaklaşımı konuların ivedilikle çözüm getirilmesi istemi üzerine kurulmuştur. Ama olması gereken doğru ve kalıcı çözümler üretilmesidir.

Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarının üyeleri ve üyelik süresi; Asıl üye sayısı yedi, ilgili konuya ilişkin temsilci üyelere katılmaktadır. 2863 sayılı kanuna göre, Kültür ve Turizm Bakanlığın alanında uzmanlaşmış; arkeoloji, sanat tarihi, hukuk, mimarlık ve şehir planlama bölümlerinden mezun olan kişilerden yedi asıl üye ile Belediye sınırları içinde ise belediye, konu Büyükşehir belediyesi sınırları içinde ise Büyükşehir belediye veya ilgili ilçe belediye başkanlığı, belediye sınırları dışında ise ilgili valilikçe seçilen, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğünü temsilen, Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Tarım ve Orman Bakanlığı, Müze Müdürlüğü gibi kurum ve kuruluşların temsilcileri gündemdeki konuya ilişkin Koruma Bölge Kurulu toplantılarına kurum temsilcileri olarak katılım sağlarlar. 648 Sayılı KHK ile YÖK tarafından Koruma Bölge Kurullarına üye ataması kaldırılmıştır. Bu durum bürokrasinin koruma bölge kurulları üzerindeki etkisini, göreceli baskısını göstermektedir. Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarına Bakanlıkça görevlendirilen asıl üyelerinin görev süresi üç yıldır. Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarının temsilci üyelerinin üyelik süreleri kurumlarındaki görev süresince devam eder.

Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarının görevleri; Kültür ve turizm Bakanlığınca ya da Vakıflar Genel Müdürlüğünce tespit edilen veya tespit ettirilen korunması gerekli kültür varlıklarının, arkeolojik, kentsel, kentsel arkeolojik ve tarihi sit alanların tescil etmek. Korunması gerekli kültür varlıkların koruma gruplarını belirlemek, Sit alanların tescil işleminden sonra üç aylık zaman süreci içinde geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartlarını belirlemek. Koruma amaçlı imar planlarını ve tüm değişikliklerini altı ay içerisinde inceleyerek karar üretmek. Uygulama projeler ve değişikliklere ilişkin en geç üç ay içinde karar vermek. Ören yerlerin peyzaj projeleri ile değişiklikleri hususunda görüş bildirmek. Sit alanı dışındaki tescilli kültür varlıklarının korunma alanlarının belirlemek. Korunması gerekli tescilli kültür varlığı niteliğini yitirmiş taşınmazların tescil kaydını kaldırmak. Sit alanı içinde kalmayan korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları ve bunların koruma alanlarına ilişkin uygulamaya dönük kararlar almak. Korunması gerekli

taşınmaz kültür varlığı parsellerinde, taşınmaz kültür varlıklarının mahiyetlerini etkilemeyecek şekilde ayrılma ve birleştirilmelerine ilişkin karar almak şeklinde sit alanları ve tescilli yapılara ilişkin her türlü işlem ve uygulamaya yönelik karar üretmek olarak tarif edilmiştir.

Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarının çalışma şekli; Kurullar ayda en az dört kez toplanır. Gündeme ilişkin konu sayısı yetersizse Koruma Bölge Kurulları ayda en az iki kez toplanabilir. Toplantıların zamanı ve gündemi Kurulu Müdürlüğü tarafından belirlenir, Koruma Bölge Kurulu üyelerine toplantı çağrısı yapılır. Koruma Bölge Kurulları, toplantıya katılması gereken üyelerin salt çoğunluğu ile toplantı gerçekleştirilerek katılan üyelerin salt çoğunluğuyla karar alınır. Ancak karar yeter sayısı dörtten az olamaz. Kararlar, mevzuat ve ilke kararlarındaki dayanakları ve bilimsel gerekçeleri belirtilerek yazılır. Koruma Bölge Kurulunca üretilen kararı mevzuata aykırı olması durumunda Koruma Bölge Kurul Müdürünce karar dağıtımını yapılmadan, bilgi-belgeleri ile birlikte ivedilikle Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğe göndererek görüş talep edilir. Genel Müdürlük görüşü, Koruma Bölge Kurulunun ilk toplantısında değerlendirilerek karara bağlanır. Koruma Bölge Kurul kararlarına karşı idari yargıda açılan Bakanlığın taraf olduğu davalarda, gerek görülmesi halinde hukuk müşavirliğince yapılacak savunmalarda ve varsa bilirkişi raporlarına itirazda dikkate alınacak ayrıntılı görüş ve gerekçeler, kurul üyelerinden de istenebilir. Gündemdeki konu ile kişisel ve üçüncü derece kan ve sıhri hısımları açısından ilişkisi veya menfaati olan üye, bu konunun görüşülmesi esnasında toplantıda bulunamaz oy kullanamaz. Kurulu üyeleri, görevli buldukları kurum tarafından gönderilen konularla ilgili toplantılara katılamaz. Kurul üyeleri tarafından, Kurul üyeliğinden önce ya da Kurul üyeliği sırasında hazırlanan plan, çevre düzenleme projesi, rölöve, restitüsyon ve restorasyon projesi, uygulama projesi ve benzeri konular Kurullarda görüşülemez. Koruma bölge kurullarının toplantılarında konular gündeme uygun şekilde görüşülür ve karara üretilir. Ancak aynı toplantıda konunun ikinci defa görüşülmesi üyelerden biri tarafından istenir ve üyelerin salt çoğunluğu tarafından kabul edilirse, bu durum bir tutanağa bağlanarak karar yeniden değerlendirilebilir.

Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarının başvuruların değerlendirilmesi; Konuların Kanunda belirtilen süreler içerisinde kurul gündemine alınmasından koruma bölge kurulu müdürü sorumludur. Koruma bölge kurullarına yapılan başvurular üzerine; konunun kapsamına göre en az iki uzman tarafından mahallinde inceleme yapılır. Yapılan bu inceleme sonucu hazırlanan rapor ve diğer belgeler değerlendirilmek üzere koruma bölge kurullarına sunulur. Yapılan değerlendirme sonucu alınan kararlar, yazışma usulüne göre koruma bölge kurulu müdürlükleri tarafından dağıtılır. Koruma bölge kurulu müdürlüğünce yapılması gerekli işlemlerin ve kararların uygulanmasına yönelik konuların takibi, süresi içinde müdürlükçe yapılır. Koruma bölge kurullarınca incelenip karara bağlanan proje ve belgeler mühürlenir, imzalanır. Koruma bölge kurulu müdürlüklerinin çalışma usul ve esasları yönergeyle belirlenir.

Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurul kararlarına, kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişiler, kararın ilanından ya da tebliğinden itibaren altmış gün içinde Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kuruluna itiraz edilebilirler. Bakanlık bu itirazları değerlendirilerek gerekli görmesi halinde konu Koruma Yüksek Kurulu gündemine alınır. Bu itirazlar, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurul uzmanları tarafından incelenerek gündeme alındıktan sonra kararı oluşturulur. Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunda gündeme alınan konular bu süreç boyunca Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu gündemine alınmaz. Bilimsel metotlarla yapılan çalışmalar doğrultusunda yeni bir veri ortaya konmadıkça hakkında kesinleşmiş yargı kararı bulunan koruma bölge kurulu kararlarına karşı Koruma Yüksek Kuruluna itiraz edilemez.

Yenileme Alanı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları; 5366 sayılı Kanun ile Bakanlar Kurulu tarafından ilan edilen yenileme alanlarında yasa kapsamında, hazırlanacak Yenilenme Avam projesi, Yenileme Uygulama Projesi ve diğer her türlü projeleri incelemek ve karara bağlamakla üzere görevlendirilmişlerdir. İstanbul'da ilan edilen Yenileme alanlarında görev yapan iki kurul bulunmaktadır.

1951-1983 tarihlerinde Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu

1983-1988 tarihlerinde Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları 1988-2003 tarihlerinde Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları

2003-2011 tarihlerinde Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları

2011 tarihinde günümüze Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları, olarak isimler almışlardır.

Türkiye'nin çeşitli illerinde mevcutta otuz dört Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu bulunmaktadır.

KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ KORUMA BÖLGE KURULU MÜDÜRLÜKLERİ²⁰:

ADANA Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Adana + Mersin+ Osmaniye

ANKARA Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Ankara + Bolu + Çankırı + Çorum + Kastamonu + Kırıkkale

ANTALYA Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Antalya + Burdur + Isparta

AYDIN Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Aydın + Denizli

BALIKESİR Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Balıkesir

BURSA Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Bursa

ÇANAKKALE Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Çanakkale

DİYARBAKIR Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Batman + Diyarbakır + Elazığ

EDİRNE Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Edirne + Kırklareli + Tekirdağ

ERZURUM Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

²⁰ <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43078/kultur-varliklarini-koruma-bolge-kurulu-mudurlukleri.html>

Görev Alanı: Artvin + Bayburt + Bingöl + Erzincan + Erzurum + Tunceli

ESKİŞEHİR Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: AFYON + BİLECİK + ESKİŞEHİR

GAZİANTEP Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Gaziantep + Kahramanmaraş + Kilis

HATAY Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Hatay

İSTANBUL 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Arnavutköy + Avcılar + Bağcılar + Bahçelievler + Bakırköy + Başakşehir + Bayrampaşa + Beylikdüzü + Büyükçekmece + Çatalca + Esenler + Esenyurt + Eyüpsultan + Gaziosmanpaşa + Güngören + Küçükçekmece + Silivri + Sultangazi

İSTANBUL 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Beyoğlu + Şişli

İSTANBUL 3 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Beşiktaş + Sarıyer + Kağıthane

İSTANBUL 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Fatih + Zeytinburnu

İSTANBUL 5 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Adalar + Ataşehir + Çekmeköy + Kadıköy + Kartal + Maltepe + Pendik + Sancaktepe + Sultanbeyli + Tuzla + Ümraniye

İSTANBUL 6 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Beykoz + Şile + Üsküdar

İZMİR 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: İzmir (Balçova + Bayındır + Bayraklı + Beydağ + Bornova + Buca + Çeşme + Çiğli + Gaziemir + Güzelbahçe + Karşıyaka + Kiraz + Konak + Karabağlar + Karaburun + Menderes + Narlıdere + Ödemiş + Seferihisar + Selçuk + Tire + Torbalı + Urla)

İZMİR 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: İzmir (Aliağa + Bergama + Dikili + Foça + Kemalpaşa + Kınık + Menemen) + MANİSA

KARABÜK Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Bartın + Karabük + Zonguldak

KARS Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Ardahan + Iğdır + Kars

KAYSERİ Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Kayseri + Kırşehir + Niğde + Yozgat + Nevşehir İlinin Kapadokya Alan Başkanlığı görev alanı dışında kalan kısmı.

KOCAELİ Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Düzce + Kocaeli + Sakarya + Yalova

KONYA Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Aksaray + Karaman + Konya

KÜTAHYA Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Kütahya + Uşak

MARDİN Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Mardin + Siirt + Şırnak

MUĞLA Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Muğla

SAMSUN Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Amasya + Ordu + Samsun + Sinop

SİVAS Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Malatya + Sivas + Tokat

ŞANLIURFA Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Adıyaman + Mardin + Şanlıurfa

TRABZON Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Giresun + Gümüşhane + Rize + Trabzon

VAN Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü

Görev Alanı: Ağrı + Bitlis + Hakkâri + Muş + Van

3.2.3. Yerel Yönetimler

Yerel yönetim (Belediyecilik) anlayışının kurumsallaşması Osmanlı devletinin son yıllarına uzanmaktadır. Yerel yönetimler, Cumhuriyetin ilk zamanlarına denk gelen yasal yapılanma sonrasında günümüze kadar değişen mevzuata paralel olarak

Türkiye’de kültürel mirası koruma ve onarım konusunda inişli çıkışlı bir çizgi göstermiştir.

Türkiye’deki kültür mirasının bir kısmı Cumhuriyetin ilanının hemen ardından iki düzenleme ile yerel yönetimlerin sorumluluğuna bırakılmıştır. Buna göre, 28.4.1926 tarih ve 831 sayılı Kanununun 2. maddesi, sular ve çeşmelerin; 12.8.1928 tarihli nizamnamenin 7. maddesi ise, sebil, çeşme ve şadırvanların bakım ve onarımların Belediyelerin sorumluluğunda olduğunu belirtir. Bununla beraber, 14. 4.1930 tarihli, 1580 sayılı Belediye Kanunu’nun 15., 115., 150. ve 160. maddelerinde belediyelerin kültür mirasının korunmasına yönelik sorumluluklarını içeren detaylar bulunmaktadır. Tarihi yapıların onarımları ve bakımlarıyla ilgili belediyelere kısmi sorumluluk ve yetki veren kanunun 115. maddesinde “bedii ve mimari kıymeti açısından değerli olan kapalı çarşı ve bedesten gibi müşterek ve mürtebit emlak tamiri, gerek vakıf, gerek mülk olsun belediyelerce yapılmalıdır. Özel mülkteki bu tür emlak için tamir giderleri belediyelerce belli taksitlerle alınır, sahipleri tarafından onarılmayıp, yıkılmaya terkedilen binalar ise belediyelerce istimlak edilir”, ifadesi bulunur. Buna göre, belediyelere belde içindeki tarihi değerleri korumak, onarmak ve gerektiğinde istimlak etmek yetkisi verilmiştir. Kanunun 150. maddesinde belediye sınırları içindeki “yıkılmış kale ve kulelerin metruk arsaları ve enkazının tasarruf, idare ve nezaretinin belediyelere devrolduğu” belirtilmiştir. 15. yy’dan kalan İstanbul surlarının bakımı da, günümüzde İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin sorumluluğu altındadır (Çoşkun, 2012, s. 170).

Merkezi yönetimin Kültürel mirasın korunmasına sahip çıkması devletin görevi olmakla birlikte asıl sorumluk alması gereken yerel yönetimler yani belediyelerdir. Çünkü belediyelerin asli görevi sorumlu oldukları il ve ilçelerdeki sorunları çözmek ve çevreye sahip çıkmaktan gelmektedir. Koruma Bölge Kurulu faaliyetleri kamu hizmeti içerisinde devletin asli görevidir. Kültürel Mirası koruma bilincin il ve ilçelerden sorumlu belediye olduğu gerçeğini gözden kaçırmamak gerekir

Bu bağlamda günümüze bakacak olursak, 2005 tarihinde yasalaşan 5393 sayılı Belediye Kanununda belediyelerin asli görevleri; “kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin

korunmasını sağlamak, bu amaçla bakım ve onarımını yapmak, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa etmek” olarak hüküm altına almıştır.

Belediyelerin kaynak mali yetersizlikler ve diğer sebeplerle kendi başlarına bir şey yapamamalarına rağmen bazı koruma uygulamalarında başı çekmeye çalıştıkları görülmektedir.

2004 yılında yapılan değişiklikle yerel yönetimlerin kültürel mirasın korunmasında daha aktif katılımları amaçlanmıştır. Bu kapsamda, Büyükşehir Belediyeleri ve Bakanlıkça izin verilen ilçe belediyeler bünyesinde, korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarıyla ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek, denetimlerini yapmak üzere Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB) kurulması 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası'nın 10. Maddesinde 5226 sayılı kanunla yapılan değişiklikle hükme bağlanmıştır. Bu konuda 11 Haziran 2005 tarihinde bir yönetmelik çıkartılarak kısaca KUDEB olarak anılacak olan Koruma Uygulama ve Denetim Bürolarının kuruluş ve işleyiş esaslar belirlenmiştir. KUDEB'ler, il özel idarelerinde imarla ilgili müdürlük, büyükşehir belediyelerinde imar daire başkanlığı ve ilçe belediyelerde imar müdürlüğü bünyesinde yer alır.

Kültürel mirasın korunması ilişkin idari teşkilatlanmaya yeni bir boyut kazandıran çalışma ile merkezi yönetim ve belediyeler arasındaki iş bölümünü revize ederek, belediyelerin uzman teknik personelini meydana getirmesi kaydıyla, kültürel mirası koruma faaliyetlerinin yerinde müdahale edilerek daha kısa sürede çözümlenmesine olanak sağlanmakta; Koruma Bölge Kurullarının iş yükü azaltılarak karar alma süresinin hızlanması ve koruma kültürünün etkinleştirilmesi ile geniş kitleleri arasında yaygınlaşması hedeflenmektedir.

Koruma, Uygulama ve Denetim Bürolarının (KUDEB) görevleri;

1) Taşınmaz kültür varlıklarında yapılacak olan tadilat ve tamirat uygulamaları öncesinde yapıyı incelemek ve yapılacak onarıma ilişkin koşulların belirtildiği onarım ön izin belgesini düzenlemek,

2) Taşınmaz kültür varlığı parseline bitişik parsellerde ve koruma alanlarında yer alan ve yürürlükteki yasal düzenlemelere göre ruhsatı bulunan tescilsiz

taşınmazlardaki tadilat ve tamirat uygulamalarına, varsa koruma amaçlı imar planı koşulları da dikkate alınarak izin vermek ve denetlemek,

3) Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurul Müdürlükleri tarafından uygun bulunan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerine dair uygulama ve müdahaleleri kontrol etmek, projesine aykırı tamamlanan yapılara ilişkin yapı kullanım izin belgesi düzenlemek,

4) Korunması gerekli kültür varlıkları ile söz konusu tescilli yapıların korunma alanlarına ilişkin, Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun ilke kararları, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurul kararlarına aykırı ve izinsiz olarak yapılan inşai ve fiziki faaliyetler ile koruma amaçlı imar planlarında; sitlerde sit şartlarına aykırı olarak inşa edilen yapılar hakkında imar mevzuatına göre gerekli hukuki işlemleri başlatmak; yapılan inşai ve fiziki faaliyetler durdurarak duruma ilişkin tutanak ve belgeleriyle Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne bildirmektir.

5226 Sayılı Kanunun 61. Maddesinde: “Kamu kurum ve kuruluşları ve belediyeler ile gerçek ve tüzel kişiler, Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Bölge Kurullarının kararlarına uymak zorundadır.” Dolayısıyla söz konusu kanunun ilgili maddesine göre kültürel mirası koruma faaliyetleri ile ilgili diğer tüm kurum ve oluşumlar kararlara uymakla yükümlüdür. Bu durumun doğal sonucu olarak, Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Bölge Kurulları ile iletişim içinde bulunma zorunluluğu getirmektedir.

5366 Sayılı Kanuna göre yerel yönetimlere: metruk olmuş ve kültürel miras niteliğini yitirmek üzere olan; eski eser varlıkların Koruma Bölge Kurullarınca sit alanı olarak tescil edilen ve koruma alanı olarak belirlenen bu alanların korunma alanları, söz edilen bölgenin gelişimine paralel bir şekilde inşa etme ve restore ederek, bu alanlar üzerinde mesken, ticaret, kültür ve turizm gibi sosyal alanları inşa ederek, doğal afet tehdidi durumuna karşı önlemler alma, kültürel miras olarak değerlendirilen varlıkların yenilenerek korunması ile kullanılması hususunda yetkilendirilmişlerdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HOLLANDA VE BELARUS (BEYAZ RUSYA)'NUN KORUMAYA YÖNELİK ÇALIŞMALARI

4.1. HOLLANDA

Hollanda devletinin kültürel miras korumaya ilişkin izlediği politikasının genel özellikleri ve öncelikleri kısaca anlatılacaktır. Söz konusu ülkede kültürel mirasın korunmasına ilişkin mevcut yasal ve kurumsal yapıya, araştırmalara ve koruma kültürünün uygulanmasındaki mevcut uygulamalara bakmadan önce Hollanda'da kültürel mirası korumaya yönelik modern yaklaşım sürecine az da olsa değinmek faydalı olacaktır.

Hollanda'da Koninklijke Akademie van Wetenschappen (Kraliyet Bilimler Akademisi), 1860 yılında, ülkenin mimari mirasıyla ilgili bilgileri arşivlemek ve yayınlamak için ilk kez planlı bir şekilde, kültürel mirası konusunu değerlendirmek için bir miras komisyonu oluşturmuştur. 1874 yılında İçişleri Bakanlığı bünyesinde Danışma Konseyi kurulmuş, Danışma Konseyi 1850'den önce inşa edilen yapıların korunması ve onarımlarına dair hükümete bu konuda tavsiyelerde bulunmuştur (Stubbe ve Makaš, 2011, s. 121).

Eski eser yapı ve sit alanlarının korunması 1874 yılından itibaren Hollanda devletinin görevi olmuştur. İlk kez 1874 yılında herhangi bir hukuki çalışma bulunmamasına rağmen devletin genel bütçesinden "Hollanda Tarihi ve Sanatına" dair kültürel mirasın korunması için bütçeden pay ayrılmıştır. Bu nedenle Hollanda Devleti aynı yıl eski eserlerin bakım ve onarımı için fon ayırmıştır. Bu fon kapsamında bütçede bir kere kullanılarak bakım ve onarımı yapılan eski eserler için sonraki yıllarda farklı şekillerde ihtiyaç duyulan mali yardımın devamlılığı garantilenmiştir.

1903 yılında Hollanda’da ilk defa eski eser envanter listesi oluşturmak için eski eserleri tespit etmek ve belgelemekle görevli “Hükümet Komisyonu” kurulmuştur, 1918 yılında ise eski eserlerin korunması için “Devlet Bürosu” oluşturuldu. 1953 yılında oluşturulan Onarım Bürosu, 7000 kadar tescilli eski esere sahip olan Amsterdam’ın gelişen modern bölgelerinin tarihi kent merkezini boğmasını önlemek amacıyla kurulmuştur. Kültürel mirasa sahip şehir ve kasabalar için 1961 tarihli Kanun ile ön izleme listesinin hazırlanması planlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı boyunca eski eser binaların ve kültürel mirasa sahip çevrenin korunmasına yönelik farkındalık artmış ve çatışmalar sebebiyle harap olan eski eser yapıların onarımı zorunlu hale gelmiştir. Hollanda’da eski eserlerin korunmasına yönelik en büyük mali destek devlet tarafından verilmiştir. Merkezi devlet bütçesinden yapılan mali destekler, Avrupa devletlerine oranla oldukça büyük meblağlar olmakta, bu sayede yüzlerce eski eser onarılmıştır.

1961’de Hollanda, tarihi ve kültürel anıtların korunması ilişkin ilk kapsamlı mevzuatını Monumentenwet’i (Tarihi Binalar ve Anıtlar Kanunu) kabul edilmiştir. Bu yasa, her belediyeden gelecek yirmi yılda güncellenmiş tarihi ve kültürel anıt listesi oluşturmasını istenmekteydi. 1850’den önce inşa edilen binalarla sınırlı olmasına rağmen, hazırlanacak listede 1850’den sonra inşa edilen tarihi ve kültürel varlıklarını da içerecek şekilde genişletildi, listeye eklenecek binanın en az elli yaşında olması şartı getirilmiştir. (Stubbe ve Makaš, 2011, s. 123).

Son yıllarda, 1850-1940 döneminde inşa edilmiş yapılara yönelik ilgi artmıştır. Bu dönemin mimari mirasının yeterince ele alınmadığı, bu dönemle ilgili bilgilerin yetersiz olduğu fikri ortaya çıkmıştır. Mevcut envanterler 1850 yılına göre yapıldığından bu tarihten sonra inşa edilen yapılar koruma dışı kalmaktadırlar. Bu ihmali ortadan kaldırmak için 1980’lerde Kültürel İşler Bakanlığı “Genç Anıt ve Genç Kentsel Strüktürler” adı verilen yapıların envanterini yapmaya karar vermiş ve başlatılan anıt envanter projesi 1993 yılında tamamlanmıştır. 1850-1940 arasında inşa edilen Neo-Gotik, Neo-Rönesans, Neo-Klasisizm, Art Nouveau, Amsterdam School, Delft School, De Srijl gibi mimari akımların temsilcisi olan yapılar bu listede yer almaktadırlar. Ayrıca 1901’den sonra inşa edilen büyük işçi evleri kompleksleri,

endüstri yapıları, limanlar, madenler ve 1850-1940 dönemine ait sit alanları da bu listeye girmesi planlanmaktadır (Eyüpgiller, 2000, s. 84).

1961 yılında kabul edilen Kanun ile hem tek yapı ölçeğinde, hem de özgün şehir ve kasabalara ilişkin korunma alanları gibi kültürel mirası barındıran doku açısından da korunmanın yolunu açmıştır. Söz konusu Kanun ile bütün yerel yönetimler eski eser yapıların kayıtlarını tutma yükümlülüğü getirilmiştir. Aynı Kanun ile tescilli eski eser varlıkların Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığının izin olmadan fiziki müdahalede bulunmak ya da eski eserlerin yıkılması yasaklanmıştır. 1988 yılında yeni bir Eski Eserler ve Tarihi Yapılar Yasası (Monumentenwet) 1961 yılında kabul edilen Kanunun yerine yürürlüğe girdi. 1961 tarihli Kanunun aksine, 1988 tarihinde kabul Kanun, bakım ve onarım izinlerini bir kısmını yerel yönetimlere devretmiştir.

2005 yılında, Hollanda da listelenen anıtlar için Rijksdienst (Devlet Servisi), yeniden yapılandırılmış, Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığı içinde yeni bir şemsiye yapılanma olan Erfgoedinspectie (Kültürel Miras Müfettişliği) oluşturulmuştur. Kamu kayıtları ve kültürel miras için benzer birimler birleştirilmiştir. 2009 yılında sistem yeniden revize edilerek arkeoloji, kültürel peyzaj ve anıtlardan sorumlu bir (Kültürel Miras Devlet Hizmeti) Rijksdienst kurulmuştur. Rijksdienst; halkı kültürel mirasın değeri konusunda eğiterek; koruma konusunda belediyelere, özel mülk sahiplerine ile kamu ve özel kuruluşlara danışmalık yaparak restorasyon projelerine maddi yardımda bulunur (Stubbe ve Makaš, 2011, s. 123).

Hollanda da kültürel mirasın korunması ve yönetimi çeşitli özel kanun ve yönetmelikler ile yürütülmektedir. Bunlar: Müze Nesnelерinin Malzeme Yönetimi, Ulusal Müze Hizmetleri (Özelleştirme) Yasası, Anıtlar ve Tarihi Yapılar Yasası 1988, Miras Koruma Yasası [Wettotbehoudvancultuurbezit (Kültürel Mirasın Korunması Yasası)] 1985, [UNESCO 1970 Kültürel Mülkiyetin Yasadışı İthalat, İhracat veya Devri Hakkında Uygulama Kanunu] gibi kanun ve yönetmelikler bulunmaktadır²¹.

²¹ <https://en.unesco.org/cultnatlaws/list>

2010'lu yıllardan sonra mevzuattaki çok başlılığı ortadan kaldırmak ve kültürel miras mevzuatını birleştirmek için hazırlıklara başlanmıştır. Hazırlıklar yapılırken bir dizi genel ilke uygulanmıştır. İlk olarak, mevcut mevzuat hükümlerinin birleştirilmesi, mevcut hükümlerin koruma düzeylerinin en azından korunmasını sağlamak. İkincisi, mümkün olduğunca özel kurum ve kuruluş kültürel mirasın korunmasına dahil edilmelidir. Ayrıca, kültürel miras sahibinin hakları ile mülkünün temsil ettiği kamu yararının korunması arasında, yönetmelik ve prosedürler ile makul bir denge kurulması amaçlanmıştır. Son olarak, Hollanda'nın kültürel miras alanında üstlendiği uluslararası yükümlülükler yasama teklifine tam olarak dahil edilmesi planlanmıştır²².

Yapılan hazırlıklar sonucunda 9 Aralık 2015 tarihinde kabul edilerek, 1 Temmuz 2016 yılında Kültürel Mirasa İlişkin Kuralların Birleştirilmesi ve Değiştirilmesi [Erfgoedwet] (Miras Yasası) Yasası yürürlüğe girmiştir²³.

Günümüzde ise korunması gerekli eski eser taşınmazlar, sit alanlarına ilişkin her türlü uygulama ve sürdürülebilir politika geliştirilmesinden Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığı görevlidir. 2016 tarihinde kabul edilen Kültürel Mirasa İlişkin Kuralların Birleştirilmesi ve Değiştirilmesi (Miras Yasası) yasası ile Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığının yükümlülükleri ana hatları ile;

- 1) Ulusal koruma için eski eser yapıları ve sit alanlarını tespit etme, karar verme ve tescil etme,
- 2) Miras Yasasına tabi konularında zamanında sonuçlanamayan başvurularda yerel yönetimlerin ihmalleri varsa, bu tür başvuru ve ihmellere karşı yerel yönetimlere tavsiyelerde bulunma,
- 3) Koruma altına alınmış eski eserlerin onarım ve bakımı için mali destekte bulunma,
- 4) Konut, Özel Planlama ve Çevre Bakanlığı ile birlikte şehir ve kasaba korunma alanlarını belirleme olarak sayılabilir.

²²<https://en.unesco.org/cultnatlaws/list>

²³ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037521/2020-04-01>

1 Temmuz 2016 tarihinde yürürlüğe giren [Erfgoedwet] Miras Yasası²⁴; Genel Hükümler, Koleksiyonların Yönetimi, Kültürel Mirasın Belirlenmesi, Kültürel Mirasın Korunması, Arkeolojik Anıtların Korunması, Uluslararası İade, Finansal Hükümler, Ceza ve Denetleme, Geçici Hukuk, Diğer Hususların Süresi ve Değiştirilmesi ile Sonuç Hükümler olarak nitelendirilen 11 ana bölümden oluşmaktadır.

Hollanda'daki eski eser taşınmazların korunmasında dikkat edilen başka bir hususta, korunması gerekli kültür varlıklarına ilişkin takip edilen yöntem, eski eser taşınmazların ve bölgelerin korunmasından söz edildiğinde çoğunlukla; kültürel değeri olan mimari çevrenin korunması ve onarım yapılması için devlet ile özel sektör tarafından yürütülen faaliyetler olarak akla gelmektedir. Bu bağlamda devlet sadece tek yap ölçeğinde değil, büyük şehirlerin kültürel değere sahip merkezlerinin yanında kendine özgü şehir ve kasabalarında korunma bölgelerine da odaklanmıştır.

Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığın idari yapısında, Bakanlık bünyesinde 1945 tarihinde hükümet tarafından oluşturulan ve Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığın kültürel mirası koruma görevlerinden sorumlu olan "Hollanda Tarihi Yapılar ve Alanların Korunması Dairesi (Rijksdienstvoor de Monumentenzorg, RDMZ)" adlı kurum bulunmaktadır. RDMZ, yerel yönetimlere; tescilli eski eserlere ilişkin mülk sahipleri tarafından yapılan ve sonuçlanmamış kullanım değişikliğine ilişkin başvuruları ile onarım projelerinin hazırlanması ve yürütülmesi ile ilgili olarak ilgili kurumlar nezdinde girişimlerde bulunarak tavsiyelerde bulunur. Hollanda'da kültürel mirasın korunması için genel bütçenin, Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığı bütçesi payına ek olarak, bölge ve yerel yönetimleri tarafından da kültürel mirası koruma çalışmalarına yıllar itibariyle sürekli artan mali destek yapmaktadırlar.

Kültürel mirası korumaya yönelik gerçekleştirilen önemli çalışmalardan bir tanesi olan mirası koruma çalışmalarının yerel yönetimlere bırakan yasal düzenleme olduğu ifade edilebilir. 1988 tarihinde kabul edilen Eski Eserler ve Tarihi Binalar Kanunu'nda, 1965 tarihinde göreve başlayan Kültür Konseyi, Bakanlığın kültürel mirasa dair çalışmaların geliştirilmesi, hayata geçirilmesi ve karar alma aşamasında bilirkişi niteliğinde görüş belirten, devlete karşı özgür bir yapısı bulunmaktadır.

²⁴ <https://en.unesco.org/cultnatlaws/list>

Anılan Konseyi'nin yetkileri mevzuat açısından kültürel miras niteliklerine sahip alan eski eserler taşınmazların belirlenmesinde, koruma konusunda gerçek ve tüzel şahıslara verilecek mali yardımların miktarını ve sürelerinin belirlenmesine kadar birçok noktada kendini açıkça göstermektedir.

“Hollanda Tarihi Yapılar ve Alanların Korunması Dairesi” (Rijksdienstvoor de Monumentenzorg, RDMZ) anıt koruma alanındaki bilgi ve uzmanlığın kilit kuruluşudur. Kurumun başlıca görevleri, ulusal anıt listesinin hazırlanması, anıt restorasyonlarına yardım olarak verilecek paranın onayı ve teknik danışmanlık sağlamaktan oluşmaktaydı. Ancak, 1988'den bu yana bu görevleri belediyelere aktarılmış, kurumun işlevi danışmanlık ve bilirkişilik verme düzeyine indirgenmiştir (Eyüpgiller, 2000, s. 84).

Kültürel Mirasım korunması görevi, eyalet düzleminde eyalet konseyinin bir üyesinin yükümlülüğündedir. Eyaletlerin çoğunda “anıt danışma komiteleri” kurulmuş ve “eyalet anıt yönetmeliği” yayınlanarak yürürlüğe sokulmuştur. Belediyeler düzleminde, konsey ve belediye yönetimi anahtar aktörlerdir. Bunlar çoğunlukla yapı kontrol bürosunun teknik elemanları tarafından desteklenmektedirler. Hollanda genelinde belediyelerin anıt koruma örgütleri Amsterdam'daki gibi büyük ve bağımsız bir şubenden, görevleri arasında anıt korumayı da barındıran tek bir memura kadar değişkenlik göstermektedir (Eyüpgiller, 2000, s. 84).

Koruma alanında çok sayıda özel sektör kuruluşu aktif olarak görev yapmaktadır. Ülke genelinde en geniş ağa sahip özel sektör kuruluşların başında 1973'te kurulan “onarım, bakımdan pahalıdır” biçiminde özetlenebilen “monumentenwach” (Anıt Muhafızı) gelmektedir. Belirli periyotlarla anıtları inceleyerek, hazırladığı raporlarla anıt sahiplerine ve sorumlularına gerçekleşmiş ve olası bozulmaların önüne geçmek için yapılması gerekenleri bildirmektedir (Eyüpgiller, 2000, s. 85).

Hollanda da ayrıca, özel yatırımcılar ile hükümet arasında bir “işbirlikçi ortaklık” amacıyla meydana getirilmiş bir “Ulusal Restorasyon Fonu” (The National Restoration Fund, NRF) yer almaktadır. 1985 tarihinde oluşturulan bu vakıf, çeşitli

yardım projelerinin bilimsel-teknolojik yönlerinin araştırılmasından sorumludur. Kültürel miras olarak tescillen binaların sahipleri onarım çalışmaları için bu vakıftan düşük faiz oranıyla mali destek alabiliyor. Vakıf ayrıca, mal sahipleri tarafından istenilmesi halinde ipotek kredisine karşı ön finansman ve finansal danışmanlık hizmetleri sunar.

Kültürel miras özelliği gösteren taşınmazların tescil edilmesine ilişkin işlemler, söz konusu taşınmazların yer aldığı alanların yerel yöneticilerinden ya da tescili önerilen taşınmazlar yerleşim alanı dışında kırsalda bulunuyorsa yerel yöneticilerden veya Kültür Konseyi'nin başvurusu üzerine işlemler başlatılır. Tescil edilmeye değer taşınmazın, tescil edilmesi durumunda, söz konusu eski eser kültürel miras envanter listesine kaydedilir. Ayrıca, son karar kültürel mirasın bulunduğu kentin yerel yönetiminin önceliklerine bağlı olmakla birlikte mali destek sağlamak için uygun koşullar elde etmiş olur.

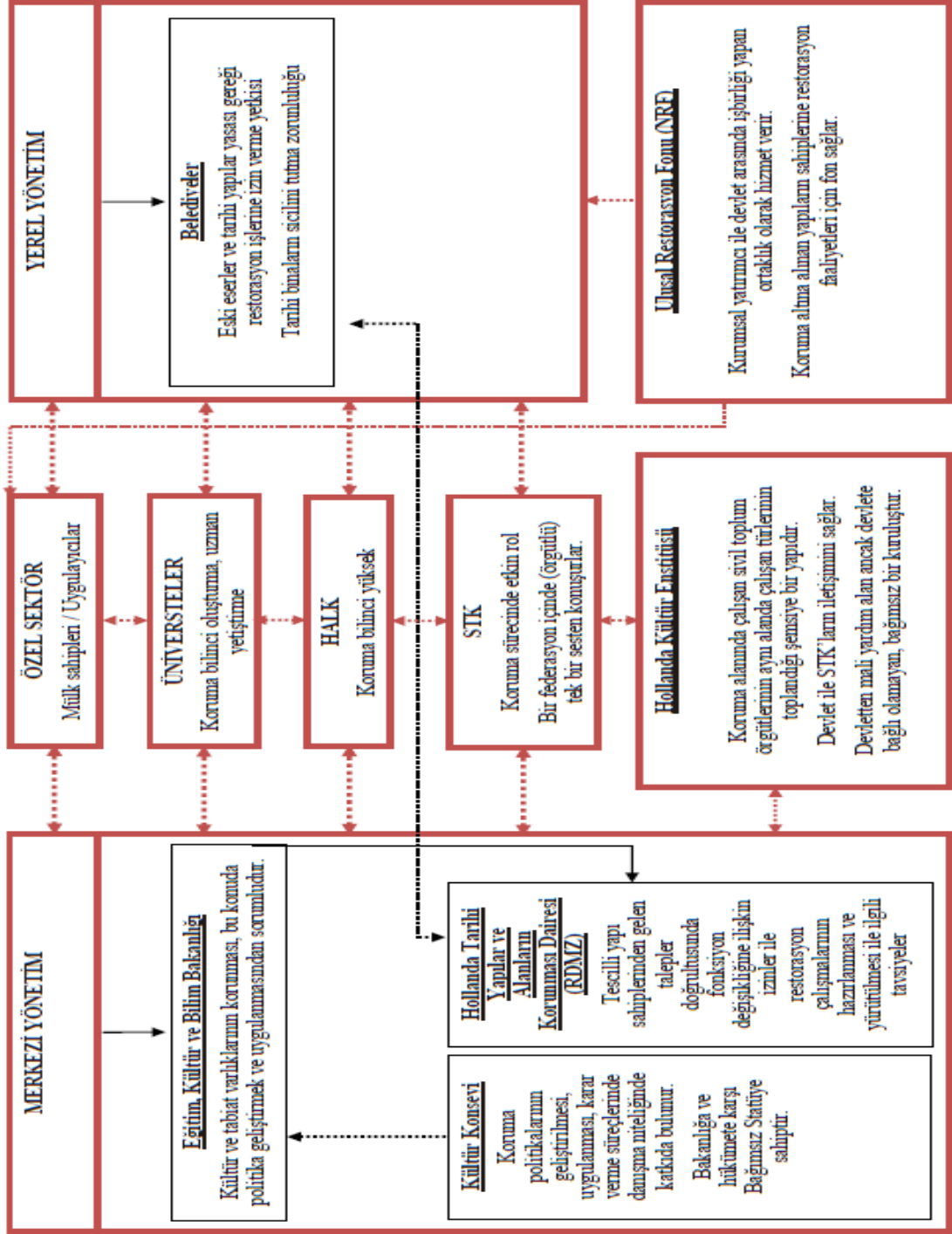
Belediyeler, kültürel miras niteliklerine sahip taşınmazların korunmasına ilişkin merkezi yönetimin etkisinin azalmasıyla birlikte, belediyeler bu konuda daha görünür bir rol üstlenmişlerdir. Bundan sonra koruma mevzuatına tabi olan taşınmazların kullanım fonksiyonları belediyelerce belirlenmekte, taşınmazın korunmasına için ihtiyaç duyulan mali destek belediyeler tarafından oluşturulmakta, bunun için belediyelerde konunun uzmanı; inşaat mühendisi, mimar, şehir planlamacısı, halkla ilişkiler gibi uzmanlarını yanında sivil toplum kuruluşları bu tür çalışmalara katkı sağlamaları için teşvik etmektedir.

1988 tarihinde kabul edilen kanun ile tescilli eski binaların ve sit alanlarının nasıl muhafaza edileceğine ilişkin sorumluluğun yerel düzeyde olması gerektiğine hükmeder. Bu durumun sonucu olarak koruma sorumluluğu belediyelerin yetkisinde olduğu anlamına gelmektedir. Tescil edilen binanın mal sahibi, sahibi olduğu tescilli binayı yıkmak, fonksiyon değişikliği yapmak gibi herhangi bir fiziki ve inşai müdahalede bulunmak istemesi halinde ilgili yerel yönetimin biriminden izin alması gerekmektedir. Yerel yönetim birimleri izin başvurusunu sonuçlandırmadan önce Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığının görüşünü alarak karar verir, verilen karara mal sahibinin itiraz etme hakkı bulunmaktadır.

Hollanda da kültürel mirası korumada ana karar alma merci yerel yönetimlere aittir. Ancak, Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığı'ndan izin alınmadan tescil edilen kültür varlığında fonksiyon ya da mekânsal ölçekte değişiklik yapılamaz. Kültürel mirası koruma faaliyeti içindeki kurum ve kuruluşlar araştırıldığında merkezi idare ile yerel yönetimlere ilave olarak, kültürel mirasın korunmasında, bakımında ve onarımında birçok tüzel kişi ile sivil toplum kuruluşu aktif olarak sorumluluk almaktadırlar.

Aynı konu üzerinde faaliyet yürüten bütün sivil toplum kuruluşlarını tek çatı altında toplamak amacıyla 2007 yılında "Hollanda Kültür Enstitüsü" kurulmuştur. Kültürel mirası korumaya ilişkin merkezi yönetimin planlamalarını değiştirmek ve sürdürülebilir politikalar üretmesi için örgütlü bir şekilde hareket ederek tek elden talepte bulunulması sonuç getirmesi açısından önemlidir.

Hollanda Kültür Enstitüsü; hükümetin merkez genel bütçesinden mali yardım almakla birlikte, hiçbir kurum ve kuruluşa bağlı olmayan özerk bir oluşumdur. Kültürel mirası koruma faaliyetlerinde bulunan örgütler arasında irtibatı oluşturan bir forum görevi görülmektedir. Hollanda'da vatandaşların kültürel mirasa ve sit alanlarına olan ilgileri her geçen gün artmaktadır.

Şekil 4.1: Hollanda’da Koruma Faaliyetlerinde Bulunan Kurumlar

(Kaynak: Aladağ, 2010.)

4.2. BELARUS (BEYAZ RUSYA)

Belarus'ta hükümetinin kültürel mirası korumak için izlediği politikaların ana hatları ve korumada dikkat edilen hususlara kısaca değinilecektir. Belarus'ta kültürel mirasın korunmasına dair mevcut mevzuat ve ilgili kurum ile kuruluşlar incelenmeden önce Belarus'taki kültürel mirası koruma anlayışının tarihsel gelişimini kısaca anlatmak faydalı olacaktır.

Belarus, Doğu Avrupa'daki eski Sovyetler Birliği'nin bir parçası olan ve şu anda Bağımsız Devletler Topluluğu'nun aktif üyesi olan bağımsız ülkelerdir. Yüz yıllarca süren Çarlık Rus ve Sovyet kontrolü, bölgedeki erken mimari koruma çabalarını şekillendirerek ve yoğun tahribat dönemlerine tanık olmuştur. 1990'ların başında bağımsızlıkla birlikte, Belarus'ta kültürel mirasa dikkat edilmesi konusunda güçlü bir milliyetçilik havası oluşmuştur. Bağımsızlığın ilk yıllarında kültürel miras yasası kabul edilmiştir. Kültürel mirasın korunmasından sorumlu devlet kurumları oluşturularak korumaya değer tarihi ve kültürel alanların kayıtları oluşturmuştur.

Belarus'un Kültürel mirası, erken Orta çağda planlı şehirlerini ve XII. yüzyıl Moğol istilasından önce kırmızı tuğla evleri, kiliseleri ve savunma kulelerinden oluşmaktaydı. Daha sonra Orta Çağ'daki ekonomik gelişme ile birlikte daha karışık kasaba meydanları ve eski Rus Stili Gotik, Rönesans ve Barok mimarisi ile değişmesine yol açtı. Geniş bina yelpazeleri, XVII. ve XVIII. yüzyıllarında Rus asaleti için inşa edilmiş klasik tarzdaki mülkler, büyük ölçekli barok katedralleri, Yahudi sinagogları, işçi merkezleri ve sanayileşme döneminde inşa edilmiş yüzlerce fabrikayı içerir (Stubbe ve Makaš, 2011, s. 302).

Belarus Kültürel Miras politikaları XX. yüzyılda değişmişime uğramıştır. 1920'lerde en önemli alanların araştırıldığı ve resmi olarak kaydedildiği Sovyet döneminin başlarında planlı koruma çalışmaları başlatılarak tarihi, sanatsal ve doğal alanların ilk envanter listesi 1926'da onaylanmıştır. Herhangi bir yasal koruma olmadığından envanter listesinin önemli bir bölümü, sonraki on yıl içinde Sovyet yetkilileri tarafından kentsel yenileme projeleri kapsamında ayırım gözetmeksizin yıkımlara uğramıştır (Stubbe ve Makaš, 2011, s. 302).

1930'lara gelindiğinde, Belarus Sovyet Cumhuriyeti merkezi Sovyet hükümeti tarafından baskı altına alınması kültürel miras için bir yıkım ortamı yaratmıştır. Bununla birlikte, II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan büyük çaplı kayıplar, Belarus Sovyet Cumhuriyeti de dahil olmak üzere Sovyetler Birliği genelinde kültürel mirasın korunması konusunda yeniden incelenmesine neden oldu. Bir dizi uzman bilim insanının çalışmaları sonucu hazırlanan ve 1947'de Belarus Sovyet Cumhuriyeti'ndeki en önemli sitelerin bulunduğu yeni bir devlet envanter listesi onaylandı (Stubbe ve Makaš, 2011, s. 302).

II. Dünya savaşının ardından savaş tehlikesi ortadan kalktığı için kültürel mirasa olan ilgi azalmıştır. Bunun oluşturduğu atmosfer içinde 1960'larda Vitebsk Kilisesi ve Grodno'daki Gotik Katedral gibi birçok tarihi yapı yok edildi. Halkın bu son kayıplara karşı verdiği tepki 1966 yılında Belarus Tarih ve Kültür Anıtlarını Koruma Gönüllüleri Derneği'nin kurulmasına yol açtı. Altı bölgedeki şubeleri ve başkent Minsk'teki Gönüllüler Derneği bugün varlığını devam ettirmektedir. Onarım ve restorasyon ihtiyacı duyulan kültür varlıkları için para toplamakta ve Kültür Bakanlığını kültürel miras yasası ihlallerine karşı uyararak koruyucu örgütü olarak hizmet vermektedir (Stubbe ve Makaš, 2011, s. 303).

Ayrıca, dernek amaç ve hedeflerini şu şekilde açıklamaktadır; Belarus Cumhuriyeti topraklarında ve yurtdışında Belarus tarih ve kültür anıtlarının tespiti ve tescili, Belarus halkının ulusal kimliğine ve diğer halkların kültürel mirasına saygı temelinde kültürel miras hakkında bilgilerin yayılması, evrensel kültürel değerler ile anıtların korunması ve kullanılmasını sağlamak. İlgili mevzuatın STK, kurum, kuruluş, memurlar ve vatandaşlar tarafından uygulanması üzerinde kamu denetimi uygulamak; anıtlar ile bunların korunması ve kullanımına ilişkin mevzuat hakkında kamuoyunu bilgilendirmektir²⁵.

1967'de Özel Bilimsel Restorasyon Çalıştayları düzenlenerek, koruma konusunda uzman yetiştirmek için restorasyon okulları kurulmuştur. Kültürel ve tarihi alanların korunmasına yönelik ilk Belarus yasası bu tarihte kabul edilmiştir. Bu

²⁵<http://pomniki.budzma.org/about>

restorasyon okulları maalesef 1980'lerde kapatılmıştır ve bugün Belarus hala eğitimli profesyonellerin eksikliği nedeniyle kötü yürütülen koruma projelerinden muzdarip durumdadır. (Stubbe ve Makaš, 2011, s. 303).

Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan kısa bir süre sonra, Belarus'un Kültürel ve Tarihi Mirasın Korunması hakkındaki ayrıntılı ve kapsamlı yasası Kasım 1992'de yürürlüğe girmiştir. Yasa, yeni bağımsız ülkenin kültürel mirası ve somut olmayan mirasını tescil, korunma, denetleme ve her türlü işleme ilişkin ayrıntılı tanımları içermektedir.

Belarus'un 1992'li Tarihi ve Kültürel Miras koruma yasası ile kültürel miras alanlarındaki belgeleme ve araştırmaları sürdürmek ve sistemleştirmek için bir veri bankası kurulmuştur. Ayrıca, kültürel mirasın yok olmasını engelleme kaygıları yüzünden, kültürel miras öğelerinin korunması için kullanılmak üzere bir fon oluşturulmuştur. 1994 yılında Belarus yönetimin otoriter yönetime evrilmesi kültürel mirasın korunması konusunun geri plana atılmasına neden olmuştur. 1992 tarihli kültürel miras koruma kanunu yürürlükte kalmasına rağmen, kurduğu idari çerçeve ile diğer kültürel mirasla ilgili kurumlar arasındaki bağlantılar kopmuş olduğundan uygulamada etkisiz hale gelmiştir (Stubbe & Makaš, 2011, s. 304).

Günümüzde ise tarihi ve kültürel öneme sahip yapıların ve alanların korunması ve bu konudaki her türlü denetim ve uygulamadan Kültür Bakanlığı sorumludur. 2006 yılında Belarus Cumhuriyeti Tarihi ve Kültürel Mirasının Korunması Yasası yürürlüğe girerek, hala yürürlükte bulunan bu yasa zaman içerisinde çeşitli değişikliklere uğramıştır.

9 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe giren Tarihi ve Kültürel Mirasının Korunması Yasası²⁶; Genel Hükümler, Tarihi ve Kültürel Mirasın Korunmasında Devlet Sorumluluğu, Tarihi ve Kültürel Değerler, Tarihi ve Kültürel Somut ve Somut Olmayan Değerlerin Tespiti, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Tescil Kriterleri, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Korunması, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Yenilenmesi, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Bakımı ve Kullanımı, Tarihi ve Kültürel Değerlerde Mülkiyet

²⁶ <https://en.unesco.org/cultnatlaws/list>

Hakkı, Tarihi ve Kültürel Mirasın Korunmasında Finansman ve Sonuç Hükümleri olarak 10 ana bölümden ve 61 maddeden oluşmaktadır.

Anılan yasanın 6. Maddesinde: Tarihi ve kültürel mirasın korunması alanında devlet düzenlemesi içinde sorumlu devlet organları; Belarus Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Belarus Cumhuriyeti Bakanlar Konseyi, Belarus Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Bölgesel Temsilciler, Yerel Yürütme ve idare organları ile uyum içinde diğer devlet organları olarak belirtilmektedir.

Anılan yasanın 9. Maddesinde: Belarus Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'nın sorumluluğu; tarihsel ve kültürel mirasın korunması alanında devlet politikalarını uygular, tarihsel ve kültürel mirasın korunması alanında devlet politikalarının temel yönleri üzerine tekliflerin hazırlanması, devlet yönetiminin diğer ulusal organları arasında tarihi ve kültürel mirasın korunması alanındaki faaliyetlerin koordinasyonu, tüzel kişi ve bireysel başvurularda metodolojik ve diğer konularda yardım sunulması; tarihi ve kültürel değerlerin tanıtımının yapılması gibi çeşitli sorumluluklar tanımlanmıştır.

Anılan yasanın 10. Maddesinde: Bölgesel Temsilciler, Yerel Yönetim ve idare organlarının sorumluluğu: Bölge Milletvekilleri, tarihsel ve kültürel mirasın korunması alanında devlet politikalarının uygulanmasında, Tarihi ve kültürel mirasın korunması ile ilgili bölgesel programların onaylanması ve bunların yerine getirilmesi üzerinde kontrol; Tarihi ve kültürel değerlerin korunması ve restorasyonu ile ilgili önlemlerin uygulanmasına yardımcı olmak; Tarihi ve kültürel önemi temsil edebilecek insan yaratıcılığı ürünü olan somut ve somut olmayan kültür varlıklarının tespit edilmesine yönelik çalışmaların uygulanmasına ve bunların korunması gerekli kültür varlığı olarak tesciline aday gösterilmesine yardımcı olmak; restorasyona ilişkin çalışmaların uygulanmasına yönelik organizasyon ve yardım; İlgili bölgede yaşayan vatandaşların tarihi ve kültürel mirasın korunmasında yer almalarını teşvik etmek; tarihi ve kültürel değerlerin tanıtımının yapılması gibi çeşitli sorumluluklar tanımlanmıştır.

Anılan yasanın 11. Maddesinde: Belarus Cumhuriyeti Bilimsel ve Metodolojik Konseyinin sorumluluğu: Tarihsel ve kültürel değere sahip insan

yaratıcılığı ürünü olan somut ve somut olmayan kültür varlıklarının korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilip edilmemesine karar vermek; Tarihi ve kültürel değerlerin koruma gruplarını belirlemek ve grup kategorilerini değiştirmek; onarım ve restorasyon çalışmalarının yürütülmesi hakkındaki bilimsel proje belgelerinin onaylanması veya onaylanmaması; onarım ve restorasyon çalışmalarının yürütülmesi hakkındaki bilimsel projelere ilişkin yeterlilik sertifikası almak için adayların yeterlilik şartlarına sahip olup olmadıkları konularını sonuca bağlamak; diğer mevzuatlara uygun olarak diğer görevleri yerine getirmek gibi çeşitli sorumluluklar tanımlanmıştır.

Belarus Cumhuriyeti Bilimsel ve Metodolojik Konseyinin Oluşumu; Kültür Bakan Yardımcısının Konseyi Başkanlığını yaptığı oluşum alanında uzman şehir plancısı, mimar, restorator, sanat tarihçi vb. meslek gruplarından oluşan 12 üyeden meydana gelmektedir. Konsey toplantıları gerekli görüldüğü sayıda yapılır, ancak ayda en az bir kez toplantı yapma zorunluluğu bulunmaktadır. Üyelerinin en az 2/3'ünün hazır bulunması halinde Konsey karar almaya yeterliliğine ulaşır. Konsey toplantılarında görüşülen konular, görüşülme sırasına göre sonuçlar tutanak altına alınır, tutanaklar, toplantı tarihinden itibaren 10 günü geçmeyen süre içinde Bilimsel ve Metodoloji Konseyi Sekreteri tarafından hazırlanarak dağıtılır. Konsey Başkanı, Bilimsel ve Metodik Konseyinin toplantılarına katılmaları için tarihi ve kültürel değerlerle ilgili konular hakkındaki uzmanları, yerel yürütme ve idari organlarının temsilcilerini resmi olarak davet etme hakkına sahiptir²⁷.

Anılan yasanın 52. Maddesinde: Mal Sahibinin Haklarının Sınırlandırılması: Tarihi ve kültürel değeri yok etmek; Kültür Bakanlığı'nın izni olmaksızın, tarihi ve kültürel mirasın ana unsurlarından herhangi birine zarar vermek; silahlı (askeri) oluşumlara devretme veya kullanımına sunmak gibi sebeplerden dolayı mülkiyet hakkı sınırlandırılabilir.

2008 yılında, 10 dernek temsilcisi ve bir Kültür Bakanlığı temsilcisinden oluşan, Belarus Cumhuriyeti tarihi ve kültürel mirasın korunmasına ilişkin mevzuatın

²⁷<https://en.unesco.org/cultnatlaws/list>

uygulanması ve denetimi konusunda STK ve halk tarafından kontrolün etkin gerçekleştirilmesine ilişkin kamu denetim komisyonu Yönetmeliği hazırlanmıştır²⁸.

2006 yılından sonra kültürel mirasın korunmasına yönelik mevzuat ve kurumsal çalışmalarının yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak, Belarus'un içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durum kültürel miras çalışmalarında ana güç olan devlet bu konuda geri planda kalmaktadır.

Tarihi ve kültürel mirasın korunması yalnızca gönüllülere bırakılmamalıdır. Hükümet kültürel miras korumasını zayıf bir şekilde finanse etmektedir. Sivil toplum, devlet desteği olmadan bu tür projeleri yürütecek kaynaklara sahip değildir. Bunun yanında, STK girişimleri uluslararası fonlardan yararlanması mevcut mevzuatla sınırlandırılmıştır. Sonuç olarak, birçok tarihi alan vatandaşlara veya gönüllü grupların çabalarına bırakılmıştır²⁹.

Tarihi ve kültürel mirasın korunması faaliyeti içinde olan Belarus Gönüllü Tarihi ve Kültürel Anıtları Koruma Derneği, Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) Belarus Komitesi, Belarus Mimarlar Birliği, Belarus Sanatçılar Birliği, Belarus Kültür Vakfı vb. örgüt ve dernekler koruma konusunda faaliyeti göstermektedirler.

Belarus hükümeti kültürel mirası korumak için çok az katkı sağlamakla birlikte, sivil toplumun çözümün bir parçası olmasına izin vermeye istekli değildir. Yetkililer kültürel mirasın korunmasında tasarruf etmeye çalışarak bütçeyi GSYİH'nın yalnızca yüzde 0,9'yla sınırlandırıyor. Aynı zamanda, kamuya açık toplanı ve oturularda tadilat, restorasyon ile yıkım konusundaki uzman önerilerini görmezden gelmektedirler³⁰.

Hükümetin kültürel mirası politikasına ilişkin “Belarus Cumhuriyeti'nin 2016-2030 için kalkınmasına ilişkin ulusal strateji” hedeflerinde, Tarihi ve Kültürel mirasa ilişkin olarak;

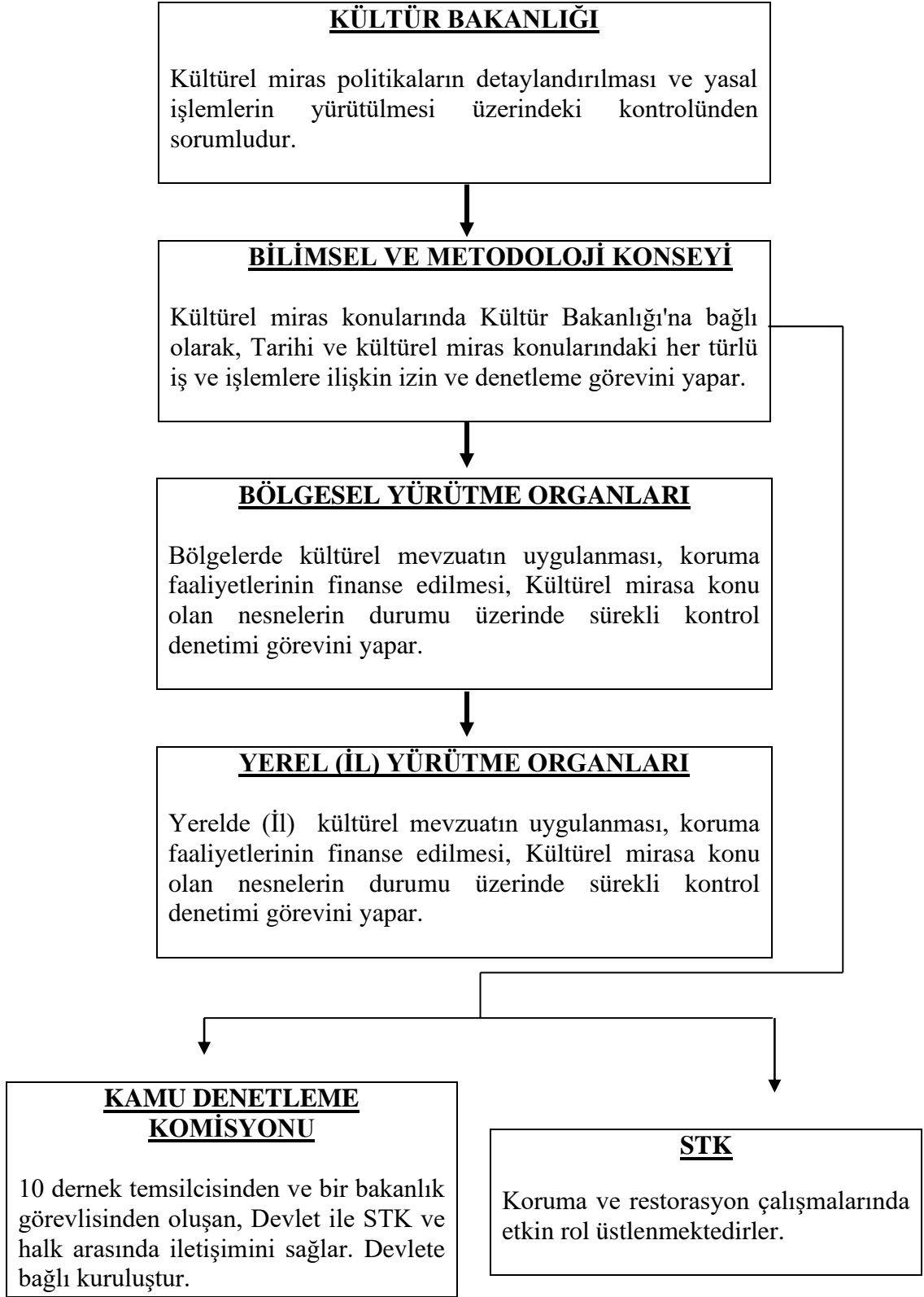
²⁸ <https://pomniki.budzma.org/law/akhova-pomnikaw-dzyarzhava-i-hramadstva>

²⁹ <https://belarusdigest.com/story/belarus-struggles-to-preserve-its-historical-heritage/>

³⁰ <https://belarusdigest.com/story/belarus-struggles-to-preserve-its-historical-heritage/>

- Tarihi ve Kültürel miras hakkındaki bilgilere halkın erişiminin sağlanması: ulusal bir anıt veri tabanının oluşturulması, Tarihi ve Kültürel miras belgelerinin dijitalleştirilmesi;
- Ulusal mevzuatın (farklı yasal düzenlemeler) yapılacak hazırlıklar sonucu tek bir kültürel miras yasasında birleştirilmesi;
- Kültürel Miras alanındaki eğitim faaliyetlerini teşvik etmek;
- Kültürel Mirasın korunması için finansmanın 2030'dan önce ikiye katlanması³¹ olarak belirlenmiştir.

³¹ <https://www.coe.int/en/web/herein-system/belarus>

Şekil 4.2: Belarus'ta Kültürel Mirasın Korunması ve Denetlenmesinden Sorumlu Kurum ve Kuruluşlar (Hazırlayan: H. Çelebi)

SONUÇ

Türkiye’de kültürel mirasın korunmasına ilişkin her türlü uygulamayı denetleme ve izin vermekle görevli olan Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarının çalışmalarını etkileyen bütün faktörler birlikte değerlendirildiğinde sahada yaşanan duruma ilişkin kısaca tespiti yapıldığında;

Mevcut mevzuatın Türkiye’nin sosyal ve ekonomik koşullarıyla uyuşmadığı ve kültürel mirası korumayı teşvik etmekten uzak olduğu görülmektedir. Kültürel mirasın korunması konusunda bireylerin kültürel miras bilincine tam anlamıyla sahip olamadıkları, bundan dolayı, kültürel miras koruma çabaları adı altında topluma geçmiş dönem eski eserlerini olduğu gibi korunması gerektiğın kastedilmemeli, özü korunmak şartıyla günümüz ihtiyaçlarına uygun şekilde verilecek fonksiyonları koruma bilinci olarak tanıtılıp topluma benimsetilmelidir. Kültürel mirası koruma düşüncesinin eksikliğinden dolayı şehirli kimliğinin zamanla yok olduğuna tanık oluyoruz, şehirli kimliğin yok olmasını engelleyerek yarınlarımızın sahipleri olan çocuklarımıza yaşadığımız çevrede onların da yaşaması için sahip çıkmak gerekmektedir. Maddi ve geçici kaygılar nedeniyle insanlar, toplumun ve geçmişin karakterini yansıtan kültürel mirası tehlikeye atmaktan kaçınmalıdırlar.

Mevzuat değişikliğine bağılı olarak Koruma Bölge Kurulu kararlarının ve üyelerinin sürekli değişimi, kültürel mirası koruma düşüncesinin esnekliğini göstermektedir. Sürekli meydana gelen değişimden dolayı karmaşaya ve vatandaşların bu değişimleri takip etmesini güçleştirmektedir. Sürekli değişim, aynı durumlara farklı kararlar, açılan hukuk davalar, vatandaş tarafından kurumlara olan güvenin ve sadakatin zayıflamasına neden olmaktadır.

Koruma Bölge Kurulu üyelerinin sahip olduğu bilgi ve tecrübe alınan karar içeriğini önemli ölçüde etkilemektedir. Etkili ve Bilimsel Kurul kararlarının verilebilmesi için Kurulun yapısı içinde asıl üyelerinden sayısının artırılması ve temel branş mimarlık olmak üzere, şehir plancısı, restoratör mimar, arkeolog, sanat

tarihi, hukuk ve ihtiyaç halinde statik uzmanı vb. üyelerin GEEAYK döneminde olduğu gibi görevlendirilerek yeni bir yapılanmaya gidilmelidir.

Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurul Müdürlüklerinde raportörlük görevi yapan uzman personelin, bu görevi daha sağlıklı yürütülmesi ve çalışma veriminin artırılması için hizmet içi eğitim önemi ortadadır. Maalesef, Müdürlüklerde çalışan uzman personeller mevzuatın ne olduğunu bilmeden iş ve işlemlere ilişkin herhangi bir eğitime tabi tutulmadan direk görevleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum da usta-çırak ilişkisi ile öğrenme durumunun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu durum yanlış olan bilginin yeni gelen ya da gelecek olan uzman personele aktarılmasına sebep olmaktadır.

Nitelikli personelin Koruma Bölge Kurul Müdürlüklerine atanmaları aşamasında ve göreve başladıktan sonra, Kurullarda oluşan kurumsal hafızanın kaybedilmemesi için teşvik edici uygulamalara gidilmeli ve diğer kamu personellerine sunulan lojman, ulaşım, yemek ve arazi giyim yardımı gibi uygulamaların yapılması görevli uzman personelin geçim kaygısına harcayacağı enerjisini kültürel mirasın korunmasına harcayacağı muhakkaktır.

Çalışmada ele alınan Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarının kültürel mirası koruma ve yönetimine ilişkin sorunlarından bir diğeri ise; uygulama sonrası denetleme sorunudur. Denetleme aşamasında ortaya çıkan sorunlar arasında, kültürel mirasın korunmasında görevli kurum ve kuruluşlarının uygulama sonrası denetim yapmakla görevlendirilen uzman personel sayısının yetersiz olması ve bu uzman personelin üzerindeki iş yoğunluğu nedeniyle zamanında kontrol ve denetleme görevlerini yerine getirememeleridir. (Anadolu'daki bir koruma bölge kurulunun yetki ve sorumluluğunda birden fazla şehir olabiliyor).

Ancak, Türkiye'de kültürel mirası koruma ile ilgili idari yapı araştırıldığında yerel yönetimlerin kültürel mirası koruma faaliyetleri açısından arzu edildiği kadar rol oynayamadıkları, merkezi idarenin yasa ve mevzuatı ile son karar verici ve yönlendirici rolü kadar uygulama konusunda da son söz sahibi olduğu görülmektedir.

Türkiye’deki kültürel mirası koruma tanımıyla ilgili birçok olumsuz değerlendirmede bulunmak mümkündür. Yapılabilecek müdahale, maddeler halinde ortaya konan olumsuzlukları makul hale getirmektir. Sıralanan eksiklikler tamamlanmalı ve hatalar giderilmelidir.

Yukarıda belirtilen hususların dışında, Kültürel mirası koruma faaliyetlerine halkın katılımı kadar, kamuya bağlı olmayan gönüllük çerçevesinde faaliyet yürüten STK’ların katılımları da kültürel mirasın korunması konusunda duyarlılığın artması açısından önemlidir. Ne yazık ki önemli çalışmalarda bulunan STK’lar özellikle Avrupa’daki eş değer kuruluşlarla mukayese edildiğinde koruma politikalarına müdahale güçlerinin oldukça zayıf olduğu söylenebilir.

Tez çalışması kapsamında incelenen Hollanda ve Beleris örneklerinde kültürel mirasın korunması konusunda yerel yönetimlerin ana sorumlu olduğu ve merkezietçi yaklaşımın terk edildiği gözlenmektedir. Bu Örneklerden Hollanda’yı incelediğimizde;

Hollanda da ülkemizden farklı olarak yerel yönetim ve STK’lar daha aktif ve görünür bir durumdadır, ülkemiz ile Hollanda arasında kültürel mirasın korunması konusunda benzer oluşumlar bulunmaktadır. Hollanda da Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren “Hollanda Tarihi Yapılar ve Alanların Korunması Dairesi”(RDMZ), yerel yönetimlere, tescilli binalara ilişkin yapılan başvurulara dair tavsiyelerde bulunma görevi bakımından ülkemizdeki kültürel mirası koruma ve uygulama kararları veren Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları ile benzerlik göstermektedir.

Hollanda da Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığın kültürel mirasa ilişkin politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması gibi konularda yol gösteren “Kültür Konseyi”; Türkiye’de kültürel mirası koruma ile ilke kararları alan Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Ancak Hollanda’daki bu kurumsal yapı bakanlığa ve siyasi baskıya karşı bağımsızken, ülkemizdeki Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun üye yapısı incelendiğinde çoğunun bürokratlardan oluştuğu görülecektir. Bu da söz konusu

Kurulun bağımsız ve bilimsel kararlar üretebilecek bir alt yapıya sahip olmadığı için eleştirilmesi gereken bir husustur.

Bu Örneklerden Belarus (Beyaz Rusya)'u incelediğimizde; Belarus, ülkemizden farklı olarak eski Sovyet devlet geleneğine sahip olduğu için daha fazla kontrol ve denetim dayalı bir organizasyonu bulunmaktadır.

Buna rağmen ülkemiz ile Belarus arasında kültürel mirasa yaklaşım konusunda benzerlikler bulunmaktadır. Kültür Bakanlığı bünyesinde görev yapan “Bölgesel Yürütme Organları”, bu kurumlar yetkili oldukları bölgelerde kültürel miras mevzuatın uygulanması, denetlenmesi ve koruma faaliyetlerinin finanse edilmesi, Kültürel mirasa konu olan varlıkların durumu üzerinde sürekli kontrol denetimi görevini yapar. Bu kurumlar, incelediği konular ile görevi bakımından ülkemizdeki uygulamalara karar veren Koruma Bölge Kurulları ile benzerlik göstermektedir.

Belarus'ta Kültür Bakanlığın kültürel mirasa ilişkin her türlü uygulamayı denetleyen ve sonuca bağlayan “Bilimsel ve Metodoloji Konseyi”; Türkiye'de kültürel mirası koruma ile ilke kararları alan Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Belarus'taki bu kurumsal yapının başkanlığını ülkemizde olduğu gibi Kültür Bakan yardımcısı üstlenmektedir. Bundan dolayı siyasi ve dış baskıya karşında söz konusu iki Kurulun bağımsız ve bilimsel kararlar üretebilecek bir yapıya sahip olmadığı için eleştirilmesi gereken bir husustur.

Sonuç olarak; ülkemizde binlerce yılda meydana gelmiş, birçok devlet ve medeniyete ev sahipliği yapmanın sonucu olarak bugüne kadar ulaşabilen kültürel varlıklarının korunması ve gelecek nesillere ulaştırılması konusunda yıllardır süre gelen ihmal ve tahribatın sonucu olarak gelinen son noktada bu kültür varlıklarının bütünüyle olmasa bile büyük kısmını kaybetme aşamasına gelinmiştir. Bu durumun dönüşü olmayan bir noktaya gelmeden eksiklerin olarak ortaya koyarak bir an önce gerekli önlemlerin alınmasında fayda olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z.** (1996). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Ahunbay, Z.** (2019). *Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Akçura, N.** (1973). Yabancı ülkelerde eski eserlerin korunması. *Mimarlık Dergisi*, 118, 13-17.
- Aladağ, H.** (2010). *Kültür varlıklarının korunmasında koruma yönetimi süreci*. (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı.
- Alsaç, O.** (1984). Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu Üzerine. *Mimarlık Dergisi*, 84(3-4), 8-11.
- Altınıldız, N.** (1997). *Tarihsel çevreyi korumanın Türkiye'ye özgü koşulları (İstanbul 1923-1973)*. (Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Avcıoğlu, S.** (2016). Tarihi çevrelerde kentsel koruma ve kentsel yenileme eğilimleri: yasal ve yönetsel çerçeve. *İdealkent Dergisi*, 7(20), 698-719.
- Avcıoğlu, S.** (2018). *Tarihi çevrelerde karar vericiler: koruma bölge kurulları*. *Şehir ve Toplum Dergisi*, 9, 75-96.
- Batur, A.** (1975). *Tarihi çevre korumasında siyasal ve ideolojik boyutlar*. *Mimarlık Dergisi*, 5, 14-17.
- Bektaş, C.** (1992). *Koruma onarım*, İstanbul: YEM Yayınları.
- Çakmak, İ.Ç.** (2013). *Kültür varlıklarını koruma bölge kurulu müdürlüklerinde yönetim ve organizasyon yapısı: İstanbul bölge kurulu müdürlüklerine uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çeçener, B.** (1984). "Taşınmaz Kültür Varlıkları Koruma Uygulaması Yapan Kuruluşlar", *Mimarlık Dergisi*, 201, 5-7.
- Çoşkun, B.S.** (2012). *İstanbul'daki anıtsal yapıların cumhuriyet dönemindeki koruma ve onarım süreçleri üzerine bir araştırma*. (Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Dışli, G. & Günel, G.** (2020). Türkiye’de gayrimenkul eski eserler anıtlar yüksek kurulunun oluşumu, gelişimi ve kararlarının günümüz ilke kararlarıyla kıyaslanması. *Grid Mimarlık, Planlama ve Tasarım Dergisi*, 3(1), 2-27. DOI: 10.37246/grid.653315
- Durukan, İ.** (2004). *Türkiye’de gayrimenkul eski eserler ve anıtlar yüksek kurulu sonrası kültür mirası korumasının gelişimi ve uygulama sorunları*. (Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ekinci, O.** (2000). Türkiye’de korumama politikaları. *Mimarlık Dergisi*, 292, 53-63.
- Emre, G.** (2017). *Kültürel mirasın korunması*. (e-kitap), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Erder, C.** (1975). *Tarihi çevre bilinci*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Erder, C.** (1977). Venedik tüzüğü tarihi bir anıt gibi korunmalıdır. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 3(2), 167-190.
- Erder, C.** (2018). Tarihi çevre algısı. İstanbul: Yem Yayınları.
- Erşen, A.E.** (2009). *Tarihi kentlerin korunmasında kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurulu kararlarının Edirne kenti örneğinde değerlendirilmesi*. (Doktora Tezi). Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Ertuğrul, A.** (2018). Koruma kurulları ve koruma süreçlerindeki işlevleri. *Şehir ve Toplum Dergisi*, 9, 63-74.
- Eyüpgiller, K.K.** (2000). Anıt koruma ’da Hollanda örneği. *Arredamento Mimarlık Dergisi*, 2, 8-87.
- Gülersoy, N. Z.** (1981). *Kentsel alanlarda alınan koruma kararlarının uygulanabilirliği*, (Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İBB,** (2017). Kültürel miras koruma müdürlüğü, kültür ve tabiat varlıklarına ilişkin mevzuat ve koruma yüksek kurulu ilke kararları kitapçığı, (Ed:İhsan İlze, Haz: Ahmet Çakmak), İstanbul.
- Kamacı, E.** (2014). 2863 Sayılı ktvkk'nın uluslararası yasal düzenlemeler bağlamında değerlendirilmesi. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 31(2), 1 - 23.
- Kasapgil, M. O. & Eyüpgiller, K. K.** (2013). *Çağdaş kentin büyümlü geçmişi; dünyadan tarihi çevre koruma örnekleri*, İstanbul: Mimarlık Kültürü ve Araştırmaları Derneği Yayınları.
- Köksal, G.** (2007). Tarihi dokuya yaklaşımda yeni bir tehdit: 5366 sayılı yasa. *Mimarist Dergisi*, 26, 58-61.

- Kuban, D.** (1975). Kültürel gelişmeler ve tarihi çevrenin korunması. *Mimarlık Dergisi*, 139, 21-23.
- Kuban, D.** (2000) Türkiye’de kentsel koruma, kent tarihleri ve koruma yöntemleri, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Madran, E.** (1992). Ulusal koruma planlaması II üzerine. *Mimarlık Dergisi*, 256, 62-63.
- Madran, E.** (1996). Cumhuriyetin ilk otuz yılında (1920-1950) koruma alanının örgütlenmesi. *I Odtü Mfd*, 16(1-2), 60-97.
- Madran, E.** (2002). *Tazminat ’tan Cumhuriyet’e kültür varlıklarının korunmasına ilişkin tutumlar ve düzenlemeler: 1800-1950.* Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Madran, E. & Özgül, N.** (2005). *Son yasal düzenlemelerde kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve yerel yönetimler el kitabı.* Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,
- Okyay, İ.** (2001) *Fransa’da kentsel sit alanlarının korunması malraux yasası,* İstanbul: Yem Yayınları.
- Örnek, E.** (1996). *Kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarının işleyişinde bir örnek olay incelemesi: Edirne KTVKK,* (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü İstanbul.
- Öztürk, H. H.** (2007). *Tarihi ve kültürel çevrenin korunmasında sivil toplumun rolü: Hamamönü örneği,* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Resuloğlu, S.** (2005). *Koruma olgusu ve kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarını yaklaşımları.* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Stubbs, J. H. & Makas, E. G.** (2011) *ARCHITECTURAL conservation in europa and the americas.* Wiley Yayınları.
- Şentürk, A.** (2012). *Unesco dünya miras listesinde yer almanın, ülke kültürel miras koruma politikalarına etkileri üzerine bir değerlendirme.* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tanyeli, U.** (1979), Korumanın işlevi üzerine gözlemler. *Mimarlık Dergisi*, 158, 31-33.
- Yıldız, H.** (2005). *Hollanda’da kültür varlıklarının korunması konulu 22.08.2005 tarihli araştırma raporu.* (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Müfettişliği), Ankara.

Yılmaz, B. (2006), *Avrupa Birliği'ne üye bazı ülkelerdeki kültür varlıklarını koruma yaklaşımı, örgütlenme ve Türkiye*, (Yüksek lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Url-1 <<https://www.mevzuat.gov.tr/>>, erişim tarihi 30.06.2023

Url-2 <<https://www.resmigazete.gov.tr/>>, erişim tarihi 28.06.2023

Url-3 <<https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14322/ilke-kararlari.html> />, erişim tarihi 27.06.2023

Url-4 <<https://www.eui.eu/Projects/InternationalArtHeritageLaw/Netherlands/>>, erişim tarihi 23.06.2023

Url-5 <<https://www.eui.eu/Projects/InternationalArtHeritageLaw/>>, erişim tarihi 23.06.2023

Url-6 <<http://www.kultur.gov.tr/>>, erişim tarihi 05.06.2023

Url-7 <<http://portal.unesco.org/>>, erişim tarihi 30.05.2023

Url-8 <<https://www.icomos.org/risk/2001/bela2001.htm#/>>, erişim tarihi 27.05.2023

Url-9 <<http://pomniki.budzma.org/law/akhova-pomnikaw-dzyarzhava-i-hramadstva/>>, erişim tarihi 25.05.2023

Url-10 <<https://icomos.org.tr/tuzukler/>>, erişim tarihi 22.05.2023

Url-11 <<https://en.unesco.org/cultnatlaws/list/>>, erişim tarihi 22.05.2023

Url-12 <<https://wetten.overheid.nl/BWBR0037521/2020-04-01/>>, erişim tarihi 20.05.2023

Url-13 <<http://pomniki.budzma.org/about/>>, erişim tarihi 19.05.2023

Url-14 <<https://pomniki.budzma.org/law/akhova-pomnikaw-dzyarzhava-i-hramadstva/>>, erişim tarihi 16.05.2023

Url-15 <<https://belarusdigest.com/story/belarus-struggles-to-preserve-its-historical-heritage/>>, erişim tarihi 16.05.2023

Url-16 <<https://www.coe.int/en/web/herein-system/belarus/>>, erişim tarihi 13.05.2023

Url-17 <www.international.icomos.org/risk/2001/bela2001.htm />, erişim tarihi 12.05.2023

- Url-18** <http://portal.unesco.org/culture/fr/files/25262/11061239243Belarusian_CH_law_EN.pdf> , erişim tarihi 10.05.2023
- Url-19** <<http://whc.unesco.org/>. ICOMOS, “Radziwill complex (Belarus),” UNESCO World Heritage Center />, erişim tarihi 25.04.2023
- Url-20** <<https://whc.unesco.org/archive/opguide12-en.pdf>>, erişim tarihi 24.04.2023
- Url-21** <http://www.zaslaue.by/page.php?issue_id=6&parent_id=0&lang=en/>, erişim tarihi 20.04.2023
- Url-22** <www.belarusguide.com/culture1/visual_arts/Architecture.html />, erişim tarihi 19.03.2023
- Url-23** <<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43039/merkez-teskilati.html/>>, erişim tarihi 20.08.2023
- Url-24** <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43078/kultur-varliklarini-koruma-bolge-kurulu-mudurlukleri.html />, erişim tarihi 25.08.2023